

katternö

1 • 2025 Ett österbottniskt magasin

Tjugoförsta årgången

Alla är vi
Sursillar

Adjö till en
elklenod

Terttu
lever sitt eget liv

Så säger dialektexperterna

Till kunderna hos
Esse Elektro-Kraft,
Herrfors, Kronoby Elverk,
Nykarleby Kraftverk
och Vetelin Energia.

Tre frågor...

STEFAN INGVES
Uppvuxen i Vasa, Oravais och framför allt i Närpes. Tidigare chef för Sveriges Riksbank i 17 år, avdelningschef på Internationella Valutafonden, vice riksbankschef, generaldirektor för den svenska "bankakuten", finansråd, ordförande för Baselkommittén för banktillsyn, m.m.

Vad betyder Österbotten för dig?

Jag bodde i Österbotten under mina unga mest formbara år och präglas av en österbottnings livsåskådning. Alla är lika värda, buga inte för överhögheten, arbeta hårt och gör rätt från början. Om du har något att säga, se till så att det blir kort, rakt och håll dig till saken. Vänta inget beröm, alla gör alltid sitt bästa. Man måste förstå när det är "måsta på", arbetet ska göras och inget kan vänta. Luther sitter bakom örat och håller reda på att det går rätt till.

Det här och mycket annat kom att bli ett slags etisk och moralisk bottenplatta som varit till stor nytta många gånger när stora och svåra beslut har varit nödvändiga i smått och stort. Samtidigt kan man inte vara hur rak som helst i olika kulturer och sammanhang, så en del har nog slipats av över årens lopp.

Med nästan 30 år i centralbanksvärlden, vad har du lärt dig?

När man arbetar i centralbanksvärlden är huvuduppgiften att se till så att pengar fungerar. Medborgarna ska kunna ta pengar och pengars funktion för givet. Det är det som är samhällsuppdraget och som man aldrig får glömma.

Med det som utgångspunkt har jag strävat efter att hantera både vardag och kris. Det är inte alltid så lätt, och fattar man beslut blir man alltid kritiserad. Det får man tåla. Det följer så att säga av ämbetet.

Samtidigt är det skillnad mellan att tycka och att fatta beslut. Det gäller nog i alla organisationer. I en osäker värld måste man vara beredd på allt. Är man högt uppe i hierarkin är man alltid ansvarig, man måste lita på medarbetarna och ta dem i försvar när det blåser. Kort och gott det gäller att kunna, vilja, våga och orka.

Vad betyder livskvalitet för dig?

Livskvalitet är många olika saker. Det är att en tidig majmorgon, när lärkorna drillar, vitsipporna och kabblekan blommar, cykla förbi runstenarna i Uppland och fokusera på allt i stunden innan livets alla krav tränger sig på. Det är att höra Jussi Björling sjunga duetten ur Pärlfiskarna.

Men det kan också vara att lösa fattiga länders problem i en helt annan del av världen. Och inte minst den fröjd det innebär att vara med om barnens och barnbarnens steg ut i världen.

Innehåll

Karolina Isaksson

Så här lika varandra är vi ... 4

Buffertlandet Finland ... 5

Det alldeles egna språket ... 6

När Esse ådal födde fram Jakobstad ... 12

Heimspråttji: På ped genom tid och rum ... 16

Ingela Nyman lever och andas på dialekt ... 22

Terttu går sin egen väg ... 24

En upprorisk ynglings bryska erfarenheter ... 30

Vindkraften på väg att blåsa bort sig själv ... 38

Svårt förstå logiken i Tysklands energipolitik ... 40

Avskedsdags för elklenod ... 42

Dags att lära sig mer om energi ... 44

Herrfors kundservice knep pallplats ... 46

Släkthistorier: Alla vi Sursillar ... 50

Fokus natur: Rådjurets urbanisering ... 52

Katternö 1 • 2025 Ansvarig utgivare Roger Holm, Herrforskoncernen, Köpmansgatan 10, 68600 Jakobstad, tel. (06) 781 5300, roger.holm@herrfors.fi, www.herrfors.fi
Adressändringar Amanda Öst, tel. 044 781 5351, amanda.ost@herrfors.fi
Projektledare Svenolof Karlsson, www.storkamp.com **Redaktörer** Svenolof Karlsson, Sonja Finholm, Susanne Strömberg **Layout** Gun-Marie Wiis **Pämbild** Päivi Karjalainen
Tryck Forsberg Printed Communication, 2025

Katternötidningen finns också i en nätversion, se www.katternodigital.fi.
Gamla nummer av tidningen kan läsas på www.herrfors.fi.

Fungerande elmarknad

MARKNADSPRISET PÅ EL under 2024 var i medeltal 46 EUR/MWh. I praktiken är prisnivån tillbaka på samma nivå som före energikrisen. Även om medelpriset är det samma, har emellertid en fundamental förändring skett. I takt med att vindkraften byggts ut, under de senaste åren även solkraft, finns numera nästan alltid för mycket el i vårt elsystem under de perioder då vindkraften producerar med hög kapacitet.

Detta gör att elpriset går ner till noll eller blir negativt. Samtidigt rusar priset i höjden då det inte blåser, och vi har en effektbrist i vårt elsystem som måste fyllas med de dyraste kraftslagen, ofta via import. Orsaken till topparna i denna bergochdalbana är att Finlands väderberoende kondenskraftverk har stängts ner som olönsamma.

Denna variation, det vill säga volatiliteten i vårt elpris, fick sin början mot slutet av 2021 och har därefter växt kontinuerligt i takt med att allt mera vindkraft installerats. Det är nu två år sedan investeringsbeslut om nybyggen av mer storskalig vindkraft fattats, eftersom det baserat på marknadssituationen helt enkelt varit olönsamt att bygga ny vindkraft. De parker som ännu byggs, baserar sig oftast på beslut som fattats tidigare.

För att ny vindkraft ska byggas i större skala, krävs att något av de stora vätgasbaserade projekten blir av. Dilemmat gällande dem beskrev jag i föregående ledare.

DEN HÖGA VOLATILITETEN har å andra sidan öppnat nya möjligheter. Vi har i dag redan omkring 1 000 MW elpannor som producerar fjärrvärme då elen är billig. Efter att den ryska skogsflisimporten upphörde, sköt prisnivån på biobränsle i höjden till ohållbara nivåer, med konsekvens att elpannorna i dag även under längre perioder producerar fjärrvärme billigare än vad som kan göras med biobränsle.

Nya elpannor byggs av detta skäl nu i snabb takt runtom i Finland, och den installerade effekten kommer gissningsvis att flerdubblas de kommande åren. Olika former av energilagring, både för värme och el, kan laddas när elen är billig och användas när elen är dyr.

Fingrids växande reservmarknad spelar här en stor roll. Hos oss på Herrfors har vi haft våra elpannor i Ylivieska i bruk sedan hösten i fjol och kan där även lagra värmen. Snart tar vi även vårt ellager i Oravais i bruk, och tillsammans kommer denna helhet att delta i Fingrids reservmarknad.

I takt med att allt mer av den billiga elen utnyttjas och i ökande takt även lagras i allt fler format, kan vi i motsvarande mån dra ner på vår elanvändning då vi har effektbrist. Allt detta utvecklas stegvis på marknadsbaserad grund, och nya idéer kläcks så länge elmarknaden ger ekonomiska incitament som kan utnyttjas.

Även privatpersoner bidrar till denna utveckling. I dag har mer än en tredjedel av finländarna börselavtal, och genom att styra sin elanvändning till de billigare timmarna, kan man nå ett snittpris 10–20 procent under medelmarknadspriiset. Herrfors nya app är till stor hjälp här, speciellt för dem som har elbil. Appen sköter automatiskt om att laddningen sker endast under de timmar då elen är billigast.

ROGER HOLM, vd, Herrfors

Talar du dialekt?

Maritta Kortteenperä, Vetil

"Det gör jag, men eftersom jag har bott på så många olika ställen så har jag ingen ren dialekt, utan min finska är ett hopkok av allt möjligt. Jag är född och uppvuxen i Sysmä i Tavastland, min mamma är från Karelen och innan jag flyttade till Vetil bodde jag en period i Rovaniemi. Jag vet faktiskt inte riktigt vad som kännetecknar Vetilspråket, kanske h-ljudet? När jag själv pratar slinker det ofta in kortformer som *mie* (minä, du) och *sie* (sinä, du)."

Pentti Virtanen, Jakobstad

"Jo, både på finska och svenska. Mitt språk har influenser från flera olika regioner och länder. Själv bor jag i Jakobstad, medan mina syskon är utspridda över hela världen. Jag är i dag fullständigt tvåspråkig, men finskan är kanske lite starkare. Den finska jag pratar är ett slags utbländad Jyväskylädialekt. Mina föräldrar är helt finskspråkiga och flyttade hit när jag var liten. Det som kännetecknar Jyväskyläfinskan är *mie* (minä, du) och *sie* (sinä, du)."

Eva-Stina Kjellman

Håkan Huldén, Nedervetil

"Alltid och överallt! Jag har ännu inte stött på något sammanhang där Nedervetildialekten inte är gångbar – det skulle vara i Terjärv i så fall. Och jag är inte ensam, de flesta infödda nedervetilbor är stolta över sin dialekt och använder den dagligen. Den är rak och enkel att förstå. Inte ens när jag uttalar ärenden i stan byter jag språk. Nedervetildialekten är helt enkelt *gårr bra*."

Anna Jungarå, Jeppo

"Jodå, mest hela tiden. Fast det finns förstås tillfällen då man behöver ta till standardsvenska, speciellt i mitt jobb med flyktingar och i vissa officiella sammanhang. Jag tycker om dialekt. Jag är ursprungligen från Sundom och inflyttad jeppobo, och mitt eget språk är en blandning mellan de båda. I början hade jag svårt med diftongerna, men nu rullar de som de ska. Mitt favoritord är faktiskt från Jeppo – *schyni* (ganska)."

Så här lika varandra är vi

Finland och Sverige är två av världens mest progressiva samhällen. Men på en del områden skiljer vi oss åt, skriver Bi Puranen, generalsekreterare för World Values Survey. Svenskarna är mer individualistiska och konsensusbenägna, finländarna mer kollektivistiska och rakare i kommunikationen.

MITT FÖRSTA MÖTE med Finland var när vi i tredje klass gjorde en skolresa till Vasa 1962. Vi klev ombord på *M/S Korsholm III* tidigt en vårmorgon nedanför Tullkammaren inne i Umeå och klev av i kommunens vänort Vasa drygt fyra timmar senare. Vi besökte stadshuset, kyrkan och sedan åt vi glass på Salutorget innan vi träffade elever i vår egen ålder i en skola alldeles bredvid kyrkan. Där sov vi också över natten i gymnastiksalen.

Det var en fin resa. Men det kändes inte annorlunda eller exotiskt på något sätt att för första gången i livet vara i ett annat land – om än bara 80 kilometer österut. Alla vi mötte pratade svenska även om de gjorde det på ett mer sjungande sätt. De var som vi.

Sedan detta mitt första möte med den finska verkligheten följde många fler möten. Sedan har jag bott i Tor-

Bi Puranen bodde under tio forskarsår i Haparanda och Armasjärvi. Disputerade vid Umeå universitet om tuberkulos, docent vid Stockholms Universitet, professor vid Theseus, Sophia Antipolis, Frankrike. Sedan 2000 generalsekreterare för World Values Survey. Porträtterades närmare i den här tidningen 2016.

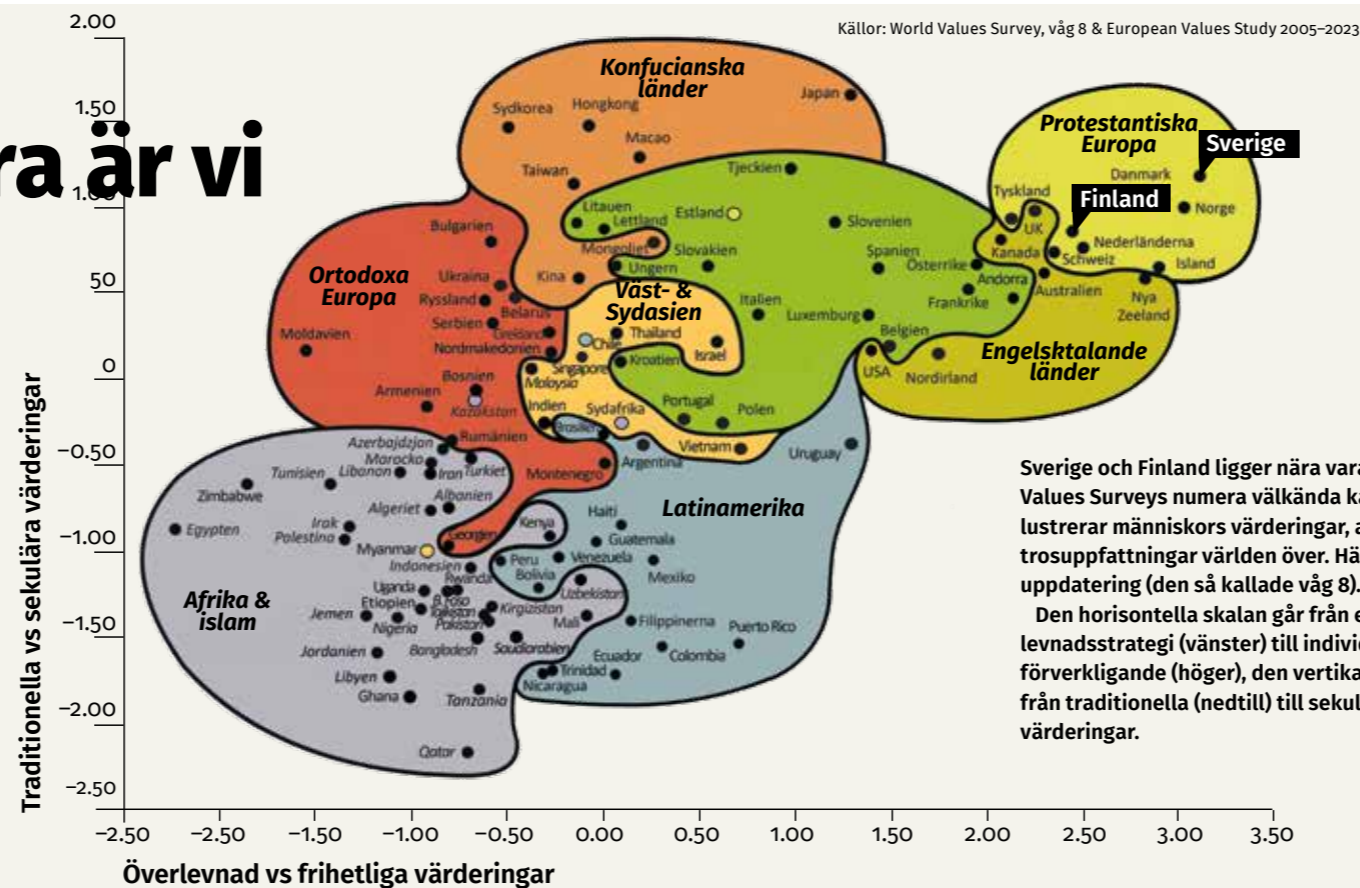
nedalen i många år, bekantat mig med finsk litteratur, kultur och historia men framför allt med finländare och finner både professionellt och privat, många har blivit livslånga vänner. Och som grannfolk är likheterna mellan oss förstås slående.

Men några, ofta nog tydliga skillnader har slagit mig genom åren. När jag har tittat närmare på hur folk svarat i den stora globala värderingsstudien World Values Survey, där människor i hela världen tillfrågats om sina innersta tankar och ideal, har en del av dessa skillnader bekräftats. I korthet och grovt generellt kan man säga att svenskarna är mer individualistiska och konsensusbenägna medan finländare är mer kollektivistiska, mer raka i kommunikationen och därtill mer envisa och uthålliga än svenskar.

Det är förstås en subjektiv bild levererad av befolkningarna själva – men vem kan stå emot det? För att strukturera det lite mer kan man dela upp det i likheter och skillnader.

LIKHETER: Människor i Sverige och Finland är ungefär lika skeptiska mot auktoriteter. En dryg tredjedel i båda länderna tycker att vi behöver ha mer respekt för auktoriteter, medan en annan tredjedel inte tycker det och där övriga egentligen inte bryr sig. Detta ska jämföras med siffran för hela världen där hela 85 procent tycker att det är viktigt att respektera auktoriteter.

Ett annat område där vi har stor samsyn gäller demokrati och yttrandefrihet. Det handlar till exempel om frågor som kvinnors och mäns lika rättigheter eller alla medborgares möjligheter att välja sina ledare i fria val. Gemensamt är också att vi tar bestämt avstånd från att religiösa ledare ska tolka lagar eller att militären tar över om en regering är inkompetent.

Sverige och Finland ligger nära varandra. World Values Surveys numera välkända karta som illustrerar människors värderingar, attityder och trosuppfattningar världen över. Här i sin senaste uppdatering (den så kallade våg 8).

Den horisontella skalan går från en ren överlevnadsstrategi (vänster) till individuellt självförverkligande (höger), den vertikala skalan från traditionella (nedtill) till sekulära (upptill) värderingar.

SKILLNADER: En stor skillnad finns i fråga om religiositet. En väsentligt större andel finländare ser religionen som viktig, medan en klar majoritet av svenskarna inte tycker den är särskilt viktig. Synen på kvinnors rätt till arbete är något större i Sverige än i Finland. Men båda länderna ligger oerhört mycket över det globala genomsnittet, där bara en femtedel av världens befolkning ser jämställdhet som en viktig fråga.

När det gäller kommunikationsstil är svenskarna mer räddhågsna och försiktiga än finländare. Svenskar undviker konflikter och avstår helst att uttrycka starka åsikter eller kritik. Finländare har en mer rakt på sak-stil i kommunikationen. För dem är det ofta viktigt att vara ärlig och tydlig, även om det skulle innebära att samtalet leder till dålig stämning. En läkare jag känner som jobbar på en vårdcentral i Stockholm uttryckte det tydligt: *"Finska patienter är inte att leka med!"*

I Finland är tystnad något naturligt – det var något jag själv fick erfarenhet av under många års boende i Tornealen. Där kunde en av granngrubbarna bara kliva in i köket utan att knacka på dörren. Det enda han sa

var: *Päivää.* Sedan satte han sig ner på en stol och tittade på medan jag höll på med allehanda bestyr.

Jag försökte säga något om värdet men möttes bara av en vänligt, uppmuntrande leende. Inte ett ord hördes från granngrubben. Jag bjöd på en kopp kaffe och han sa: *Kiitos.* En stund senare suckade grubben där han satt och utbrast: *Voi, voi, voi,* men inget mer. Ytterligare en stund senare reste han sig upp, satte på sig mössan och sa: *Näkemiin,* innan han stängde ytterdörren bakom sig.

Detta upprepade sig ofta. När kvinnorna kom på besök så ska dock sägas att de var betydligt pratsammare samtidigt som de sällan inväntade svar. Men det kan också ha berott på mina bristfälliga kunskaper i finska.

PÅ DET STORA hela och i ett globalt perspektiv finns det enormt många fler likheter än skillnader mellan svenskar och finländare, särskilt när det gäller frågor om frihet, jämställdhet och välfärd. Våra båda länder tillhör helt enkelt världens mest progressiva och utvecklade samhällen. Och det ska vi vara stolta och glada för.

BI PURANEN

Även om försvarssamarbetet har svetsat ihop Finland och Sverige, präglas Finlands identitet fortfarande av den skarpa klyfta som den långa östgränsen utgör. I det perspektivet kan Finland hänföras till samma grupp som det östra Centraleuropa, säger Mikko Majander.

NATIONELLA SÄRDRAG är i hög grad generaliseringar, ett slags nationella djupströmmar mot vilka dagspolitiken framträder som ytskum. Även om särdragen kan urskiljas i vardagens förhållningssätt, blir identiteterna på allvar tydliga först vid kriser och omvälvningar.

Varför förhöll sig Finland och Sverige på olika sätt till covidpandemin, fastän länderna som samhällsmodeller är mycket lika varandra? Varför var Finland snabbrikligare i att söka sig mot EU:s kärna i fråga om en gemensam valuta eller som medlem

in i Nato efter Rysslands anfall på Ukraina?

Även om mycket i kulturen är förenande, formas det mentala minnet av historiska erfarenheter. I ljuset av detta är Sverige en gammal stormakt och senare Nordens skyddade centralstat, medan åter Finland genom sitt geopolitiska läge har prövats som ett gränsland mellan en västlig och östlig kultursfär.

I NATOPROCESSEN betonades på både sidor om Bottniska viken att det var bra att grannarna i samma takt och hand i hand gick mot samma lösning. Så blev det också, även om Turkiet med sitt trixande ställde till det en aning i planeringen.

Några bestående ärr i den svenskfinska solidariteten uppstod inte, på det sätt som somliga fortfarande erinrar sig från ländernas EU-anslutningsprocess. Tvärtom, de inbördes relationerna har prisats för att nu vara mer intima än någonsin sedan riksklyvningen i 1800-talets början.

Detta till och med på en mera jämbördig grund utan de tidigare storebrors- och mindervärdscomplexen. "I själva verket verkar det som om det i Sverige just nu är ganska coolt

Buffertlandet Finland

att vara finländare", som Alexander Stubb tolkade sina intryck, då han våren 2024 som president gjorde sitt första besök till grannen.

SÅ VÄLKOMMEN SOM Finlandsboomen ändå är tränger denna nödvändigtvis inte så långt ner under ytan. Opinionsundersökningarna tyder på att svenskarna nog vill veta mera om Finland, men inte är benägna att göra sig alltför mycket besvär i saken.

Kulturellt är Sverige rätt självtillräckligt. Medan finländarna frossar i grannens deckare och tv-serier, tävlar den svenska underhållningsindustrin i en egen liga tillsammans med den stora världen.

Resepanerna i Finlands riktning verkar inte vara i ökande, och långt ifrån alla i Sverige vet att här talas svenska som ett nationalspråk.

Den starkare betoningen på säkerhetsaspekterna har i själva verket förstärkt den traditionella bilden att Finlands roll är att utgöra ett buffertland mot det eviga ryska hotet. Även i Sverige finns gott om entusiaster för Finlands krigshistoria, eftersom de egna krigsinsatserna ligger flera sekler bakåt i tiden

Finländarna har skäl till stolthet över en väl upprätthållen försvarsförmåga och -vilja, men det blir torftigt, om den nationella identiteten hänger på vinterkriget och den militära dugligheten. En tillfällig medalj i ishockey är en klen tröst, som en extra pränika på hjältefolkets bröst.

EN GRUNDFRÅGA I predikamentet som gränsland är om Finland är att betrakta som ett fjärde baltiskt land eller ett femte nordiskt. Nyckeln till Finlands framgångshistoria under 1900-talet hittas i att landet lyckades slingra sig bort från de tyska och ryska krigstygarna och in i den skandinaviska grupperingen.

Med kommunismens och Sovjetunionens kollaps fanns en förväntan att skiljelinjerna i Östersjöområdet skulle luckras upp i takt med de baltiska ländernas och Polens demokratisering och välständsökning inom ett sammanväxande Europa.

Trycks uttryck, då han våren 2024 som president gjorde sitt första besök till grannen.

Trots att försvarssamarbetet och ödesgemenskapen med Sverige redan under år har svetsat ihop våra länder sömlöst och länderna ligger inom samma kommandostruktur inom Nato, präglas Finlands identitet åter av framför allt den skarpa klyfta som den långa östgränsen utgör.

I det perspektivet går det lätt att placera in Finland i samma referensgrupp som det östra Centraleuropa, i skuggan av den nya järnridån mellan det oberäknliga Ryssland och Europa.

MIKKO MAJANDER

Mikko Majander är docent i politisk historia vid Helsingfors universitet och samhällsanalytiker vid tankesmedjan Magma. Bland hans böcker finns *Komplekseja, kilpailua ja kumppanuutta Suomen ja Ruotsin suhteissa*, utgiven 2020.

Det alldeles egna språket

Vi är det vi säger. Och för många av oss är dialekten det första språket, det som mest träffsäkert uttrycker det vi verkligen känner och vill få sagt.

Vi träffade några av Finlands dialektexperter och lärde oss att ord och uttryck är något man också kan leka med.

Caroline Sandström, Therese Leinonen och Janina Andersson, som alla arbetar med den svenska dialektordboken, har format ett favoritord, RAMA. Till höger har Anna Ryödi, Heikki Hurta och Kirsti Aapala, som arbetar med den finska dialektordboken, fastnat för ordet NETTAIN.

Ett speciellt ord är "mossja", sådan man ljusskyggt tillverkade i månsken nattetid

Vi befinner oss på Institutet för de inhemska språken i Helsingfors. Sida vid sida i korridorerna sitter de finskspråkiga och svenskspråkiga språkforskarna. Temat för dagen är dialekter, och vi får också se själva skattkammaren: arkiven där miljoner med dialektuppteckningar finns systematiskt omhändertagna.

På finska är det första dialektordet *a* (har i östra Finland använts dels som interjektionen *kas, no*, dels som konjunktionen *mutta*), det sista *övrämärssysei* (övermårssegel; upptecknat i Raumo). På svenska går orden från *abbal* (otympligt föremål, åbåke, osnygg person; upptecknat i Munsala och Esse) till *öxel* (axel, skuldra; upptecknat i Ekenäs).

De finska redaktörerna har i

fråga om publicering kommit fram till bokstaven N i mastodontarbetet med dialektordboken *Suomen murteiden sanakirja*. I manuskriptarbetet har man kommit till bokstaven P. Saken förklaras av att processen mellan dessa två steg – slutgranskningen – tar lång tid.

De svenska redaktörerna har hunnit fram till bokstaven S i sin ordbok *Ordbok över Finlands svenska folkmål*, vilket delvis förklaras av att det finska materialet är så mycket mer omfattande. De svenska uppteckningarna är "bara" ungefär en miljon till antalet jämfört med finskans åtta miljoner, berättar Kirsti Aapala och Caroline Sandström, huvudredaktörer för de två ordböckerna.

På svenska är S en extra arbetskrävande bokstav, eftersom flest

ord inleds med den bokstaven. Finskan har flest ord på K.

Kirsti Aapala bläddrar på måfå i ordlistan och stannar vid ordet *kuupano*, som får illustrera hur mycket våra två språk har gemensamt. Vi har inte förr hört ordet på finska, men när vi lyckas koppla det till det österbottniska svenska ordet *kopa* trillar polletten ner.

Kuupano och *kopa* är alltså båda uttryck för en liten hög med nyskördat hö.

Ett annat liknande exempel är det finska ordet *nettain*, som kan härledas till engelskans *neck tie*, som hämtades hem av återvändande emigranter. Även i svenska Österbotten pratar man fortfarande om *nektaj* eller *nektaja*. Ordet betecknar förstas en slips.

Ett annat, välkänt ord som invandrat från Amerika till de svenskösterbottniska dialekterna är *mossja*, härlett från *moonshine*, som står för hembränd sprit. Sådan man ljusskyggt tillverkade i månsken nattetid, för att inte bli upptäckt.

SPRÅKET OCH DIALEKTEN har i alla tider varit ett identitetsuttryck för var vi hör hemma. Genom att dela samma dialekt skapar vi en gemenskap, ett "vi" och "de" på ett positivt sätt. Dialekten berättar också varifrån vi kommer, både bokstavligt och ur ett historiskt perspektiv.

En viktig dialektgenerator var länge kyrkbacken, där alla samlades efter söndagsgudstjänsten för att umgås och skvallra. Ju fler församlingar som grundades under sekulernas gång, desto fler dialektvarianter utvecklades.

"Man brukar säga att dialekterna var som rikast på 1800-talet, just eftersom de utgick från de gamla kyrksocknarna. I samband med storskiftet av markerna, som genomfördes i Finland från 1760-talet under hundra år framåt, uppstod nya byar och människor fick flytta på sig, och med det uppstod också nya dialekter", säger Caroline Sandström.

Generellt talar man mer dia-

lekt ju mindre kontaktytan är med centralorterna, där det av olika skäl finns ett tryck på att anpassa sig till en gemensam språklig standard. Men det är inte en regel utan undantag.

GRUNDLÄGGANDE HAR finskan två dialektområden, det västra området med sex undergrupper och det östra med två. Undergrupperna kan sedan för sin del delas in i ytterligare undergrupper. Saken illustreras väl på det frimärke som posten lanserade 1976 (se här intill).

"Den dialekt som verkligen sticker ut är Savolaxdialekten, dels för att dess geografiska utbredning är så stor, men också för att det savolaxiska dialektområdet skjuter in som en kil mot Esse ådal mellan Sydösterbotten och Mellersta Österbotten. Till exempel talar man i Lappajärvi och Vindala en dialekt med tydlig Savolaxpåverkan", säger Heikki Hurttta, den tidigare huvudredaktören för den finska dialektordboken.

"De facto är gränsen mellan dialekttyperna starkare här än någon annanstans i Finland. Det här blir väldigt tydligt till exempel mellan Lappo och grannkommunerna Alajärvi och Lappajärvi i norr. En typisk detalj är att man på sydsidan om gränsen använder negationsordet *älä*, norr om det *elä*."

På svenskt håll räknar man med tio dialektområden och ett åttiotal dialekter. Trots att dialektområdet kan tyckas vara litet, är variationen bland dialekterna mycket stor. Dialekterna har starkt fäste i norra svenska Österbotten och i Sydösterbotten, men också på många håll på Åland, i Åboland och Nyland.

Frågeställningen om dialekter behöver samtidigt nyanseras. Hur ser gränssnittet ut mellan varierande intonation av ord och en betoning eller en syntax som kan klassificeras som en separat dialekt?

"I nästan alla områden på finskt håll talas dialekt i någon grad, även bland dem som söker sig till standardspråket. Skulle

"Sibbodialekten är mitt modersmål, och det är en stor glädje att i jobbet dagligen få ha kontakt med sina rötter", säger Caroline Sandström, huvudredaktör för Ordbok över Finlands svenska folkmål.

man i städer som Åbo, Tammerfors och Kuopio inte känna igen sig utgående från geografien, så skulle man på intonationen höra var man är. Ta till exempel Mauno Koivisto, även om han inte talade dialekt, så rådde det ändå inget tvivel om att han kom från Åbo", säger Heikki Hurttta.

MED EN TILLSPETSNING kunde man säga att det finns lika många dialektvarianter som antalet individer som talar ett språk.

"Det finns inte något sådant som en korrekt dialekt eller normering för dialekten, utan det är ett känslspråk som hela tiden måste få leva, annars dör det snabbt ut. Som dialektforskare blir man väldigt ödmjuk i den här frågan", säger Kirsti Aapala och Caroline Sandström.

Fortfarande i dag är dialekten för många i Finland det första språket, det språk som mest ut-

trycksfullt uttrycker ens känslor och det språk man pratar med sina närmaste. Men med början i skolan, under utbildningen och senare i livet slipas dialekten ofta ner.

"Just nu känns det ändå som om dialekterna är mer accepterade. Under vissa perioder, så som under 1950–1970-talen, var det för många viktigt att till exempel markera sin akademiska utbildning i form av ett språkbyte."

Caroline Sandström säger att hon – trots att hon ägnat sig åt dialekter under hela sitt liv och verkligen älskar dem – anser att alla borde få lära sig ett standardspråk och att skolan ska erbjuda båda språken, utan att lägga någon värdering i det.

Hennes kollega Carola Åkerlund är uppvuxen i Jakobstad och gick i Lagmans skola. Hennes första språk är dialekten. Under hennes skoltid på 1970-talet behövde Jakobstadsbarnen så

Kirsti Aapala, huvudredaktör för den finska dialektordboken Suomen murteiden sanakirja, uppvuxen i Salla, supplerar sin kollega: "Det är en speciell känsla att se en uppteckning som gjorts i hemkommunen."

som hon minns det inte prata standardsvenska, inte ens när de talade inför klassen.

Att vissa håller fast vid sin dialekt mer än andra handlar säkert ofta om något slags stolthet, säger Kirsti Aapala. Vad stoltheten står för kan man förstås undra.

Heikki Hurttta nämner att språkinstitutets tidigare direktör Pirkko Nuolijärvi i sin forskning på 1980-talet om inflyttade till Helsingfors noterade att sydösterbottningarna även på den nya orten ofta höll fast vid sin dialekt, medan till exempel savolaxarna tonade ner sin.

DE SAKKUNNIGA på språkinstitutet har varierande akademisk utbildning, många upp till doktorsnivå, vilket dock inte ska uppfattas så att dialektforskning kan bedrivas som en exakt vetenskap.

Grundläggande är att noggrant analysera varje upptecknat dia-

lektord och att hitta rötterna till orden. Rent praktiskt går arbetet ut på att bokstav för bokstav och lapp för lapp med uppteckningar – "ordsedel" på fackspråk – gå igenom samlingarna och avgöra vilka ord som platsar i ordboken och hur de ska förklaras, uttalas och böjas.

Och också hur orden använts – vad avsågs med det ordet just då?

Redaktör Janina Andersson visar det datorprogram hon använder. För varje ord hon matar in lägger hon till taggar för att markera uttal och böjningar. Den digitala tekniken har underlättat arbetet och öppnar också för nya möjligheter att söka och sortera.

En snabb sökning visar till exempel att det finns 5 173 svenska dialektord som på något sätt har anknytning till Purmo.

För varje ord skrivs en egen artikel, och senare publiceras materialet på institutets webb-

De här frimärket från 1976 ger en tydlig bild av de finska dialektområdena. De ofärgade områdena längs kusterna domineras av svenskan.

En ny trend är dialekt kombinerat med engelska

Svenolof Karlsson

En typisk så kallad ordsedel av de 8 miljoner som finns i språkinstitutets finska dialektarkiv.

Ordet "kupe" är här upptecknat i finnskogen i Östmark i Värmland 1928. Ordet kommer från svenskans "gubbe". Ordet finns också i uppteckningar på finskspråkiga områden i Finland.

plats, där de finska och svenska ordböckerna av naturliga skäl är separerade.

RIMLIGTVIS HAR MAN i arbetet med en dialektordbok nytta av att själv kunna en dialekt?

"Definitivt", säger både de svenska och de finska redaktörerna.

Anna Ryödi, sakkunnig inom det finska dialektarbetet, säger att hon ibland upptäcker felaktigheter i materialet helt enkelt genom att hon hör att något inte låter som det ska. Hennes egen bakgrund finns i Kauhajoki i Sydösterbotten, alltså inom ett av de starkaste dialektområdena på finskt håll.

Carola Åkerlund har samma erfarenhet. Det är inte ovanligt att hon konsulterar släktingar hemma i Jakobstadsnejden.

En iakttagelse dialektforskarna gjort är att talspråket och skriftspråket, i takt med att användningen av olika chattfunktioner och sociala medier ökat, åter börjat närma sig varandra. Det här gynnar dialekterna.

"Jag skriver till exempel oftast på dialekt när jag skickar text- eller chattmeddelanden till släktingarna i Jakobstad. För en ovan person kan det kanske vara svårt att veta hur man ska stava dialektord, men för mig är det naturligt. Det ska skrivas som det låter. Ett bra tips är att läsa meningerna högt", säger Carola Åkerlund.

Sist i alfabetet i det finska dialektarkivet kommer ordet "öövmärssyseiili" från Raumo. Denna segelterm härstammar från svenskans "övermärsegl". Ett sådant var vanligt på stora segelfartyg för att fånga upp vinden maximalt.

En ny språktrend är det som Caroline Sandström kallas globalisering, det vill säga att man har ett eget lokalt språk, en dialekt, medan man med resten av världen pratar engelska. Det här är speciellt vanligt bland unga.

VAD LÄR MAN SIG som dialektordboksredaktör?

"Man får en ganska märklig allmänbildning, en kunskap som egentligen är hundra år för gammal", säger Kirsti Aapala, och Caroline Sandström håller med. Mycket handlar om vardagssysslor, hantverk, arbetet inom jord- och skogsbruk och synen på allt detta.

Vilket förklaras av att ett stort fokus, när dialektorden i tiderna upptecknades, låg på det som uppfattades som folkligt och som något ursprungligt i bondekulturen, den som i stort sett alla finländare har sina rötter i.

När uppteckningsarbetet avslutades på 1970-talet, övergick arbetet till de ordboksprojekt som alltså fortfarande pågår. I fråga om fackord och till exempel tekniska innovationer dras strecket vid 1930. Nyare ord än så tas inte med.

Trots att mycket av arbetet med ordboken är rutinmässigt, gör forskarna ofta ändå oväntade fynd, hittar spännande kopplingar och ordsedlar med så pass intressant innehåll att man genast måste visa den för en kollega.

En uppgift för språkinstitutet är att svara på förfrågningar som kommer om dialekterna. Något man gärna gör. Alla får dock inte napp.

"Ganska ofta får vi på den finska dialektboken frågor från journalister eller reklamfolk om vi kan översätta vissa uttryck eller meningar till dialekt, men vi säger alltid nej", förklarar Kirsti Aapala. "Vi vill inte bidra till stereotypiseringar av dialekterna och deras talare."

NÄR VÄNTAS ARBETET med dialektordböckerna vara avslutat?

För den svenska ordbokens

del beror tidtabellen på finansieringen, förklarar Caroline Sandström.

"Vi har under åren varit 3–4 redaktörer och med jämna mellanrum har verksamheten hotats av sparkrav. För tillfället har vi den lyckliga situationen att ha ett externt finansieringsavtal med Svenska litteratursällskapet i Finland och Svenska kulturfonden. Så länge staten är med och finansierar, står fonderna för hälften av kostnaderna."

Om detta håller, kommer ordboken att vara komplett år 2036. Just nu finns 79 500 ord i den svenska ordlistan, prognosen är att man når upp till 120 000 ord. Förr gavs artiklarna ut i tryckt form, men sedan 2013 är ordboken enbart digital.

För den finska ordbokens del bedöms arbetet kunna avslutas på 2040-talet, och antalet ord ska då vara uppe i ungefär 300 000. Här övergick man till digital publicering 2012. Medarbetarna i projektet är i dagsläget sju, med Heikki Hurttä som en tillfällig extraresurs.

UNDER SAMTALET med dialektforskarna växer en insikt fram. Inte bara om hur givande det kan vara att klassificera ord och försöka förstå hur de kommit till, utan också om vilken kreativitet och fyndighet våra förfäder och förmödrar haft, när de uttryckt sina känslor och tankar.

När orden inte har räckt till eller varit uttrycksfulla nog, har man skapat nya varianter och kombinationer av dem. Med språklig fantasi och lekfullhet har man spetsat till det man haft på hjärtat och gett orden och uttrycken en egen pregnans och klang.

Så även om orden och språket må vara en vetenskap för systematik och regelverk, så är språket i den verkliga världen ändå underordnat något ännu kraftfullare. Människans uttryckslust och skaparkraft.

SONJA FINHOLM SVENOLOF KARLSSON

Institutet för de inhemska språken

Kurt Zilliacus och Peter Slotte intervjuar Lenny Stenberg på ön Källdinge harun i den Åboländska skärgården på 1970-talet.

Allt började med Axel

AXEL OLOF FREUDENTHAL (1836–1911), apotekarson upp vuxen i herrgårdsmiljö på Pickala gård i Sjundea, är frontfiguren i den svenska samlingsrörelsen i Finland. Hans engagemang började som en reaktion på att den nyländska studentavdelningen – under påverkan av Johan Vilhelm Snellman – diskuterat vad som borde göras för att befärja förfinskningen av landets svensktalande befolkning

Sommaren 1860 gjorde Freudenthal tillsammans med två kamrater en tre månader lång fotvandring genom samtliga nyländska socknar och upptecknade sådant som gamla visor och sägner. Senare företog han en liknande fotvandring i svenska Österbotten, vilket bland annat ledde fram till undersökningar om Vöra- och Närpesmålen.

I fyrtioårsåldern tillträdde han den första professuren i svenska språket i Finland.

Freudenthal förestod ett synsätt att historia och kulturtraditioner i hög grad är gemensamma för finnar och svenskar, och att språket därför inte bör

utgöra grunden för särskilda nationaliteter.

Grunden till dagens svenska dialektarkiv lades redan på 1860-talet, på initiativ av Freudenthal. På 1920-talet inledde Folkmålskommissionen storsamlingar av det svenska språket i Finland. År 1976 grundades Forskningscentralen för de inhemska språken, alltså för både finska och svenska. Sedan 2012 är namnet Institutet för de inhemska språken.

CAROLINE SANDSTRÖMS uppfattning är att de svenska dialekterna i Finland på många ställen lever och mår bra – ju längre bort från centrum man kommer, desto rikare och mer välbevarade är de. Generellt är dialekterna i Österbotten mindre påverkade av finskan än dialekterna i södra Finland och har också ett något klarare och tydligare formspråk.

Som språkforskare är Caroline förstas uppmärksam på det talade språk hon hör: "I somras åkte jag buss till Houtskär, och den unga chauffören som var från

byn Kittuis pratade en alldeles underbar klingande dialekt. Det var härligt att höra, under hela resan satt jag och spetsade öronen för att inte missa något av det han sa."

Hon och hennes kollegor har många favorituttryck på dialekt, och särskilt högt i kurs står uttryck som innehåller *he* ("det"): *He e he. Klart he! He va he he.*

SONJA FINHOLM SVENOLOF KARLSSON

Museiverket

Axel Olof Freudenthal

Visste du?

Dialekterna i Finland kännetecknas av ålderdomliga drag, **arkaismer**. Samtidigt har det förekommit nybildningar, **novationer**. Under århundradena har språkutvecklingen också präglats av kontakterna över språkgränserna.

ARKAISMER

• **Diftonger:** *Stein* (*sten*), *höi* (*hö*), *bröut* (*bröt*).

• **Konsonantljuden g, k och sk:** Uttalas "hårt" framför främre vokal: *gikk* (*gick*), *kärrå* (*kärra*), *skära*. I vissa dialekter förekommer uttalet *djikk* eller *jikk*, *tjärrå*, *stjära*.

• **Fornsvensk stavelsekvantitet:** Till exempel i *fara* och *viku* eller *viko* (vecka) uttalade med kort vokal, *drööm* och *toom* med lång vokal, *blåått* och *föödd* med lång vokal + lång konsonant.

NOVATIONER

• **Apokope:** Vokaler i slutet av ordet faller bort, till exempel *int* (*inte*), *kast* (*kasta*), *täm* (*tär stoor gåålan* (de där stora gårdarna)).

• **Norrländsk förmjukning:** *Diitje* (*diket*), *bättjin* (*bäcken*), *vädjen* (*väggen*).

INSTITUTET FÖR DE INHEMSKA SPRÅKEN

• Utvecklar och ger rekommendationer för standardspråk och officiella namn.

• Ger råd och handledning i språk- och namnfrågor.

• Utarbetar ordböcker.

• Bedriver forskning.

• Upprätthåller språkliga arkiv och samlingar.

• Koordinerar arbetet vid språknämnderna för samiska, de finländska teckenspråken och romani.

• Arbetar både på finska och svenska.

När Esse ådal födde fram Jakob stad

Vattenkraften i Esse å blev ursprunget till bolaget Herrfors och därmed också indirekt till denna tidning. Men Esse ås betydelse är större än så. Exempel på det ger Lars Westerlund i sin nya bok.

Att vi bor där vi bor och är de vi är kan ses som resultat av en stor mängd tillfälligheter. Samtidigt är det också precis tvärtom. De valmöjligheter som avgör våra liv finns sällan där bara av en slump, utan har tvärtom ofta sin logiska och ibland till och med lagbundna förklaring.

Det här blir tydligt vid historiestudier. Till exempel är dagens Österbotten, där många av den här tidningens läsare bor eller har sina rötter, i viktiga avseenden en produkt av några faktorer som inte går att rucka på.

En sådan är älvarna, de som har sina källor inne i landet och rinner ut i Bottniska viken. Längs dessa älvar har människorna

Pāvallforsen, sådan den ritades 1897 av ingenjör Konrad Nordvall. Som så många andra forsar i Esse å utnyttjades här vattenkraften för bland annat kvarnar. Som synes fanns vid denna tid en bro på platsen. På 1400-talet fanns här en skvaltkvarn och senare flera senare kvarn- och såganläggningar. Av forsens finns i dag nästan inget kvar. De tre styrarmarna gjorda av natursten för vattenströmmen är sedan länge borta.

rört sig, transporterat varor och bosatt sig. Och älvmyningarna har varit naturliga samlingsplatser, inte minst för den livsnöd-vändiga handeln.

Det är ingen tillfällighet att alla städer runt Bottenviken ligger vid älvmyningar, som Nykarleby (Lappo å), Jakobstad (Esse å), Karleby (Perho å), Brahestad (Pattijoki), Uleåborg (Ule älv), Kemi (Kemi älv) och Torneå (Torne älv).

OM ESSE ÅDAL finns nu ett nytt stort verk, *Pāvallarna på vallarna*, av historikern Lars Westerlund, presenterad närmare i det förra numret i samband med hans bok om spritsmuggling. Här finns bara utrymme för en liten glimt av bokens mångsidiga innehåll.

Det bör kanske påpekas att boktiteln är en ordlek baserat på den släkt Pāvall, som Lars Westerlund är del av, men boken är långt mer än en släktkrönika.

Framställningens tidsperspektiv är tusenårigt och går tillbaka till en tid då landskapet var mer eller mindre tomt på fast bebyggelse. Efterhand kom inbyggare från i första hand sydväst och sydost – i dag skulle vi säga från Sverige och från Finland. Men i början existerade ingetdera av de länderna.

Riket Sverige kan sägas ha uppstått runt

1250, då påvens sändebud drev fram införande av den romerska rätten och Birger Jarl först grundade Tavastehus och sedan Stockholm. Ungefär då inleddes också den mer storskaliga inflyttningen till Österbotten, först till kusten, men snart uppåt längs älvdalarna. För Esses del via Evijärvi och Lappajärvi ända till Alajärvi.

Redan då var Esse å sedan länge del av en viktig trafikled ("Birkala-erämarkvägen"), som från Alajärvi gick vidare via Ähtärinjärvi, Tarjannevesi och Ruovesi till Näsijärvi, alltså tavasternas bosättningsområden. Längs denna rutt möttes finskt, svenskt och samiskt och här färdades birkarlar och andra köp- och färdmän för att göra affärer.

Under perioder skedde inflyttning till Österbotten också från inlandssidan. Svenskt och finskt blandades sannolikt utan planering, och det skulle ta mycket länge innan de språkgränser vi ser i dag hade utformats. Ännu på 1700-talet fanns till exempel svenskspråkig bebyggelse runt Lappajärvi.

LARS WESTERLUND beskriver hur Savolax hade en särskild ställning i fråga om de vattenburna kommunikationslederna. Till exempel kunde bosatta väster om Särkilahti (vid Saimen) baserat på det svensk-ryska fredsfördraget i Nöteborg 1323 röra

sig över stora områden mot såväl nordväst som nordost, då alltså mot den ryska sidan.

Klart är att en flyttningsrörelse från Savolax under 1500- och 1600-talen sökte sig till skogsbygderna i socknar som Kauhava, Evijärvi, Lappajärvi, Vetil och Lestijärvi, vilka alla i dag har Savolaxpräglade dialekter.

Den svenska inflyttningen under medeltiden antas, baserat på bland annat ortnamnsforskning, i hög grad ha skett från Mälardalen.

En ledtråd när forskarna försöker kartlägga gamla svenska och finska bosättningar handlar om hur den gemensamma landslagen (stiftad av Magnus Eriksson på 1350-talet) tillämpades. De svenska nybyggarna levde i hög grad av boskap och betalade sin skatt i smör, medan finnarna i egen-skap av svedjebbrukare betalade sin skatt i spannmål.

DE ÖSTERBOTTNISKA kuststäderna är alla produkter av 1600-talet: Uleåborg grundades 1605, Mustasaari (Vasa) 1606, Gamla-karleby och Nykarleby 1620, Torneå 1621, Kristinestad och Brahestad 1649 och Jakobstad 1652. Undantaget är Kemi, grundat 1869.

Att Jakobstad kom sist i ordningen har förklarats bland annat med att både Gamla-karleby och Nykarleby ettrigt motarbetade tillkomsten av en ny så närliggande konkurrentstad. Lars Westerlund ser en annan orsak i att befolkningen i Esse ådal saknade intresse för en stadsbildning i Pedersöre, i medvetande om att en sådan stad skulle leda till skärpt skatteuttag.

Till sist drevs staden fram av Jacob de la Gardie, Ebba Brahe och sonen Magnus Gabriel, liksom deras kår av repressiva befallningsmän och fogdar.

"Det var uttryckligen deras ambitioner att exploatera Esse ådals ekonomiska tillgångar och utöka förlämningsområdets resursuttag som ledde till att Jakobstad grundades 1652", säger Lars Westerlund, med tillägget att staden ändå skulle ha grundats i något senare skede. "Med sitt långsträckt och djupa upp-länd förutsatte Esse ådal ur objektiv ekonomisk synpunkt en hammort och en köpstad vid kusten."

Den handelsregion som kopplades till Jakobstad omfattade den dåvarande storsocknen Pedersöre, sedermera de självständiga socknarna Larsmo, Esse, Purmo, Evijärvi, Alajärvi, Kortesejärvi, Lappajärvi, Vindala, Soini och Lehtimäki, säger Lars Westerlund.

"Handelsrådets stora fördel var just de anslutande vattendragen i öster. Med undantag för menförestiden fungerade dessa året

runt. Esse ådal erbjöd därtill en tjänlig vintertväg från Savolax och övre Tavastland över Lappträsket [Lappajärvi] till kusten."

LARS WESTERLUND HAR i sin bok inte så mycket till övers för den herrskapskult och "historiska aningslöshet och naivitet som i stor utsträckning förekommit bland medelklassen och småborgarna i Jakobstad". I verkligheten representerade Ebba Brahe, hennes familj och många efterkommande ren snikenhet, vilket ledde till folkligt missnöje och motstånd i olika former.

"Kringgåendet av den överhetliga kontrollen uttryckte sig till exempel som oauktoriserad skogsavverkning, smygghandel, formellt olaga landsköp, egenmäktiga fartygs-transporter med gods- och personsmuggling samt tullförsnillningar liksom ett tämligen utbredd luredrejeri", säger han.

Lars Westerlunds egen släkt Pāvall från Esse hade länge en central roll i staden Jakobstads framväxt och styre. Han beskriver hur han själv burit med sig en Pāvallsk identitet sedan barnaåren. Men han har inget behov av att försöka återskapa den eller söka en "efemär eller svunnen identitet i den gångna historiens dimmor".

Sedan 1960-talet, ungefär, har den traditionella släktgemenskap, som under sekler präglade det österbottniska bondesamhället, även tappat sin betydelse.

Vad gemenskapen inom slakten betytt beskriver Lars Westerlund på följande intressanta sätt.

"Eftersom jag alltid haft min klanidentitet, har den för mig från första början framstått som en självklarhet, och då den inte behäftats av någon osäkerhet har jag inte heller särskilt behövt söka den. Snarare har den tidigt format mig, skapat en värdegrund och försett mig med ett såväl individuellt som kollektivt självförtroende."

"Trots varierande sociala ambitioner och meningsskillnader har vi inom släktkretsen så länge jag kan minnas alltid haft lätt att umgås och stöda varandra i alla väder. Denna släktinterna attityd har präglat allt ömsesidigt umgänge och jag känner inte till ett enda fall då någon klanmedlem skulle ha blivit utstött eller ens förbigången. Visserligen har det inte sällan fattats missnöje med den ena eller den andra enskilda släktingens vandell, men överseendet, förståelsen och medlandet har dominerat i vått och torrt. Släktkollektivet har för samtliga dess medlemmar genom tiderna fungerat som en resurs-, styrke- och trygghetsskapande gemenskap."

SVENOLOF KARLSSON

Esse å med ett antal gamla forsar från utloppet i Larsmosjön upp till Evijärvi. Längre upp längs ån finns Lappajärvi och ännu högre upp Alajärvi.

Läckö slott på en udde i Vänern fick sin barockutformning under Magnus Gabriel de la Gardies tid. Det beskrivs ofta som Sveriges vackraste slott och är ett stort turistmål.

Wikipedia

Blev Jakobshamn till Jakobstad?

Byggs Jakobstad efter modell från Jakobshamn? Klart är att de två stadsprojekten parallellt drevs fram av Magnus Gabriel de la Gardie.

JACOB DE LA GARDIE fick Peder-söre som förläning 1608. När han sju år senare upphöjdes till greve utökades ägora med Nykarleby, Ilmola och Lappo socknar liksom Hopsala och Åminne byar i Kronoby socken. Samma år inspekterade han sina nya domäner på plats i Österbotten.

1615 fick Jacob av Gustaf II Adolf även Läckö slott och län, vid Vänerns södra strand, som förläning med rätt att anlägga en stad.

Detta senare behövdes inte till en början, då staden Lidköping ingick i paketet. Men sedan hände 1644 att Lidköping förstördes i en eldsvåda och att det gamla Lidköping 1655 av riksdagen avskildes från grevskapet.

Tre år tidigare hade Jacob de la Gardie dött och sonen Magnus Gabriel ärvt grevskapet. Samma år, 1652, uppgjorde som bekant även Jacobs änka Ebba Brahe foundationsskrivelsen för den stad i Peder-söre som hon namngav efter sin man.

Som släktens nya huvudman drog Magnus Gabriel snabbt i gång en hel rad stora byggprojekt inom de många förläningarna. Ofta deltog han själv aktivt i planeringen: "Åtskilliga bevarade skisser av hans hand visa, att han på detta område hade stora kunskaper, bildning och smak", enligt en levnadsteckning.

Till saken bidrog, säger historikern Lars Westerlund, "hans risiga privatekonomi". Genom städerna och den ekonomi de befrämjade skulle han kunna öka både skattebasen och skatteuttaget.

I LIDKÖPING HANDLADE frågan alltså om att bygga upp en ny stad. Huvudplanen blev att bygga Nya Lidköping

("Nyestan") strax väster om Lidan, den å som gett staden dess namn.

Problemet var markägaren där, Carl Månesköld, som envist vägrade byta bort det behövliga markområdet, där han hade väderkvarn, torp och värdefulla ängar. Trots förhandlingar i flera år kom man inte överens.

I stället utvecklades planen att bygga den nya staden på Kållandsö, nära Läckö slott, ungefär tjugo kilometer norrut. Den lilla socknen på ön hette Otterstad och tanken var att den nya staden skulle få namnet Jakobshamn.

Magnus Gabriel de la Gardie hade alltså nu två stadsbyggarprojekt aktuella samtidigt, Jakobstad och Jakobshamn.

Bekräftat är att en stadsplan under 1650-talet var aktuell för Jakobshamn. Ett dokument "angående en ny stadh uppsettande wett Läcköö" tyder på att man först avsett att återanvända en skrinlagd plan för Nyestan, en plan som inkluderade 200 tomter.

Senare tillkom en ny stadsplan, flera försvunnen. Detaljer av den beskrivs i ett brev av Magnus Gabriels medhjälpare Olov Falk, som på 1660-talet rekognoserade terrängen på plats. Det står helt klart att projektet "staden Jacobs Hamn på Kållands öö" då var vad alla väntade på.

Så skulle det ändå inte bli. Efter den nämnde Carl Måneskölds död 1671 kom Magnus Gabriel överens med arvingen om ett markbyte. Med det kunde ett nytt Lidköping byggas väster om Lidan.

En genomtänkt och systematisk stadsplan för projektet förelåg 1673. Den beskrivs till sin konfiguration vara annorlunda än stadsplanen för Jakobshamn

20 år tidigare, "men likheter finns i de rektangulära kvarteren och torget med rådhuset".

ENLIGT EN MUNTLAG tradition på Kållandsö blev det så att stadsplanerna för Jakobshamn i stället användes när Jakobstad byggdes. Kan det ha varit så?

Klara belägg saknas, konstaterar Lars Westerlund. Men eftersom stadsplanen för Jakobshamn torde kunna dateras till cirka 1653, "kan den ha använts, men knappast mer än förbehållsamt, som ett slags rutstadsschablon för Jakobstad samma år".

"Sett till Magnus Gabriels väldokumenterade intresse för byggprojekt är det ändå inte långsökt att tänka sig att han haft en dirigerande inverkan också i fråga om Jakobstads stadsplanering. Staden initiala byggande tog decennier, och planerna gällande Lidköping kan mycket väl ha fungerat som något slags styrdokument."

Ett tredje stadsprojekt, som Magnus Gabriel de la Gardie var engagerad i vid denna tid, var utvecklingen av Ahrensburg (grundad 1563), vilket berättas på motstående sida.

Sammantaget menar Lars Westerlund att Magnus Gabriel har spelat en mer central roll i Jakobstads grundläggning än vad som hittills varit känt.

"Stadens tillblivelse har formats av västergötländska, vorpommerska och livländska influenser som först nyligen kommit i dagen. Allt detta är något som gått så förtjänstfulla historiker som Alma Söderhjelm, Bror Åkerblom, Oscar Nikula och Pekka Toivanen förbi."

SVENOLOF KARLSSON

Det tidigare rådhuset i Kuressaare (Ahrensburg) står fortfarande kvar, om ock med tornet nedtaget. Här på ett vykort från 1900-talets början. Indicier tyder på att Jakobstads första rådhus byggdes efter samma modell.

Wikipedia

Så såg första rådhuset ut

Jakobstads första rådhus verkar ha varit en kopia av rådhuset i Ahrensburg på Ösel. Och Jakobstads stadsvapen verkar vara lånat från ön Rügen i Tyskland.

LARS WESTERLUNDS slutsats i artikeln här intill är att – utöver Ebba Brahe och hennes befallningsman på orten Henrik Tavast – även Magnus Gabriel de la Gardie var engagerad i bygget av Jakobstad från 1652 framåt.

En indikation på detta är också den slående likheten mellan rådhuset i Ahrensburg (dagens Kuressaare vid Ösels södra strand) och Jakobstads första rådhus (som brändes ner av rysarna under Stora ofreden 1714).

Lars Westerlund förklarar saken så här:

"Magnus Gabriel föddes 1622 i Reval och fick 1649 Ahrensburg som förläning. Som livländsk generalguvernör i Riga främjade Magnus Gabriel byggnadsprojekt på sina och familjens talrika

förläningar. Han bestämde 1653 att ett rådhus skulle uppföras i Ahrensburg, men det dröjde innan det blev klart till fram emot 1670. Rigaarkitekten Franz Stimer gjorde ritningarna. Det enkla och minimalistiska rådhuset i två våningar hade lätt välvda linjer i det valmade taket och en maffig portal som visualiserade den avmätta nordiska barockstilen."

Den här lilla teckningen av Jakobstads första rådhus (uppe till vänster), byggt 1653–1660, finns på en karta över staden från 1693, avritad i Stockholm 1749.

"Teckningen återger i sin enkelhet de karaktäristiska dragen för rådhuset i Ahrensburg. Skillnaderna är två. Rådhuset i Ahrensburg byggdes i sten, medan Jakobstadsversionen var timrad.

Träkopian i Jakobstad blev därtill klar innan originalet i Ahrensburg blev det."

Lars Westerlunds egen släkting, rådmannen Rasmus Påvall, tillika Jakobstads första borgare, är en rimlig kandidat till byggmästaruppdraget för rådhuset och han kan gott ha haft en kopia av Stimers ritning som förebild.

Samme Rasmus byggde också två skutor åt Jacob de la Gardie, seglade själv på Stockholm och ska enligt en protokollsanteckning ha levererat bjälkar även till Läckö.

En annan intressant detalj är att Magnus Gabriel, med ett väldokumenterat intresse för konst och design, 1653 förelade magistraten också stadsvapnet med motiv från det De la Gardieska släktvapnet. Men de facto plagierar lejonet på tornet Rügens furstevapen från början av 1200-talet, som illustrationerna här nedan visar.

"Det tidiga Jakobstad kan mot den här bakgrunden beskrivas som en pop up-stad med inlånade tysk-baltiska pastischer – rådhusarkitekturen och stadsvapnet", säger Lars Westerlund.

SVENOLOF KARLSSON

Jakobstads stadsvapen, här på stadens stämpel från 1653, är påfallande likt Rügens furstevapen från 1200-talet (i mitten). Att jämföra med dagens stadsvapen, utformat av Gustaf von Numers 1957.

De tre arkitektstuderandena Frithiof Strandell, Knut Wasastjerna och Otto Holm i Stockholm i juni 1887 efter en cykeltur från Åbo.

På ped genom tid och rum

TISDAGEN DEN 18 AUGUSTI 1868 var det premiär för cykeln i vår dagspress. Denna dag berättar nämligen Helsingfors Dagblad om "detta nya och snabba fort-skaffningsmedel". Ett par veckor senare ges mer information: "Velociped är namnet på ett slags små kärror, på hvilka man genom att arbeta med händer och fötter kan köra sig sjelf."

Ytterligare data ges i Hufvudstadsbladet i februari följande år: "Ryttaren har sin plats på en mellan begge [hjulen] anbragd sadel och rör maskinen framåt genom att trampa på två på framhjulet anbragta pedaler. [...] Med tillhjälp af ett på framhjulet anbragt handtag kan velocipeden styras i hvilken riktning som helst, och likaledes är den försedd med en bromsningsapparat."

Farten var säkert måttlig och färden skakig eftersom hjulen var skodda med järnband. Tidningens beskrivning gäller en tidig typ av cykel, närmast en vuxenversion av våra barns nutida trehjulingar.

En nykonstruktion på 1870-talet var den så kallade höghjulingen med ett enormt framhjul och ett litet bakhjul. Höghjulingen var svårmanövrerad och rentav farlig förr "ryttaren".

Den moderna cykeln föddes i mitten av 1880-talet i form av den låga och mer lättbalanserade tvåhjulinga "säkerhetsmaskinen" med pedalerna placerade mellan två jämnstora hjul. Trampkraften överfördes via en kedja till det drivande bakhjulet. Viktiga förbättringar infördes efter hand: luftfyllda däck (1888) och frihjulsnav med inbyggd bromsfunktion (1890-talet).

KNAPPT ETT ÅR efter Helsingfors Dagblads första cykelnotis tycks cykeln konkret ha introducerats i Finland. Händiga klen-smeder och vagnmakare byggde rentav egna exemplar.

För Österbottens del var Johan Wilhelm Nessler i Malax en pionjär. Han konstruerade en trehjuling som han målade i rött och blått innan han den 13 maj

1869 lyckades trampa i väg in till Vasa "trotts det skrala wägalaget". I Vasa demonstrerade han sedan sitt fordon i esplanaderna "till talrika åskådares fägnad". Cykeln var till salu för 50 mark, men någon köpare anmälde sig inte.

Under de följande decennierna ingår ofta notiser om cykeluppvisningar, tävlingar och långfärder i våra tidningar. Bland annat får vi veta att arkitektstuderandena Otto Holm, Frithiof Strandell och Knut Wasastjerna i juni 1887 på varsin höghjuling cyklade från Åbo norrut runt Botenviken och vidare söderut till Stockholm. På många av de orter de passerade togs de tre velocipedryttarna emot som hjältar.

I juni 1890 åkte gymnastikläraren Einar Cannelin den tio mil och åtta verst långa sträckan från Vasa till Jakobstad på tio timmar. Medelhastigheten blev därmed 13,2 km/t. Inte illa!

Lantbruksrådet Mikael von Haartman cyklade tillsammans med hustru och dotter från Vasa till Åbo i augusti 1896. Sträckan

avverkades på fem dagar, därav två vilodagar.

VELOCIPED VAR länge den vanligaste benämningen på den två- eller trehjulinga cykeln, men *bicykel* användes redan 1869 som beteckning på tvåhjulingen (Helsingfors Dagblad). Den engelska skrivformen *bicycle* förekom jämsides. Tillfälligtvis påträffas också nybildningen *trampvagn*. Som benämning på cykelns pedallösa urtyp förekom *gång- eller springmachine* i Hufvudstadsbladet i februari 1869.

Kortformen *cykel* av *bicykel* gör sin entré i vår press 1892, då Åbo Tidning och Nya Pressen rapporterar om ett svartsjukedrama i Danmark med cykelburna kontrahenter. För egen del misstänker jag att formen *cykel* har nått oss just via danskan, där det hade tagits i bruk redan på 1880-talet.

Efter hand blir nyordet *cykel* allt vanligare i våra dagstidningar, men *velociped* kvarstod ändå länge som en standardbenämning. För det dåtida nyordet *cykel* anger Svenska Akademiens ordbok 1905 uttalet *sykkel*, med en "stundom" förekommande variant *sy:kel*.

De olika cykelbenämningarnas etymologi är inget problem. Orden har klassiska rötter. *Cykel* återgår på grekiskans *kyklos* 'krets, hjul' och har nått oss via engelskans *cycle*, som i sin tur är en förkortning av *bicycle* (med förleden *bi-* som ju har samband med de två hjulen).

Finskans ord är *polkupyörä* ("tramp hjul") med kortformen *pyörä*. Innan terminologin stabiliserades förekom andra alternativ, bland annat *sukkela jalka*, *pikajalka* och *pikakulkuri*.

DET DRÖJDE några decennier innan man kunde säga att

Peter Slotte, tidigare huvudredaktör för den finlandssvenska dialektordboken.

"hvarje människa" — vilket Hufvudstadsbladet hade förutspått redan 1869 — hade en velociped, men småningom blev cykeln allt vanligare i Österbotten, först i städerna och sedan på landsbygden.

Tidigast importerades cyklarna som sådana, men cykelföretagarna kunde också montera ihop dem av importerade komponenter. Många österbottiska verkstäder producerade velocipeder i eget namn. Från min barndom minns jag Bröderna Mattsson i Jakobstad och G.L. Hasselblatt i Vasa. Men Crescent, Husqvarna och Monark var vanligare.

Cykelns betydelse för livet på landet kan inte överskattas. Mången av oss har väl egentligen cykelnätt tacka för att vi är den vi är: Tack vare denna kunde ungdomarna nämligen besöka dansbanor och ungdomslokaler också på lite längre avstånd.

I BÖRJAN VAR det mestadels individer av manligt kön som cyklade. Men kvinnliga cyklister blev efter hand allt vanligare, även om det enligt tidens kläd- och kösnormer inte var lämpligt för en kvinna att cykla offentligt. Kvinnornas vida kjolar var dessutom opraktiska för cykelritt, särskilt om man färdades på en höghjuling.

Illustrationer Terese Bast

Dessutom var det fara värt att en cyklande dam blottade en vad eller ett ben, vilket ju inte kunde accepteras. Med hjälp av insydda tyngder eller spännremmar i kjolfällan kunde risken ändå minimeras. De låghjulinga "säkerhetsmaskinerna" på 1880-talet var bättre lämpade för kvinnliga velocipedister, särskilt om de rustade sig med vida byxor som snördes ihop över vristen. Byxorna var mindre stötande än fladdrande och avslöjande kjolar.

Cyklismen har ansetts vara ett viktigt steg inom kvinnoemancipationen: Kvinnorna var inte längre bundna till hemmet utan kunde på egen hand komma sig ut, utan att vara hänvisade till manlig skjuts eller övervakade av manliga ögon.

Den amerikanska feministen Susan B. Anthony (1820–1906) lovprisade cykeln: "Jag anser att cykeln har gjort mer för att frigöra kvinnor än något annat i världen. Den ger kvinnor en känsla av frihet och självtillit".

Cykeln var inte längre bara en leksak för välbeställda herrar utan — som det också har sagts — en "feministisk frihetsmaskin".

PETER SLOTTÉ

Pedens många namn

Ett återkommande tema i dialektspaltrarna på nätet är våra olika ord för 'cykel'. Särskilt österbottningarna har varit flitigt i farten.

DET KLASSISKA CYKELORDET *velociped* introducerades i svenskan på 1860-talet. Det bygger på latinets *velox* 'snabb' och *pes* 'fot' och har internationell spridning. Numera betecknas ordet i Svenska Akademiens ordlista som ålderdomligt men det lever kvar i våra dialekter, med växlande uttal: *vilsåpē:d*, *vilsopē* och liknande. Dialektsamlingarna ger belägg från mellersta och södra Österbotten och från olika delar av Nyland. Genus är maskulinum.

De två elementen i *velociped* ligger till grund för några dialektala cykelbenämningar som lever ett friskt liv. Den viktigaste av dem är **ped**, som ju är det dominerande österbottiska cykelordet. I fråga om bildningssättet är *ped* alltså en parallell till *bil* av *automobil*.

Benämningen *ped* används framför allt i norra och södra Österbotten. Ordet har antecknats också i östra Åboland och i Eckerö och Tenala. Ordets vanliga genus är maskulinum. I Sydösterbotten kan det alternativt vara neutrum.

Sammansättningarna är talrika, t.ex. *karlaped* 'herrcykel' och *kvinfolksped* eller *kvinnped* 'damcykel'; *pedring* 'cykeldäck', *pedspol* 'eker i cykelhjul'. Det behändiga verbet *peda* 'åka cykel' har motsvarande spridning.

OCKSÅ DET FÖRSTA elementet i *velociped* ligger till grund för ett par cykelord. **Velo** förekommer i sydfinländskt vardagspråk, men är också känt från ungdomsspråk i Vasa på 1940-talet.

Dialektupptecknarna har för det nyländska *velo* noterat uttalet *vilō* eller *vilā*, som på lite underliga vägar har utvecklats till det sydfinländska slangordet **fillare**. Ordet är i formen *fillari* ett allmänt brukat vardagsord i finskan.

När det gäller södra Österbotten omtalas cykeln vanligen som *sju:L*. Ordet kan verka förbryllande för personer från andra landsändar, men etymologin är entydig. Den underliga formen är helt enkelt de sydösterbottiska dialekternas vanliga uttal av substantivet **hjul**; fornsvenskans uddljudande *hj* har inom området Pörtom-Sideby övergått till ett *sje*-ljud. *Hjul* 'cykel' med det "normala" uttalet *ju:L* är känt från socknarna norröver: Solf, Malax och Petalax.

Tanken att benämna cykeln med ett ord med betydelsen 'hjul' är allmänt förekommande. Vi återfinner den i isländskans *hjól*, finskans *pyörä* och tyskans *Rad*. En udda produkt av samma idé ska också nämnas: i det krigshärjade Gammalsvenskby i Ukraina kallades cykeln **löphjul** *löipju:l*.

DE TIDIGA CYKLARNA kunde lätt uppfattas som säregna mekanismer och fick därför lätt mer eller mindre skämtsamma benämningar. Från Malax föreligger föreligger ett unikt **vippstege** som rimligtvis har syftat på den svårmanövrerade cykelvariant som brukar kallas *höghjuling*. Det skämtsamma **grenspel** är känt från hela Österbotten. Förled är *gren* i betydelsen 'skrev'.

Cykelordet **trampkärra** har antecknats på spridda håll i Österbotten. Det betecknas av upptecknarna som antingen ålderdomligt eller skämtsamt. Från sydligaste Österbotten härrör parallellen **trampvagn**. I Vörå påstås cykeln ha kallats *veivin*, alltså 'veven'. Detta **vev** har väl sin konkreta utgångspunkt i trampcykelns vevarmar och de tillhörande pedalerna.

En besynnerlig benämning anöfrs slutligen från Purmo i Wessmans dialektordbok (1932) under uppslagsformen **pira** med uttalet *pi:ro*. Någon säker förklaring har jag inte lyckats hitta, men jag misstänker att det hör ihop med finskans *piiru* o.d. med ett betydelseelement 'krets', alltså ett slags semantisk parallell till *cykel*.

PETER SLOTTÉ

Hockeyspelaren som gillar elbranschen

Markus Päivärinta har flyttat in, vägg i vägg med montörerna. "Här är jag en mer närvarande arbetsledare", säger han.

FÖR MARKUS PÄIVÄRINTA har elbranschen alltid känts naturlig. Redan när han var liten hade hans släktingar en butik där de sålde elutrustning. Självt jobbade han länge som linjemontör på Korpelan Voima, innan han utbildade sig till elingenjör och grundade det egna företaget Jokilaaksojen Werkonrakennus Oy, som sålde tjänster till lokala energibolag.

När han för fyra år sedan anställdes som driftchef på Vetelin Energia, hade han med andra ord en gedigen erfarenhet.

"Att jag nu kör 73 kilometer per väg till och från jobbet visar väl hur

mycket jag gillar det", säger han.

Att vara driftchef innebär att ansvara för att upprätthålla och utveckla elnätet. Det största projektet just nu handlar om mätarbyte på hela distributionsområdet. Mätarna har redan levererats, och under året kommer de att installeras hos samtliga cirka 2 300 kunder. Installationen i Vetil sker med egna krafter.

"Motsvarande projekt har redan genomförts i andra bolag, och nu är det vår tur att uppdatera utrustningen."

Markus fungerar också som arbetsledare för montörerna, planerar större projekt, sköter myn-

Markus Päivärinta har just nu fullt upp med att planera ett omfattande mätarbyte. En stor del av mätarna finns ännu här i lagerhallen, men under 2025 ska de installeras hos samtliga kunder på Vetelin Energias område.

lektrigänget

dighetsrapportering och bistår vd Marko Niemonen.

Han och vd:n har också en annan sak gemensamt – de är båda ivriga idrottare. Som vi tidigare berättat utmanar de varann och resten av kollegiet att varje sommar ta cykeln till jobbet. Att det kan kallas en utmaning beror alltså på att Markus bor i Sievi och Marko i Kannus – cirka 75 kilometer bort.

"Just nu är vi båda sugna på att skaffa varsin landsvägscykel, så då blir det genast en större utmaning, speciellt för Marko som hittills haft draghjälpp i form av en elcykel."

Men ishockeyn då, varifrån kommer det intresset?

"Jag har alltid tyckt om idrott, både att själv utöva olika sporter och att bänkidrotta. När jag var yngre var det mest fråga om skidåkning, på senare tid har det blivit allt mer ishockey. Just nu spelar jag i division tre-laget Popula-Team 90 i Ylivieska. Mina pojkar har också spelat som yngre, så mycket av fritiden tillbringas jag i ishallen."

Familjen bor i Sievi, och ett av de fem barnen bor fortfarande hemma. När Markus inte har skridskorna på blir det löpning, orientering eller en ishockeymatch på tv. Stämningen i omklädningsrummet är enligt honom det som gör att lagsporter är överlägset roligast.

"Det är den bästa avkopplingen."

SONJA FINHOLM

Wilhelm Schaumans viktiga brev

FÖR EXAKT 125 år sedan, den 23 februari 1900, skrev Wilhelm Schauman brev till Gottfrid Strömberg:

"Jag är mycket intresserad för saken och är övertygad om, att staden skulle ingå som aktionär i

företaget", förklarade han.

Temat var införande av elektrisk belysning. Jakobstad hade fått sin första utomhusbelysning först tretton år tidigare, ett tjugotal oljelampor vid de viktigaste gatorna. De räckte givetvis inte

långt, även om de snart ökades i antal till 54.

Elbelysning var något annat, och Wilhelm Schauman själv hade redan 1889 installerat sådan i den tobaksfabrik som han var med och drev.

I oktober 1900 fick han vid ett allmänt möte stöd för att staden skulle grunda ett eget elektricitetsverk. Sedan gick det fort. Den 1 september 1901 tändes det elektriska ljuset i Jakobstad.

Alla snart under samma tak

Nyrenoverade utrymmen i bolagets färger. Under våren får Herrfors anställda i Ylivieska äntligen flytta in i gemensamma utrymmen.

DEN GAMLA industrihallen på Rehtie i Ylivieska förvandlas som bäst till ett modernt kontorsutrymme, med rejäla lagerutrymmen. Projektchef Tommi Salo är nöjd med det han ser när han visar oss runt: "Den här fastigheten passar oss riktigt bra. Den största vinsten är att alla ryms på samma ställe – och kan ha gemensamma kaffepauser – och att vi kan skraddarsy utrymmena för våra behov. Vi har bland annat byggt nya mellanväggar och en extra kontorsvåning."

Hittills har Herrfors kontorspersonal och kundbetjäning funnits i centrum, medan montörerna haft sin bas på Alpuumintie en bit utanför staden. Lagret har dessutom funnits på en tredje adress. När den nya hallen står klar i slutet av april

flyttar samtliga 17 anställda in.

"Eller egentligen inte riktigt alla. Kraftverket finns fortfarande kvar på sin gamla adress", säger Tommi Salo, som till vardags är kraftverkschef och därmed inte själv kommer att vara stationerad här.

"Men jag kommer att svänga in på kaffe så ofta möjligheten ges."

Just nu färdigställs kontorsutrymmena på andra våningen, och tanken är att huvudentreprenören Rakennuspalvelu Salmela ska vara klar med sin del i slutet av mars, då personalen tar över och fixar det sista med inredning och flytt. Det nya kontoret öppnar i början av maj.

"Kundbetjäningen kommer att fungera på samma sätt som hittills. Ifall man vill besöka oss personligen är det bara att ta kontakt med kundtjänsten och boka in ett besök. Men även hos oss minskar antalet fysiska besök i takt med att de digitala tjänsterna utvecklas", säger Tommi Salo.

Kundservicen placeras närmast huvudingången. Längre in finns en matsal med rejäl takhöjd och på andra våningen kontors- och mötesrum. Längre in hittar vi omklädningsrum och två stora hallar, en

lagerhall och en fordonshall.

Väggarna är nymålade i bolagets gula och orangea nyanser, enligt inredningsarkitektens mer färggranna alternativ. Personalen har varit delaktig i planeringen. Tommi Salo berättar att matsalen och kaférummet ska få en caféliknande stämning med hjälp av specialbelysning, runda bord och en soffgrupp.

Köket har planerats av Sisustus Visiointi, medan resten av inred-

ningen i kontorsdelen levereras av Ikea.

Hela fastigheten är cirka 1 000 kvadratmeter, varav kontoret förfogar över cirka 450. Herrfors har köpt hela hallen, plus den 1,4 hektar stora tomten, som i ett senare skede ska få en större asfaltsplan och inhägnas med ett staket.

"Här har vi plats att växa", konstaterar Tommi Salo.

SONJA FINHOLM

Tommi Salo och Sebastian Storholm är nöjda med hur bygget framskrider. Tanken är att personalen ska flytta in i början av maj.

Vilket bra släktforskarprogram!
Jag visste inte att jag var släkt
med Alexander Stubb!

Menar du att vi är släkt med
Kimi Räikkönen? På riktigt?

Ja, och på mammas sida
med Armi Kuusela.

Farfar överdriver. Vi verkar
numera vara släkt med alla.

Titta själva, här syns hur vi
är släkt med Lalli i Kjulo.

De här som heter Erik Blodyx
och Björn Järnsida, var de
också våra släktingar?

Sedan farfar började söka efter
släktingar med AI-program sit-
ter han bara där vid datorn.

Äh! Det här släktfors-
karprogrammet räcker
ändå inte till. Nu har
det stannat upp vid
någon som hette Adam
och hans fru Eva.

Ta't lugnt, farfar! Ta en Runebergs-
tårta. Vi är ju trots allt släkt med
Runeberg också.

Adam & Eva

Ingela Nyman lever och andas på dialekt

Här på Gunnarsberget skapar Ingela Nyman sin ordkonst.

Att hålla föredrag på standardsvenska i skolan var en pina. Men Ingela Nyman vände på saken. I dag är dialekten, det riktiga känslspråket, hennes heltidsjobb.

Det var här på Gunnarsberget i Sundby, Pedersöre, som allting började. När Ingela och hennes sambo Kim köpte det gamla huset i skogsbyn fyll alla bitarna på plats.

"Vi kände genast att vi hörde hemma här, och det var också här min ordkonst föddes. Det är något med det gamla huset och miljön som inspirerade mig att börja leka med orden – och våga visa det för omvärlden."

Ordleken blev så småningom ett jobb, och i dag arbetar Ingela Nyman heltid med dialekten. Via sitt företag Gunnarsberga designar och säljer hon allt från dialektaffischer till disktrasor och muggar. Det senaste tillskottet är dialektboken *Ordnat kaos*, där hon berättar om sitt skapande och sina dialektalster.

"Att skriva och ge ut en bok gav helt klart mersmak. Jag har

faktiskt fler manus som ligger och väntar i skrivbordslådan", säger hon.

INGELA NYMAN ÄR född 1978 och uppvuxen med glansbildsalbum, snurrtelefon och kassettbandspelare. Alla generationer har sina egna tidsmarkörer, och som 1970-talist ler man igenkännande åt hennes finurliga ramsor och anekdoter. Som när hon bad sin pappa skruva fast ett bockstyre på den gamla flickcykeln.

På den tiden var det bockstyre som gällde om man ville vara inne. Allt detta beskriver hon i boken. Texterna bottenar i henne själv, i hennes egna upplevelser.

"Det är fascinerande hur nyansrik dialekten är och hur alla generationer sätter sin egen prägel på den", säger hon.

Och ju mer Ingela jobbar med dialekten, desto mer förtjust blir

hon. Det är som en aldrig sinande brunn. Hon är intresserad av varifrån orden härstammar och hur de använts.

"Vissa tror till exempel att ordet *begeistrad* är dialekt, men det är ett gammalt svenskt ord som har sitt ursprung i tyskan. Ett annat intressant ord är dialektens *enni*. Änne är ett gammalt svenskt ord för panna."

Själv är Ingela stark i sin Nykarlebysvenska, men medger att även hon blandar – precis som i sina ramsor. Efter att hon träffade sin sambo har ännu fler dialektord och -uttryck smugit sig in i hennes språk.

"Dialekten är mycket rikare än standardsvenskan, den har till exempel fler adjektiva – tänk till exempel fler adjektiva – tänk till exempel på hur många olika dialektord och nyanser vi har när vi beskriver vintern. Mitt eget favoritord på dialekt är *pikkalaka*,

har du hört något så vackert?"

För Ingela Nyman innebär pikkalaka sommar och sol, familjen och havet.

"Egentligen är det lite ovanligt att ett dialektord har en så positiv klang, många av våra ord och uttryck är faktiskt ganska negativa. Kanske det speglar den starka jantelagen, eller den tuffa tillvaron på landsbygden förr i tiden. *He feilar int naa, he jöutas no, he får dåga* och *he va int så rokot*."

INGELA NYMANS INTRESSE för språk väcktes tidigt. Redan när hon var liten och familjen hälsade på hos bekanta i Nederwetil fascinerades hon av språket.

"Jag minns att jag tyckte att de pratade så glatt och helt annorlunda än hemma i Socklot. Ett annat tidigt minne är grannen som bodde nära oss och som ofta frågade *fruser du naa*? Det tog länge innan jag förstod varför han inte sa *fryser* som vi andra. Han var nämligen från Larsmo."

Hon läste och skrev, och speciellt intresserad var hon av rim och ramsor. Hon gillar att rada bokstäver, sortera ord och hitta mönster.

Det är fortfarande ordlekarna som hon helst jobbar med. Det är inte så viktigt att allt är grammatikaliskt korrekt, huvudsaken är att rytmen fungerar. Hellre ett bra rim än en exakt dialekt, tycker Ingela. Och så kallade språkpoliser bryr hon sig inte så mycket om.

"Jag är medveten om att vissa ord kanske ska skrivas med ä i stället för e eller med kk i stället för ck, men för mig är själva ord bilden viktigast. Jag hävdar inte heller att mina ramsor har ett visst geografiskt ursprung, ofta blandar jag mellan olika dialekter i närregionen."

UNGEFÄR SAMTIDIGT SOM Ingela Nyman lanserade sina dialektalster slog humorgruppen KAJ igenom och på radion hördes allt oftare artister som Vasas Flora och Fauna och Månskensbonden. Dialekten hade plötsligt stigit in i finrummet.

"Det här känns bra för mig som tidigare kunde känna mig hämmad av att inte kunna uttrycka mig i tal lika bra på standard-

svenska som på dialekt. För mig är dialekten en kulturskatt och framför allt en viktig del av min egen identitet. Det här märker jag ännu tydligare när jag bött på annat håll eller är på resa."

Här kommer vi tillbaka till kärnan i dialekten – den egna identiteten. Det är språket som visar var vi hör hemma och var våra rötter finns. Ingela Nyman pratar om dialekten som sitt känslspråk och det språk som ligger henne närmast.

"För mig och många av mina kompisar i Nykarleby var det en katastrof att behöva hålla föredrag på standardsvenska i skolan, och det tog väldigt länge innan jag kände mig bekväm på något annat än min egen dialekt."

Men ändå vill hon värna om den. Hennes värsta farhåga är att våra dialekter ska urvattnas, eller i värsta fall dö ut.

"Här tycker jag att alla föräldrar har ett ansvar. Var stolt över din dialekt och för den gärna vidare till dina barn!"

SONJA FINHOLM

att jöutas – något som är en utmaning

dåga – duga

feilar int naa – är inget fel på

ha dryyft – att längta efter någon eller något

peed – cykel

roko – dålig, illa

Ingela Nyman är ordkonstnär och numera också författare.

Ingela Nyman

Vem: Ordkonstnär och dialektfantast som driver det egna företaget Gunnarsberga. Har studerat foto, bildkonst, formgivning och skrivande, och har tidigare bland annat jobbat med reklam och formgivning.

Bakgrund: Född och uppvuxen i Socklot, men bor numera på Gunnarsberget i Sundby och om somrarna i Larsmo.

Gillar: SUP-brädan är en favorithobby. Genast isen släpper kan man se Ingela på brädan utanför sommarstugan i Fagnäs, iklädd våtdräkt. Hon gillar också värme och tillbringar gärna långa perioder utomlands om vintrarna.

Aktuell med: Gav nyligen ut boken *Ordnat kaos*, ett samlingsalbum med hennes dialektkonst, kryddad med anekdoter ur livet och vardagen.

Ingela Nymans swot-analys över dialekten som språk.

Terttu går sin egen väg

Uppväxten präglades av grymt mentalt övervåld. **Terttu Fors** önskade att hon skulle dö i sömnen. Hon tvingades lämna sitt hem utan annat än de kläder hon bar på sig.

Ett långt liv senare har Terttu försonat sig med det förflutna. Livskvalitet är att sova utomhus, doppa sig i ån och laga mat av naturens gåvor.

”Vad andra tänker har inte länge någon betydelse”, säger hon.

”Jag blev arg. Jag ville inte unna mamma glädjen att se mig död.”

Päivi Karjalainen

Terttu har en stor gårdsplan att sköta.

Päivi Karjalainen

Nabba i Purmo alldeles intill socknens norra å står Terttu Fors ljusa stockhus, omgivet av en ansenlig gårdsplan. I grannskapet syns inte en levande själ. Vargar strövar i närheten och dödade en ko i somras. Men det skrämmer inte Terttu.

På åns motsatta sida bor Terttus man Bo-Erik Fors i sitt eget hus. Man skulle kunna kalla det en modern boendeform. Men än sen, om man nu en gång äger två hus, så är det ju praktiskt att ha var sitt.

Terttu, 75, är pensionerad från sitt arbete som närvårdare, maken från sin polistjänst.

”Den här boendeformen kom till liksom i misstag. För lite mer än tio år sedan rustade jag upp det här huset och det började kännas som mitt hem. Jag prövade på att bo här och trivdes genast utmärkt. Det är härligt att bo i lugn och ro, ensam med min katt Porrö. Jag är introvert och njuter av stillheten”, berättar Terttu.

Bo-Erik har också en katt, Tito. Det är en hankatt som inte godkänner att Porrö kommit till samma domäner, utan muckar

gräl. Bo-Erik messar när hans katt är inomhus, så att Terttu i sin tur kan släppa ut den opererade Porrö i friskluften.

”Vi har en gemensam strandbastu, min man och jag. Jag går till honom för att tvätta. Vi åker tillsammans för att handla och vi lagar vår egen mat. Det här systemet fungerar strålande.”

Det har runnit mycket vatten under Purmo norra ås broar sedan Terttu anlände till Nabba. Det var i början inte så lätt att som enda finskspråkiga utbölning slå sig ner i det helt svenskspråkiga Purmo, hennes mans hemtrakter.

”Här hade man sina egna kotterier. Jag avvek från mängden och det kändes inte så bra. Jag är väl fortfarande en spurv i tradensan, men det bryr jag mig inte om. De andra har väl också vant sig vid mig”, skrattar hon.

TERTTU KOM till världen som det första av sex syskon i en gammallaestadisk familj i Reisjärvi. Barndomen och ungdomen var mödofylld, glädjelös och strängt ordnad.

”Jag har känt mig försmädd

och utanför sedan jag var barn. Det var som om jag inte haft något hem alls.”

Terttu beskriver sin nu bortgångna mor som en narcissist som avskydde henne.

”Jag fick inte den erkänsla som jag så mycket längtade efter, en bekräftelse på min rätt att finnas till.”

Terttu var fem år när mamma tog henne till en läkare.

”Mamma försökte övertyga läkaren om att jag på något sätt var mentalt handikappad. Hos doktorn fick jag känslan av att det gällde att vara mycket, mycket snäll om det inte skulle hända mig något förfärligt. Efteråt begrep jag att mamma försökte få in mig på en anstalt, så att hon skulle bli av med mig. Men det lyckades hon inte med.”

Terttu beskriver hur hon fick gno på från gryning till kväll. Laga mat, tvätta, städa, baka och ta hand om småsyskonen. Terttu deltog också i arbetet med boskapen, mjölkade kor, fodrade dem och gav kalvarna att dricka. Armarna värkte efter långa dagar med att sprida dyngan med grepen. Höbärgningen var

inte stort lättare, eftersom allt gjordes för hand.

”Skolgången kändes i jämförelse som ledighet. På den lilla fritid jag hade läste jag böcker, sög i mig kunskap om hur man kunde leva hälsosamt. Jag fattade att något i mitt liv var väldigt fel, men kunde inte definiera vad. Jag var också mycket ensam.”

Först många år senare förstod Terttu att hon inte själv bar skuld till allt detta och inte heller var sjuk. Det var hennes livsbetingelser som var fel.

GYMNASIET LÅG i Haapajärvi, 30 kilometer från hemmet i Reisjärvi. Till vardags bodde Terttu då på studieorten, hos en lärarinna som blivit änka.

”På religionstimmarna läste jag om olika religioner. Jag började ifrågasätta den religiösa tillhörighet jag fötts in i. Det tyckte inte mamma om. Mamma sa att jag måste flytta hemifrån så fort jag tagit studenten.”

En panikunge började gro i Terttu. Vart skulle hon ta vägen utan pengar och bostad?

Hon utsattes för grymt mentalt överväld.

”Mamma sa att jag var så ful att jag aldrig skulle komma att få en man. Det hade så stark verkan att jag inte ville att man tog foton av mig. Jag brände alla bilder jag hittade av mig själv.”

Överväldet var så obarmhärtigt att Terttu till sist inte såg något skäl till att leva. Hon hoppades på att under natten få någon dödlig sjukdom för att slippa vakna på morgonen.

”Min far var en bra karl, men han var till vardags på tjänstesor och visste inte hur mamma behandlade mig. Mamma skötte också familjens affärer. Alla mina syskon fick veckopengar, men till mig blev det inget över.”

SYMPTOM BÖRJADE visa sig. Under gymnasietiden fick hon åstörningar och hamnade på sjukhus.

”Jag var bara skinn och ben, vägde 43 kilo. Oron för framtiden gjorde mig sjuk. Jag grubblade febrilt på hur jag skulle kunna

Katten Porrö bor också i Terttus hus.

reda mig efter gymnasiet när jag inte längre fick bo hemma.”

En läkare upplyste Terttu om att hon skulle komma att dö om hon inte åt.

Efter detta började Terttu äta. ”Jag blev arg. Jag ville inte unna mamma glädjen att se mig död.”

NÄR TERTTU väl tagit studenten gjorde mamma vad hon lovat: visade dottern på dörren. Hon tvingades lämna sitt hem, sina föräldrar och syskon – allt det hon dittills hade haft. Ut i värld-

den med livet i spillror.

Terttu lämnade Reisjärvi utan något annat än de kläder hon hade på sig, utan pengar eller egna saker. Lyckosamt nog kom hennes pojkvän Pekka och dennes föräldrar till hjälp. Terttu fick bo hos dem i Lochteå.

”Jag gav mig av hemifrån med axlarna ihopdragna av skam. Det kändes som om det stod skrivet ’skyldig’ och ’desertör’ med lysande neonbokstäver i min panna.”

Det ansågs att Terttu hade för-

nekat sin tro. Hon uteslöts ur den religiösa gemenskapen. Stegvis lyckades Terttu ändå börja skapa sig ett liv ur sitt tomrum. Hon såg sina första filmer och drack sig första gången berusad.

”Jag insåg hur begränsat mitt liv hade varit. Men jag hade också svårigheter med att anpassa mig till mitt nya liv och kände inte heller samhörighet med jämnåriga ungdomar.”

LYCKLIGTVIS FANNS alltså ändå också goda och hjälpsamma människor. Inom kort gifte Terttu sig med Pekka. Efter laborantstudier fick hon jobb på Mellersta Österbottens centralsjukhus i Karleby.

29 år gammal blev hon första gången mor. Efter sex år följde en skilsmässa i god sämja. Terttu började då jobba på Malmska sjukhuset i Jakobstad. Efter några år gifte hon sig med Bo-Erik och fick ytterligare två barn.

Åren gick och barnen växte upp. Terttu studerade som 56-årig till närvårdare trots att barnen ansåg att hon egentligen var för gammal för att sätta sig på skolbänken.

”Mitt slutarbete gjorde jag på kirurgavdelningen. Jag fick klassens högsta betyg och ett stipendium och anställdes på Malmska sjukhusets barnavdelning. Där trivdes jag bra.”

Terttu njöt av att ha att göra med barn. ”Jag blev känd för att ge mina bebisar vård som en känguru.”

Med känguruvård syftas på sådan skötsel av för tidigt födda barn som går ut på systematisk och regelbunden hudkontakt, utöver den som ges av föräldrar eller vårdare.

TERTTU HADE fyllt 59 när hon kände en knöl i sitt högra bröst.

Det visade sig handla om en aggressiv hormonrelaterad HER2-bröstcancer som krävde operation, speciella cellgifter och strålning.

”Kvällen före operationen var jag fortfarande på jobbet. Nästa morgon klockan sju körde jag ensam till sjukhuset för att avlägsna bröstet. Arbetskamraterna undrade en aning över att jag var på jobb dagen innan. Men varför skulle jag inte ha varit det?”

Operationen gick bra. Hela

Päivi Karjalainen

Terttu Fors som student.

”Sorlet från ån vaggar mig till sömns. På mor gonen vaknar jag till fågelkvitter.”

Päivi Karjalainen

Terttu bäddar för natten.

Päivi Karjalainen

Mat direkt från naturen dominerar Terttus föda.

bröstet och lymfkörtlarna i armhålan togs bort.

Man försåg Terttu med en rejäl portion mediciner. Dem slängde hon i smyg i soporna.

”Visst hade jag smärtor, men jag tålde dem väl. Jag visste att jag skulle klara mig utan mediciner, för jag har aldrig ätit några läkemedel. Var och en får väl bestämma över sin egen kropp”, förklarar hon.

Bröstförlusten var ingen större sak för Terttu. På hennes slanka figur märktes inte ens frånvaron av ett bröst. En protes var inte att tänka på, tyckte Terttu. Vad skulle nu det vara för flärdfullhet!

”Det enda jag tänkte på var hur jag skulle hinna ordna med studentfesten för min son. Den ägde rum bara fyra dagar efter operationen.”

PÅ DAGEN för mösspåtagningen strålade Terttu på sin gård i elegant brun festklänning med bara axlar. Hon skålade i champagne med sina vänner. Ganska osannolikt, kan tyckas.

I samband med sonens studentfotografering lät Terttu en proffsfotograf ta bilder även av sig själv. Syftet var tudelat.

”Jag log på bilderna, men tänkte att det lika väl kunde komma att bli de sista bilderna av mig. Mina begravningsbilder. Jag hade bara fått en femtioprocentig tillfriskningsprognos. När jag nämnde det för fotografen, tror jag bilderna blev en jobbigare sak för henne än för mig.”

Läkaren rekommenderade kemoterapibehandling genast efter operationen. Men det var sommar och stressigt och personalbrist på barnavdelningen. Så Terttu kom att arbeta hela sommaren. Först på hösten påbörjade hon sina kemoterapikurer.

NÄR TERTTU väl hade klarat sig ifrån cancern bytte hon livsföring totalt. Hon slog så att säga in på ”naturstigen”.

”Jag slutade att arbeta treskift på sjukhuset och att äta på nätterna. Jag gick i pension. Åkte till Spanien på en tre veckor lång pilgrimsfärd till Santiago

de Compostela. Där vandrade jag dagligen 30 kilometer med min vän. Det gjorde gott åt både kropp och själ.”

Terttu började också sova utomhus från vår till höst. Hon ställer sin säng på avsatsen vid ladan på gården.

”Jag kryper i min flanelpyjamas ner under ett duntäcke med sockor på fötterna. Jag hör det jämna sorlet från ån. Det vaggar mig i djup sömn. Det är underbart att sova i naturen. Det skänker enorm kraft. På morgonen vaknar jag till fågelkvitter.”

PRÖVNINGARNAS TID var ändå inte förbi. För ungefär fem år sedan fick Terttu, mitt i vardagsbestyren, en hård och pressande känsla i bröstet. Hon besökte hälsocentralen.

EKG-värdet och blodproven var på en alarmerande nivå. Innan hon visste ordet av var hon på väg till Vasa centralsjukhus med tjutande sirener.

”Allt gick så fort och jag blev omtumlad. Men jag andades lugnt genom syrgasmustaschen under näsan medan ambulansen for fram i tusen kilometer i timmen. Jag tänkte att om det här är min sista resa, ja då är det så. Jag låg och funderade över mitt liv och kände ett djupt lugn.”

Det hade redan gått flera år sedan Terttu pensionerades. Ändå hade hennes liv fortsatt att vara ganska arbetsfyllt. Tre gånger i veckan hade hon deltagit i Jakobstads lopptorgsverksamhet. Mot slutet hade det blivit ganska stressigt.

PÅ VASA centralsjukhus genomfördes en kontraströntgen av Terttus kranskärl. Allt såg bra ut. Någon blodpropp fann man inte heller. Det märkliga var att hjärtat befann sig i något slags förlamningstillstånd. En del av det sammandrog sig inte.

”Jag hörde läkaren säga att det fanns en mindre stockning i änden av ett blodkärl. Den öppnades, och man förde in en stent i syfte att hålla ådern öppen. Jag fick också blodförtunnande medel.”

Följande dag ville läkaren höra närmare om Terttus livssituation. Hon lättade en smula på dimridån kring hur hon haft det. Åren innan hade hon bland annat fungerat som ett andligt stöd för en närstående person, alltid till hands. Till sist utbrast läkaren: ”Du har haft många sorger och bekymmer. Nu har du drabbats av syndromet *brustet hjärta*. Det är en sorts känsloreaktionsåkomma, en hjärtförlamning.”

Diagnosens officiella beteckning är ett veritabelt ordmonster: *takotsubokardiomyopati*. ”Jag frågade läkaren om det var samma sak som en hjärtattack. Det lär det inte ha varit. Men det kunde kosta en livet om saken förvärras.”

ETT AV TERTTUS karaktärsdrag kan sägas vara sund envishet. Hon beslöt bege sig hem efter en enda dag på sjukhuset.

”Läkaren hade velat behålla mig för observation ytterligare några dagar. Men det kändes onödigt, jag mätte ju bra.”

I efterhand har Terttu roat sig med att läsa sina patientjournaler. I dem står: ”Patienten rör sig flinkt omkring på avdelningen och vill inte ens höra talas om att läggas in. Patienten skrivs ut på eget ansvar.”

Terttu fick fem olika mediciner med sig hem.

”Jag knaprade mediciner nästan tre veckor, innan jag till sist svimmade. Då beslöt jag att sluta helt och hållet med dem. Jag talade inte om det för läkaren. Ett par veckor senare började jag

doppa mig i ån, trots att det var vinter. Jag kände att jag behövde lägga onödiga bekymmer bakom mig och lugnt koncentrera mig på det väsentliga. På det enkla livet.”

VAD ÄR DENNA personliga, energiska och urstarka kvinna egentligen gjord av? Kanske är födan en viktig faktor. Terttu har varit vegetarian i över 50 år. Hon har också ägnat sig åt långdistanslöpning. Det syns fortfarande på hennes slanka kropp. Dopp i ån tar hon varannan dag året runt, och det härdar. Terttu har samlat på sig gott om brunt fett och blir aldrig förkyld.

Att äta på restaurang kommer inte på fråga. En stor del av Terttus mat kommer direkt från naturen, som nässlor, mjölkört och granskott. Och naturligtvis svampar och bär.

Från vår till höst går Terttu barfota utomhus. Av jord och mull utvecklas god motståndskraft.

”Inte förrän jag ska till stan och handla tar jag på mig skor. Jag är ett sådant där original. Min man har alltid sagt ’men erkänn då, att du inte är normal!’. Jag brukar svara honom att jag förhoppningsvis aldrig blir det heller.”

I Terttus mysiga timmerhus finns ingen tv, ingen dator och ingen smarttelefon. Med en knappteles utrustning hon smidigt både det ena och det andra. I kaminen av täljsten tillreds framför allt rotfruktsbaserade rätter, utan hast.

”Jag lyssnar på radio och på andlig musik. Läser många

Päivi Karjalainen

Foton från Terttus pilgrimsvandring.

Päivi Karjalainen

Efter att ha drabbats av brustet hjärta insåg Terttu att hon skulle koncentrera sig på det enkla livet.

böcker om hälsa. Varje dag läser jag också bibeln.”

”Det dröjde länge innan jag förstod att man måste lämna bort vissa mänskliga relationer och sådant som stjälar energi. Jag känner en stor lättnad efter att ha insett detta. Vad andra tänker har inte länge någon betydelse för mig.”

NÄR TERTTU reflekterar över sin livsbana blir hon känslös.

”Det värsta av allt har varit att jag har varit så dömande mot mig själv. De första 20 åren av mitt liv var en enda mardröm. Men tack vare min mor fick jag också styrka. När hon önskade mig död

tänkte jag att jag måste klara av det här.”

Numera har Terttu förlåtit sin mor. Hon är inte bitter, utan stolt över att ha klarat sig genom alltihop.

”**NATUREN HAR** varit min allra största läkande kraft. Den har gjort mig hel. En människa kräver egentligen inte så mycket, så länge man har hälsan och är i balans. Jag har också haft tur som funnit vägen till en ny församling. Där har jag nu mitt andliga hem. Livet är underbart, bara man riktigt inser det.”

SUSANNE STRÖMBERG

En upprorisk yn glings bryska erfaren heter

Plötsligt är de beskjutna av ett tyskt torpedfartyg. Senare ska de ställas inför åtta soldaters höjda gevär. Jakobstadsynglingsen **Björn Thodén** har önskat sig äventyr, men inte detta.

Här är första delen ur en unik dagbok vars lärdom är att allt inte alltid går som tänkt.

”Jag lovade henne tro och kärlek och allt vackert som jag skulle hämta hem.”

Det är en solig marsdag i Jakobstad 1914. Den sjutton-årige Björn Thodén är uttråkad och slår dank på gatorna. Han upptäcker att han har råd med en kopp kaffe och sätter sig på Saima kafé vid Salutorget. Vad som sedan händer beskriver han så här i sin dagbok:

Jag satt och funderade på hur man skulle kunna komma bort från den här fördömda staden. Med det samma rycktes dörren upp och in störtade Gösse (Gösta Granqvist). Hans mörkbruna ögon strålade när han fick syn på mig, där jag satt ensam och grubblade vid ett litet bord längst borta i hörnet.

Gösse var född i Jakobstad, vi var lika gamla och de bästa kamrater och hade haft många äventyr tillsammans med Jakobstads gatpojkar i mången blodig dust. Gösse sprang fram till mig, slog i farten omkull en stol och ropade med andan i halsen. ”Hej Nalle, ska du bli med till sjöss och smaka på saltvatten? Jag har fått hyra på en åländsk likkista [gamalt segelfartyg]. Kapten K behöver en man till och jag lovade att underrätta dig.”

Björn Thodén, alltså ”Nalle”, säger ja på stående fot. De går tillsammans till ”fattiggården” för att träffa kapten K, Karl Erik Karlsson från Vårdö, Åland. Det är fråga om den fattiggård som upprätthålls av Pedersöre kommun strax söder om den dåvarande stadsgränsen, ungefär där Posten i dag har sin sorteringscentral. Kaptenen bor här då han är i Jakobstad för att mäkla af-

Saima kafé i hörnet av Rådhusgatan och Otto Malmmsgatan, öppnade som ett nykterhetskafé 1908 och inledde 1914 även matservering.

färer, nämligen hos sin syster, fattighusets föreståndarinna Elin Karlsson.

Kapten var en stor, mörklätt och stilig karl. Han mönstrade mig från topp till tå och lät med en förnöjsam brumning förstå att jag gillades. ”Skaffa er prästbetyg och var klara att resa till Åland i morgon kväll. Hyran blir 30 mark i månaden.”

Även en tredje Jakobstadspojke i samma ålder, Ludde (Ludvig Björkman), lyckas få hyra på samma båt. Nalle går hem och berättar att han ska resa nästa morgon.

Morsgumman höll på att dåna av förvåning. ”Till sjöss? Nej aldrig i världen kommer du till sjöss. Och till råga på allt en segelskuta. Nej aldrig!” Jag var tvungen att vänta tills gubben äntligen kom hem klockan fem. De höll ihop bägge två, men efter många om-

och men fick jag tillstånd att ta ut prästbetyg och pass.

På kvällen gick jag till Gösse, och så det bar i väg till ett café där vi beundrades av kamraterna. Sedan ställde jag kosan till flammman [”Maja”, Maria Svensson, sjutton år också hon]. När jag förklarade att jag skulle fara till sjöss, brast hon ut i häftig gråt och tiggde och bad att jag inte skulle resa. Jag lovade henne tro och kärlek och allt vackert som jag skulle hämta med mig hem. Hon låg vid mitt bröst och grät tills det var långt över midnatt. När jag stängde dörren, hörde jag en högljudd snyftning.

Nalle har sedan själv svårt att somna och ligger och funderar på hur det nu ska bli. Den lyckliga barndomstiden passerar revy för hans ögon.

På poliskammaren följande dag skickas han hem igen.

”Pass, nej det får ni inte. Gå hem efter mamma så få vi se vad hon säger.” Jag bad dem ringa till mor, vilket de också gjorde. Då fick jag mitt pass. Klockan sex gick jag ned till station och tog farväl av far, mor och syster som stod med tårar i ögonen. En vissling och tåget rörde på sig. Farväl Jakobstad, när ska jag se dig åter?

DET KOMMER ATT ta sin tid innan Nalle är hemma igen. Saker kommer att hända som han inte kunnat gissa sig till.

Familjen Thodén har en gedigen anknytning till Jakobstad, kopplad till flera av de klaner som under 1800-talet styrts och ställt i staden. Björns far John är son till Carl Johan Thodén, under seklets senare del välkänd som affärsman, redare och rådman. Björns mor Linda (egentligen Selinda) är en i barnaskaran till affärsmannen Ernst Kjerulf, med danska och tyska rötter, och Agatha Gottleben, vars mor var född Strengberg.

John och Linda bosatte sig som gift par först i Oravais, där de drev lanthandel, och bodde 1892–1907 vid Grönviks glasbruk, där John hade tjänst som kontorist. När glasbruket avvecklades återflyttade de med barnen till Jakobstad. John anställdes på Jakobstads Mekaniska Verkstad.

Linda är en företagsam natur och driver ett kombinerat tvätterier och färgeri på hemadres-

Stadsmuseet i Jakobstad

sen Skolgatan 14 – ungefär där varuhuset Citymarket finns i dag. Hon är musikaliskt begåvad, ger pianolektioner och uppträder gärna själv både som sångerska och pianist och arrangerar ibland tillställningar med musik, underhållning och dans. Enligt en recension äger hon ”en mycket behaglig och välskolad sångröst”.

Åtta barn har hon fött, fem har överlevt de tidiga barnåren: Gunnar (f. 1882), Ernst (f. 1889), Björn och hans tvillingbror Tor (f. 1896) och lillasyster Margit (f. 1897). De två storebröderna har flyttat hemifrån för längesedan, Gunnar är sjöman, Ernst affärsman i Helsingfors. Björn, Tor och Margit bor 1914 ännu hemma.

Luddes pappa Frans Alexander Björkman, född i Nykarleby, arbetade i yngre år som telegrafvaktmästare, men etablerade sig sedan som bokbindare och är med sin familj bosatt på Skepparegatan 24, alltså i Skatan. Gössefar Axel Granqvist är välkänd i staden som postiljon, bosatt på Kvarnbacken och nykterhetsaktivist.

Maria Svensson bor på Tavastgatan 13 med sin mor Anna Lisa, numera änka, född i Gers, Esse. På sin fars sida hör Maria till skomakarfamiljen Drake, verksam i staden sedan flera generationer. Hennes pappa Sven Olof bytte av någon anledning släktnamnet till Svensson. Nio av hans barn när vuxen ålder, Maria hör till den senare av hans två barnakullar.

BJÖRN THODÉNS familjetillhörighet innebär inte att han som tonåring enbart sitter hemma och läser sedelärande böcker. Det framgår med all tydlighet av hans dagboksberättelse.

Redan på tåget på väg till Åbo är han, Gösse och Ludde fulla med sattyg. De gör narr av en gammal herre, så att denne till slut lovar kasta ut dem. När de besvarar det med ett gapskratt flyttar sig gubben till en annan vagn.

I Åbo möter olika lockelser.

Vi tog tillfället i akt och fick oss en ”hippa” på järnvägshotellet, med den påföljd att vi kom krypande på alla fyra till sjömanshemmet mitt i natten och vaknade på morgonen med brinnande huvudvärk och torra läppar. Jag fick mig en kaffe, klädde på mig och var färdig att gå ut, när jag stum av häpnad stannade och betraktade min mössa. Kvällen innan hade jag skaffat mig en ny engelsk mössa och nu hade jag i händerna en gammal, full med målfläckar. Hur jag kommit att byta mössa, med någon målarknöl går över mitt förstånd.

Nalle går för att köpa en ny mössa. När han återvänder sitter Ludde och svär över hela Åbos poliskår.

Saken var den att han hade somnat på en biograf, med den påföljd att uppässaren visade ut honom med några kraftiga knuffar. Ludde var ej den som tålde allt för många knuffar och så drog han till grabben på den köttigaste delen av hans kropp, så att denne uppgav en massa

Stadsmuseet i Jakobstad

Stadsmuseet i Jakobstad

tjut, tills polisen närmade sig och fick Ludde inspärrad till natten i finkan. Nu satt han och svor över all den ohyra som fanns i finkan, och som var lika jäklig på folk som själva polisen.

Efter Åbo går färden vidare till Vårdö, den åländska ö där kapten Karlssons segelfartyg väntar. Kaptenen har där mönstrat ytterligare tre man till fartyget.

Vi låg hemma hos kaptenen över natten. Trevligt hade vi tillsammans, skrattade och pratade. Då en kom fram med den vitsen att kaptens hund, en liten knäracka, var förbannat lik en ålänning brast hela högen ut i ett gapskratt, så man trodde väggarna skulle rämna.

Nästa morgon går de över till Lilly, ”en tremastad skonare, som låg där ståtlig i viken”, inköpt av K.E. Karlsson jämte medredare året innan. Tre dagars hårt arbete behövs för att ställa skeppet i ordning. Sedan sätts kursen på Kristinestad.

MOT NATTEN friskade vinden i till full storm, så vi måste besluta det ena seglet efter det andra. Jag gick just över däck när jag hörde kaptenen ropa. ”Thodén, gå upp och hjälp den där bondtjuven där uppe på märsrån att besluta märsseglet.”

Jag antrade upp och såg att här behövdes nog hjälp. För den som

skulle besluta seglet (en gammal frälsningssoldat) höll med bägge händerna om masten och sade med tårarna i halsen ”jag faller, jag kan ej gå högre upp”.

Nalle kliver ut på rånocken och lyckas med det tunga uppdraget. På hans väg ner står frälsningssoldaten fortfarande och håller sig fast i masten.

Med möda fick jag ner honom på däck, där lovade han att aldrig mer gå till sjöss. Där fann jag honom två timmar senare, i full fart med att mata havets fiskar under högljutt stönande och ånger över att han ej stannat vid frälsningsarmén, vilket jag också förklarade vore bäst för honom.

De tar i land i Bobergs hamn utanför Kristinestad, inspekteras av läkare, mönstras på sjömanshuset och ingår ett kontrakt på sex månader. Något de snart kommer att ångra.

Vi fick nämligen en styrman ombord, som var hemma från Uleåborg, en gammal jenkisjöman som gjorde livet ombord till ett helvete. Styrman varnade oss från att suppa oss fulla i stan, vilket hade den påföljd att vi kom stupfulla ombord och när kocken kom in med mat och ej hade annat än kaffe och fläsk, blev han utkastad och maten efter.

Men nu kom styrman in och började skälla som en liten hund. En god början, tänkte vi och slängde

Björn "Nalle" Thodén

Gösta "Gösse" Granqvist

Ludvig "Ludde" Björkman

Linda och John Thodén, Björns föräldrar.

”Hungern och tröttheten var borta, hämnden lyste i våra ögon.”

en fläskbit efter honom, som fastnade på hans nytvättade vita rock, men nu började vi bli vilda där nere i skansen av vinet. Så styrman höll för gott att ej visa sig mera på däck den dagen, utan försvann i sin hytt som han försvarligt tillbommade inifrån.

Stämningen på skeppet är alltså inte så god. Dagen innan de ska lämna Kristinestad råkar Nalle avlyssna ett samtal.

Jag fick höra hur vår käck fränsningsoldat stod och skröt för några bondkärringar hur han varit till sjöss i tretton år, och upplevt otaliga skeppsbrott på Atlanten och Biscaya. Ja, han stod och ljög så kärringarna fick tårar i ögonen, till slut kunde jag ej hålla mig längre utan gick fram och räckte honom en knuff, med den allvarsammaste min i världen. Han bleknade av ilska då han insåg att jag hört allt vad han talat, men han tyckte visst bra om kärringarna där. Ty följande dag när vi var klara att gå till sjöss var han försvunnen och med honom en rock, ett par skor och en halv liter brännvin. Det var hans fränsningsbedrift ombord på Lilly.

LILLY STÄLLER NU kurs på Tyskland. Snart är man åter i en svår storm.

Vi låg utanför Gotland när stormen var som värst. Det knakade i den ruttna likkistan som vi var minut väntade skulle rämna. Till råga på allt fick vi på natten en så tjock dimma att det var omöjligt att se fören från midskepps. Då vet var sjöman vad det gäller när man dessutom är nära land. Vi voro alla man på däck den natten.

Skeppet ankommer till Kiel och tar sig genom Kielkanalen tvärs igenom Schleswig-Holstein till Glückstadt på Nordsjösidan. Medan lasten lossas utvecklas Nalles, Luddes och Gösse relation till styrmannen och kaptenen i ännu mer negativ riktning. Efter fylleri och slagsmål ombord besluter de att rymma. Det är ett allvarligt kontraktsbrott, och det kommer att straffa sig.

Klockan tolv på natten smög jag mig akterut och övertygade mig om att befälet sov fridens

sömn. Ljudlöst smög jag tillbaka och rapporterade allt klart. Vi tog våra kläder i en säck på ryggen och smög oss i land. Jag såg mig om och önskade en lycklig resa åt Lilly. Vi hade jämnt och nätt kommit i land när vi såg en skugga dyka upp ur mörkret. Hastigt försvann vi i en buske och låg orörliga, vågade knappast andas, men i den stora parken var vi i gott skydd så tullvakten såg oss inte. Försiktigt smög vi sen igenom parken och slog in på vägen till Hamburg.

ATT SOM RYMLINGAR röra sig i ett okänt land där man inte ens kan språket har dock sina komplikationer. Efter ett par timmar kommer de till ett ställe där vägen grenar sig.

Vart skulle vi nu gå, ingen skylt som visade oss vägen och ingen människa syntes till. Vi var tvungen att lita på vår lycka. Vi hade gått en god stund när Gösse sade: ”Nu tror jag vi går rakt in i helvetet. Jag tror vi vänder och tar andra vägen.” Vi funderade en stund och så vände vi om. Vi gick så snabbt vi kunde, ty vi visste att i morgongryningen skulle vi ha polisen efter oss.

Den efterföljande dagen vilar de i ett videsnår. På eftermiddagen mulnar himlen, blixtnar efter blixtnar visar sig och snart brakar ovädrat lös. På några minuter är de genomblöta. De besluter gå till en närliggande bondgård för att få tak över huvudet.

Genomvåta, trötta och utmattade av hunger kom vi fram till den stora gården. En man kom ut. Klädd i skinnrock och höga stövlar dundrade han på sitt modersmål en hel massa om polisarrest och fängelse. Vi försökte förklara att vi ville ha tak över huvudet och visade mot en stor hölad, men han skakade på huvudet och röt om igen något om passpolis: ”Niks geld niks slafen!” [Inga pengar, inget sovande!].

De tillbringar en sorglig natt till under bar himmel. Hungern plågar dem, fötterna är fulla av skavsår och blöder ymnigt. Nalle river sönder en skjorta och förbinder såren. De får syn på en ridande polis i sällskap med en person som snokar överallt i buskarna.

Vi förstod vad saken gällde och gömde snabbt våra kläder under en buske. Så kröp vi ned i diket och ända till midjan i det gyttjiga vattnet. Närmare och närmare kom polisen, men vi beslöt att hellre än att ge oss stanna där vi var. Vi var ju tre mot två och hade våra goda finska knivar.

Nu var polisen endast tjugo meter från oss. Vi igenkände samma man som visade oss bort från gården. Jag skar tänderna och tänkte för mig själv, dig tar jag hand om. Hungern och tröttheten var borta, hämnden lyste i våra ögon. Vi höll andan, nu var de aldeles framför oss på vägen, endast tio meter skilde. Hade de besvärat sig med att gå till nästa

dike så hade vi varit färdiga, men de gick förbi ivrigt samtalande. Nu kröp vi upp ur diket, men hur såg vi ut. Leriga och svarta men vad hjälpte det, jag måste skratta när jag såg på de andra.

NALLE, LUDDE OCH Gösse fortsätter sin vandring och når staden Elmshorn, dock utan att våga sig in genom stadporten. Matta av hunger sjunker de ner som trasor på en äng. Gösse börjar yra.

Hur skulle detta nu gå, skulle vi duka under av hunger? Blott för att vi var för stolta för att tigga mat? Jag vet ej hur länge jag på detta vis legat och grubblat, när jag beslöt att gå in till staden, för att få mig lite mat. Hur visste jag ej.

Björn och Ludde går in i staden med Gösse kvar på ängen.

Jag gick in i en brödbutik och visade på ett bröd. Stack fram min klocka och ville byta, men handelsmannen skakade på huvudet och visade på dörren. Efter många försök beslöt jag att spela drucken och försöka sälja klockan till vilket pris som helst. Därför gick jag raglande in i en stor restaurang. Där satt några trasiga murare framför varsin bierflaska. Jag tog fram klockan och sa ”sén marh”, tio mark.

De undersökte klockan, tittade på mig, men jag skrattade och sade att jag var sjöman. De bjöd på bier och gav mig tio mark för klockan. Jag sade farväl men när jag kom ut var jag spiknykter. Visade Ludde pengarna och vi skyndade oss för att få lite bröd och mat. Sen vi ätit begav vi oss i väg till Gösse, men när vi kom dit stod en polis och undersökte våra grejor. Polisen frågade på mig när jag gick fram till Gösse och gav honom bröd och korv. När vi ej förstod vad polisen sa började han tala danska, och då förklarade vi varifrån vi kom. Han sade helt lugnt kom ni in till stan, ni får ligga på polisstation i natt. Han sade adjö och gick i väg.

De går i väg för att få den utlovade login på polisstationen, men hittar inte vägen och lägger sig till sist vid stadporten. Slut-

ligen kommer en polis förbi och frågar efter pass. Gösse visar sin gamla motbok (som visar transaktionerna på bankkontot) som polisen accepterar—han förstär inte vad det står i den. Polisen pekar nu vägen mot Hamburg.

Efter diverse förvecklingar har de sålt lite till av sina saker, köpt tågbiljetter och åkt in till denna storstad. Här står de länge vid porten till hamnen och kastar långtansfulla blickar ut mot de fartyg som lossas och lastar. De förhindras att gå in på området av en ilsken vakt och lägger sig till sist för att sova i en park.

Knappt hade vi somnat förrän en batong av ett synnerligen praktigt gumm med en svidande smärta träffade den lättåtkomligaste delen av kroppen på den av oss tre hemlösa som bylingen först fick i sikte. Så upp igen och vandra tills vi åter blev trötta och eländiga och somnade bakom någon kyrktrappa eller port, drömmande om en hel bataljon bylingar som ömt vakade över oss. Allt medan ännu märken från det sista kärleksbeviset brände som ett glödrött järn på kroppen.

På morgonen ställer Nalle, Ludde och Gösse kosan mot sjömanskyrkan i Hamburg och får av en pastor höra att en finne köpt en bogserbåt som ligger i Bremen och söker besättning för att ta båten till Raumo. De får förskott på lönen och är efter en ny

tågfärd nästa dag i Bremen, där de under fyrtio dagar reparerar, putsar och målar båten, nu döpt till Rauma, så att hon blir som ny. Med Rauma anländer de till sist till Raumo, där den hyggliga kaptenen bjuder på ett duktigt kalas, betalar dem väl och erbjuder dem att stanna kvar i tjänst, vilket de dock tackar nej till.

NU FÖLJER EN tid i Åbo, där de tre Jakobstadsungdomarna festar runt och snart gör slut på sin lön. De söker nytt jobb på de båtar som ligger vid Åttkanten, stadens hamn, men bara Gösse har framgång. Han mönstrar på som kock på ett fartyg från Bergen. Nästa dag får Ludde pengar hemifrån och tar tåget till Jakobstad.

Ensam och utan hyra och pengar skriver nu också Nalle ett brev hem.

Två dagar senare hade jag pengar hemifrån samt ett brev att jag skulle komma hem för far var sjuk. Men jag var skamsen att komma hem när jag hade rymt, därför stannade jag där jag var, fast besluten att ej ge mig förrän jag fått hyra. Det var långa tunga dagar. Ingen som jag kände, och första gången ensam utan vänner som förstod ens sorg och ensamhet. Detta var kanske min första lärdom i livet att det ej alltid går som man beräknat.

Snart är också pengarna he-

mifrån slut. För att kunna stilla den värsta hungern och törsten, säljer Nalle alla kläder han har utom rocken, en tröja och ett par byxor. Han behöver desperat ett jobb och får på mönstringskontoret slutligen ett som ingen annan vill ha, som kock på en åländsk skuta, skonerten Henriette, som för tillfället ligger i Kaskö. Av tidningsnotiser går det att sluta sig till att platsen blivit ledig efter att en jungman drunknat, när han vid hamnkajen försökt lära sig simma på egen hand.

Jag tar hyran, sa jag. Reste mig och gick fram till bordet. Gubben såg på mig. ”Får jag era papper?” Jag har endast prästbetyg och pass. ”Har ni aldrig förr varit till sjöss?” Nej, svarade jag. Jag var tvungen att ljuga för att klara mig. ”Well”, sa gubben, ”ni får hyran. Gå till läkaren på undersökning och kom sedan hit.”

På kvällen sitter Nalle på tåget från Åbo till Kaskö, vilket innebär tågbyte i Seinäjoki. Han blir där igenkänd av en jakobstadsbo och ber denne hälsa hem att han mår bra och nu har fått hyra på en båt till Tyskland.

I KASKÖ FÅR Nalle nya papper och ingår nu i en besättning på sju personer under kaptenen J.A. Danielsson. Den 15 juli 1914 lättas ankar med destination Flensburg. Det är tretton dagar

innan världskriget, det första, sätts i gång, men det vet förstas varken skutans besättning eller någon annan.

Under den långsamma färden söderut över Östersjön ropar kaptenen en dag till: ”Hit med kikaren, vad betyder det här?”

Vi var i en jäkla hast alle man på däck. Ja, där kom en ångare med full bredlast mot oss och flaggan på halvstång [en internationell signal som indikerar att något allvarligt har hänt på fartyget]. ”Vad betyder detta”, mumlade skepparen? ”Varför har den där vänt om?” Fartyget passerade utan att ge signal eller på något vis stilla vår nyfikenhet. Vi funderade länge hit och dit men ingen kunde förklara orsaken.

På kvällen står Nalle länge och stirrar ut i mörkret, då plötsligt en blixtnar blodröd vid horisonten och en dov knall rullar fram över havet.

Alla störtade upp som på kommando, så en blixtnar till och en knall. Vi störtade flere man till riggen och kvicka som aldrig förr änterade vi upp till framrån, där vi spejande såg mot blixterna som åtföljdes av dovt multrande som kom fartyget att darra. Som om en osynlig hand gripit tag i dess köl och med onaturlig kraft skakat det som ett asplöv för vinden. Några minuter pågick kanonaden, så blev det tyst. När jag till sist somnade avlöste den ena oroliga mardrömmen den andra, medan skutan stampade vilt i den höga sjön.

NÄSTA DAG VÄNTAR man sig att få Gedser fyr, Skandinavians sydligaste punkt, i sikte. Plötsligt dyker emellertid en torpedjagare upp.

Allt närmare kom den oss, och vad nu, ett dån, ett kanonskott och kulan for visslande mellan fock och mesanmasten och slog ner endast tio meter om styrbord. Torpedbåten kom upp tätt intill oss. Det var fullt med soldater ombord. Några officerare stod på kommandobryggan. En av dem tog en ropare (taltratt) och ropade med skarp befällande röst: ”Krig förklarar med Ryssland. Bärga

”Lägg an”, ljud ropet och åtta gevärskolvar flög i en blink till axeln.

seglen, ni är krigsfångar och försök ej rymma, ty då är ni dömda till undergång!”

Åtta tyska matrosar och en officer stiger ombord på Ålandsskutan, tar ner Henriettes ryska riksflagga och hissar i stället den tyska flaggan.

Kaptenen vred sina händer i förtvivlan: ”Nu har jag förlorat allt vad jag ägde och hustru och barn står utan stöd. Vi kommer att bli skickade ut till fronten för att gräva skyttegravar till tyskarna och bli skjutna som hundar.” Vi knuffades in i skansen och vaktades av två soldater med laddade gevär.

Henriettes besättning tar än så länge inte saken så allvarsamt.

Ett dragspel kom fram i en hast och vi spelade marsch på marsch och sjöng skrålande så att soldaterna blev långa i synen. Vi tänkte att vi nog blir förda till landet för att arbeta på någon större gård, och så får man tag i någon vacker tyska. Vi höll ett förfärligt stoji i skansen. Soldaterna skakade ofta sina gevär mot oss och såg hotfulla ut, men vi bara skrattade och klämde i med Vasa marsch, visslade och stampade i däck.

HENRIETTE BOGSERAS till Östersjöhamnen Warnemünde och efter en vecka vidare genom floden Warnows mynning ett tiotal kilometer inåt landet till Rostock.

Antagligen har sjömännens trotsiga uppförande rapporterats vidare, för nu händer följande:

Vi kommenderades i en rad på däck, men vad nu? Soldaterna ställdes i en rad, endast fyra meter från oss. En officer kommenderade ”ladda gevär”. Jag stod på högra flygeln, vred på huvudet och såg på de andra. De stod tysta med dödsfruktan tydligt avmålade i deras kritvita ansikten och jag kände själv att jag var blek som döden. Jag såg med förfäran hur soldaterna laddade geväret.

Detta är vår dödsdom, tänkte jag bittert. Farväl då sköna liv och hembygd, föräldrar och fosterland. Aldrig mer ska jag få återse er. Liksom i kramp knöt jag ihop mina händer. Jag hade

Torpedbåten V 188, av samma typ som besköt Henriette.

Barken Alma, vars befäl i Rostock kände igen rymlingen Nalle, var byggd i Kristinestad 1875. Alma finns i dag som modell vid Kristinestads hälsocentral.

gjort upp med Gud och människor och väntade nu på de sista ord som mitt hjärta skulle förnimma. De skarpa hårda orden ”ge fyr” av en tysk officer. Sedan skulle väl våra kroppar kastas i någon färdigt grävd grav.

”Lägg an”, ljud ropet och åtta gevärskolvar flög i en blink till axeln. Jag kunde ej tänka mer, endast ögonen stirrade vilt mot den kalla gevärsmynningen. Jag skulle ha velat skrika ut av hela mina lungors kraft, men fick ej ett ljud ur halsen.

Då hörs ”för fot gevär”. Officeren förklarar att han ville visa vad fångarna har att vänta ifall de försöker rymma.

Väl förtöjda i Rostock betraktar Nalle människorna som nyfiket spatserar av och an, för att se de

nytagna fångarna och fartyget. Glåpord som ”russi, russi” ljuder det allt som oftast. Fångarna är strängt förbjudna att tala med någon som går förbi.

DAGARNA GÅR OCH allt fler skepp, som råkat ut för samma öde som Henriette, anländer. Till sist kommer antalet beslagtagna finländska fartyg i Tyskland att vara närmare etthundra. En dag lägger ett för Nalle bekant fartyg till vid Henriettes babordssida. Han benämner det Cedia, men uppenbart är det fråga om ett annan åländskt skepp, Alma. Snart är besättningarna i livligt samtal med varandra.

Bäst jag stod där och samtalade med en matros, så ser jag ett bekant ansikte bland befälet.

Jag frågade grabbarna vad det var för en. Ja, han är konstapel [ansvarade för fartygets underhåll] här ombord. Nu blir jag nog fast, tänkte jag. Jag hade nämligen träffat samma person i Bobergs hamn utanför Kristinestad och i fyllan och villan slagit in en av hans breda åländska tänder och skänkt honom av broderns kärlek ett blått öga och en svullen kind.

Anledningen till det slagsmålet var konkurrens om två flickors gunst. Och vad värre var, ålänningen i fråga hade funnits med på Alma i Glückstadt samtidigt som Björn rymde från Lilly.

Så han visste nog att jag hade rymt. Nu stod han där med befälet och skulle säkert berätta för skepparen att jag rymt från Lilly. Ja, ganska riktigt och nu fick han syn på mig där jag stod. Jag såg att det blev livligt bland befälet, de vände sig om och betraktade mig. Jag såg hur det lyste till av skadeglädje i konstapelns ögon och han grinade brett, så att luckan i hans tandklaver syntes tydligt.

Nästa dag får Nalle höra ord och inga visor från kapten Danielsson. Han har blivit igenkänd inte bara av Almas konstapel, utan även av fartygets styrman, som visar sig vara kapten Karl-Erik Karlssons bror:

”Ni behöver inte ljuga längre, ni österbottniska stockflötare! Ni kommer ombord utsvultna och tar hyra och sen slåss ni, bråkar och rymer och lämnar skeppare i utlandet, där det är nästan omöjligt att få folk. Gå er väg, jag vill ej se er mera här akterut! Har man en gång rymt har man nog ingenting emot att stjäla av en annan skeppare”, röt han blek av vrede. Från den dagen var freden bruten ombord. Kapten gick och blängde så fort han såg mig och var sur och tvär mot alla.

EFTERHAND TILLTAR frustrationen hos de sysslolösa besättningarna. De reagerar på de ständiga glåporden från tyskarna i hamnen med att högljutt sjunga Marseljäsen till dragspel, vilket leder till att den enda stenen efter den andra kommer susande mot däck. Folk samlas på kajen

och vrålar vilt och soldaterna har fullt arbete att förhindra dem att komma ombord och riva sjömännen i stycken.

Men än värre artar sig de interna konflikterna på skeppen. En natt då styrmannen kommer och svär över besättningens högljudda kortspel och drickande kastas en tom ölflaska ovanför hans huvud, så att glasbitarna yr. Styrmannen ropar på kaptenen, som ryter att besättningen gör myteri.

Nästa dag brakar det lös på allvar. En kraftig matros slår till styrmannen så att denne tumlar baklänges in i hytten. När den konstapel, som Nalle har ett ont öga till, försöker smita till kaptenens kajuta genhugger Nalle honom och drämmer till honom mitt i nosen så att blodet strömmar. Det slagsmål som följer slutar med att styrmannen ligger orörlig efter att ha slagit huvudet mot pumpstången och att den tillskyndande kaptenen är nära att få en lampa krossad mot sig.

Tillsammans med två andra slagskämpar, Järvinen och Salonen, förs Nalle till sist i handklovar bort från skutan och får ligga tre dagar utan rockar i en mörk cell. Vatten och bröd får fångarna två gånger om dagen. När de återbördas till sitt fartyg möts de med skratt av styrmannen och kaptenen.

Men skrattar bäst som skrattar sist. Ty följande dag fördes vi från alla fartygen till ett fångelse i staden. Både befäl och manskap i en enda stor cell. Maten bars fram i en stor så där var och en fick ta för sig. Befälet skulle ta sig den rättigheten att äta först och fiska upp de bästa bitarna, men det blev snart stopp med det. De fick äta till sist, ty här var vi alla i samma öde och ingen hade satt dem att bestämma över oss här.

EFTER TVÅ LÅNGA månader med många intermezzon friges 25 sjömän från Henriette, Alma och ett tredje åländskt fartyg Naïma. Hemresan går först med passagerarbåt till Trelleborg, där den ryska konsuln tar

emot. Färden fortsätter sedan med tåg norrut till Haparanda och Torneå och därefter söderut genom Österbotten.

När vi närmade oss Bennäs kom kapten [Danielsson] och frågade om jag inte är rädd att bli fast för att jag rymt. Nej, det är jag ej, mig skrämmer du inte. Ni har ingenting med mig att göra, jag är avmönstrad och min väg är fri. ”Du är nog inte så fri ännu”, brummade kaptenen och blängde ilsket på mig, där jag stod med händerna i byxfickorna.

Nalle ser kaptenen tala ivrigt med den nämnda kapten Karlssons bror och blir orolig för att han ska bli fast i sista minuten. När tåget i Bennäs saktar farten, hoppar han av innan det hunnit stanna och gömmer sig bakom några godsvagnar tills tåget åter satt sig i rörelse söderut. Först därefter stiger han på tåget till Jakobstad och är framme i hemstaden tjugo minuter senare.

Utan att de visste ordet av, stod jag innanför dörren. Det blev glädje när jag åter var hemma. De hade inte vetat var jag varit, så jag hade fullt upp med att svara på frågor och förtälja om ett och annat. Mors nybakade varma bul-lar smakade härligt. Det såg mor också när hon tittade på brödkorgen och ej såg en enda bulle kvar.

NALLE VÄNTAR NU otåligt på att Maja ska bli ledig från jobbet och står till sist utanför hennes hem. Han ser genom fönstret att hon står och kammar sig. Han ger den vanliga signalen.

Jag förde två fingrar till munnen, en skarp långdragen vissling ljud i den stilla kvällen. Maja ryckte till där hon stod framför spegeln. Förvåning avspeglade sig i hennes ansikte, hon visste tydligen inte att jag var hemma. Jag sprang och ställde mig bakom porten för att hon ej skulle se mig genom fönstret. Det dröjde en stund men äntligen kom hon.

Det var ett härligt väder, månen visade sitt bleka ansikte. Vi vandrade mot Östanpå, den väg som vi så många gånger förut vandrat tillsammans arm i arm. Njutande av det vackra vädret vandrade vi

Nils och Britta Thodén

En 111-årig historia

Björn Thodéns dagböcker innehas i dag av hans son Nils Thodén, med hustrun Britta (bilden) numera bosatt i Brunflo i Jämtland. Nils föddes i Björns andra äktenskap, som han ingick 1947 med Signe Niklasdotter Östergård, född i Härbärke (”Dambo”) i Purmo.

Björn lämnade livet som sjöman våren 1920, anställdes som maskinmontör på Strengbergs cigarettfabrik och kom att stanna där som en omtyckt kamrat arbetslivet ut, i över 40 år.

Britta Thodén, är dotter till Lars Petterson, Forsby, Pedersöre, och Erna Storgård från Källbacka i Purmo. Hon och Nils flyttade till Sverige 1979.

Nils berättar att hans far var en riktig bokmal och hade bokbinderi som sin största hobby, med biblioteket i Jakobstad som en viktig kund. De sista åren av sitt liv, till 1976, bodde Björn på Kvarnbacka ålderdomshem.

Av Björns dagböcker försvann den första på okända vägar, vilket fick honom att några år senare ur minnet skriva ner händelserna på nytt. Artikeln här intill bygger just på denna första dagbok, som alltså skildrar händelser för 111 år sedan.

också nu flera kilometer, att tiden led det märkte vi ej. Hur härligt, hur skön var ej naturen, hur oändligt lyckliga kände vi oss ej nu, där vi satt på en brygga, slutna av varandras armar drömmande om framtiden.

Nu är emellertid åter den ena dagen den andra lik. Efter några veckor har Björn Thodén på nytt fått nog av hemstaden och önskar sig långt därifrån. Till råga på allt har han fallit i onåd hos Maja.

För att göra Maja svartsjuk följde jag med en annan. En tid efter jul packade jag åter mina kläder och reste ned till Åbo utan att försonas med Maja. Jag svor över min egen dumhet, men ville

ingenting visa åt vare sig den ene eller den andra. Den första lördagen efter nyår [1915] reste jag och sade åter farväl till Jakobstad.

NALLES PLAN ÄR att på nytt bli sjöman, trots att krigstillstånd råder. Riskerna med det kommer han att få erfara i rikligt mått. Mer om detta i nästa nummer av denna tidning. Då får vi också veta hur Nalles och Majas relation utvecklades.

SVENOLOF KARLSSON

Stort tack för hjälp med research och faktagranskning till Carola Sundqvist, Johanna Enroth och Jan Ehnvall på Jakobstads stadsmuseum.

Vindkraften på väg att blåsa bort sig själv?

Vindkraft utanför Liverpool, England.

Produktionen av vindkraftsel slår alla rekord. Men har den nu blivit sin egen värsta fiende?

Enligt kraftslag har någonsin byggts ut i en sådan omfattning och så snabbt som Finlands vindkraft under de senaste åren. Under åren 2022–2024 ökade den installerade vindkraftseffekten från 3 257 till 8 358 megawatt.

Det betyder att det i dag finns nästan dubbelt så mycket installerad vindkraft i Finland som det finns kärnkraft. När det blåser som mest producerar denna vindkraft mer än hälften av all el som Finland behöver.

Men är allt med detta gott och väl?

Knappast för den som i dagsläget är i färd med att sätta sin nybyggda vindkraftspark i drift. Den kritiska frågan är vilken intäkt du får av din producerade el. Kan du räkna med att få din investering återbetald och att

det blir den vinstaffär som du rimligtvis räknat med?

Kommer utvecklingen att likna den i Sverige, ser det kanske inte så lovande ut. I en mycket omfattande genomgång av de svenska vindkraftsoperatörernas affärer under sju år (2017–2023) har de svenska ekonomerna Christian Sandström och Christian Steinbeck kommit till att vindkraftsbolagens marginal efter finansiella poster under dessa år varit i genomsnitt minus 35 procent.

Sammanlagt under dessa sju år förlorade de svenska vindkraftsbolagen 17,8 miljarder kronor, motsvarande drygt 1,5 miljarder euro. Detta baserat på bolagens egna bokslut, något som Sandström och Steinbeck redovisat i finansstämningen Affärsvärlden och bekräftat för denna tidning.

Trenden verkar dessutom vara negativ. Under 2023 redovisade de svenska vindkraftsanläggningarna en omsättning på 12,2 miljarder kronor och förluster på 4,6 miljarder kronor, vilket efter finansiella poster gav ett minusresultat på 38 procent.

I takt med dessa förluster har

de svenska vindkraftsbolagens skulder från 2017 till 2023 ökat från 23,2 till 82,4 miljarder kronor. Sammanfattningsvis fanns 61 procent av Sveriges vindmøllor 2023 i företag som gick med förlust.

I FINLAND ÄR förutsättningarna delvis annorlunda, men på sikt kanske inte så mycket bättre. Ett skäl till detta är den så kallade kannibaliseringseffekten. Ju mer vind som produceras, desto större press sätter det på elpriset. Och med de vindkraftsvolymer som vi nu har fått blir den vindkraftsel som säljs på elbörsen snabbt allt mindre värd.

Detta syns med önskvärd tydlighet i den statistik som uppe till höger presenteras för oktober månad i fjol. Vid svaga vindar var elpriset högt, men så fort vinden tilltog sjönk elpriset och gick under perioder även till ett minuspris.

Ju mer el som producerades, desto större förluster blev det i sådana lägen alltså för elproducenterna.

Det är till och med så att Fin-

land nu två år i rad blivit Europamästare i negativa elpriser. I fjol hade vi negativt elpris under 725 av årets 8 784 timmar och under ytterligare 175 timmar låg elpriset på jämnt noll cent, baserat på statistik från Finsk Energiindustri.

Enligt Teemu Loikkanen, tidigare Finlandschef för den svenska vindkraftsentreprenören OX2, i en intervju för Talouselämä betalades vindkraftseln under 2024 med cirka 30 euro/MWh jämfört med genomsnittspriset på elbörsen 45 euro/MWh.

Effekterna för vindkraftsproducenterna har i Finland än så länge mildrats av att en del av dem fortfarande tar emot subventioner (dock inte vid negativt elpris), utgående från så kallade inmatningstariffer (som ger ett garanterat elpris) under tolv år. För 2025 har staten budgeterat omkring 300 miljoner euro för sådana subventioner.

En annan lindring ges av det system med ursprungsgarantier, som innebär att vindkraftsbolagen kan debitera extra för att kunderna ska få beskriva elen som "grön".

Båda dessa arrangemang ger med andra ord vindkraftsbolagen incitament för att hålla i gång elproduktionen även när den i övrigt – inte minst för konkurrenterna – innebär förluster.

TILL DETTA KOMMER andra komplikationer i vindkraftens spår. En sådan handlar om att vinden som känt bara blåser ibland och inte heller kan prognosticeras med större säkerhet.

Antingen måste därför elanvändarna anpassa sig efter vinden. Eller så måste andra elproducenter anpassa sig efter vindkraftsproducenterna. Ingetdera fungerar särskilt bra. Vilket återspeglas i att Finland ibland inte bara har Europas lägsta elpriser, utan ibland även de högsta.

En annan aspekt handlar om energisäkerheten, att det i varje läge måste finnas en tillräcklig och hållbar energiförsörjning för att möta efterfrågan. Här är faktum att vindkraften i Finland ibland inte producerar någon el alls – det händer att Finlands alla vindkraftverk använder mer el själva än vad de sammantaget producerar.

Det går i sådana lägen heller inte att förlita sig på grannländernas vindkraft, eftersom vädersituationen ofta är likartad där. Till höger en unik sammanställning baserat på Europas totala vindkraftsproduktion under helåret 2023, utförd av Mats Nilsson, docent i miljöekonomi, baserat på underlag från branschorganisationen Windeurope.

Som synes var den totala installerade vindkraftskapaciteten i Europa under 2023 ungefär 240 gigawatt (Finland stod för knappt 7 gigawatt av det). I genomsnitt producerade denna el med ungefär 15 procent av sin kapacitet (så kallad kapacitetsfaktor), som mest med ungefär 120 gigawatt (50 procents kapacitetsfaktor), som minst med 20 gigawatt (drygt 8 procents kapacitetsfaktor).

Att teoretiskt förlita sig enbart på vindkraft, även i det fall att elöverföringskapaciteten skulle vara oändlig, skulle alltså förutsätta en enorm överutbyggnad av vindkraften i hela Europa.

EN ANNAN komplikation handlar om att vindkraften – liksom solkraften – inte tillhandahåller de fysikaliska egenskaper som elsystemet behöver för att fungera. Den vindkrafts- eller solkraftsproducerade elen är likström, medan elen i vårt elsystem är växelström. För att vind- och solelen ska kunna användas måste den därför passera en så kallad omriktare.

Samtidigt behöver man ha klart för sig att elen är ett komplicerat fysikaliskt fenomen som i varje ögonblick måste bemästras inom stränga ramar.

Till exempel behöver elsystemet ständigt ha en tillräcklig mängd rotationsenergi, för att frekvensen ska kunna hållas inom det snäva intervall (49,9–50,1 Hertz) som krävs för att elsystemet inte ska riskera att kollapsa.

Denna rotationsenergi produceras av svängmassan i tunga roterande generatorer som de som finns i kärnkraftverk och vattenkraftverk, men däremot inte av vind- och solkraften.

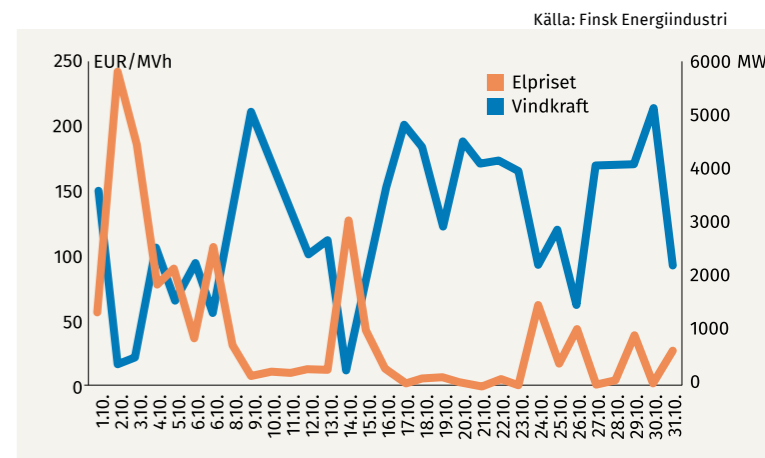
Detta är också anledningen till det märkliga bygge som Fingrid, som ju ansvarar för driftsäkerheten i Finlands elsystem, nu är i färd med vid elstationen i Jylkkä i Kalajoki, nämligen ett 83 ton tungt stålhus, en så kallad synkronkompensator, vars enda uppgift kommer att vara att snurra runt med upp till 3 000 varv i minuten och producera just rotationsenergi, i syfte att upprätthålla stabilitet i elsystemet.

Att hjulet placeras här förklaras med den stora vindkraftsutbyggnaden i Kalajoki.

Kostnaden för hjulet är 40 miljoner euro. Vilket betalas kollektivt, inte av vindkraftsbolagen.

MOT DEN HÄR bakgrunden går det att förstå att inga investeringsbeslut i ny vindkraft på länge har fattats i vare sig Finland eller Sverige.

Samtidigt är det klart att vindkraften har fördelar. Den är i jämförelse billig att bygga, och vinden är gratis. Vindkraften kan delta i stamnätoperatörernas nedregleringsmarknad. Sammantaget har vindkraftsutbyggnaden bidragit till att vi i dag har ett jämförelsevis lågt elpris.

Kannibaliseringseffekten. Den blå kurvan visar produktionen av vindkraftsel under oktober 2024, den orangea kurvan visar elpriset. Antingen liten produktion till högt pris eller hög produktion till lågt pris eller minuspris.

Vad gäller de negativa priserna räknar branschfolk med att dessa efterhand – när man bättre lärt sig tolka hur elmarknaden numera fungerar – kommer att försvinna, medan däremot noll-prisnivån består.

Faktum är i vart fall att elen måste bli betydligt mycket dyrare, för att det ska gå att få lönsamhet i ny vindkraft. För detta krävs i sin tur att efterfrågan på el ökar rejält. Vilket framför allt lär handla om satsningar på storskalig produktion av grön vätgas, något som beskrevs i det förra tidningsnumret.

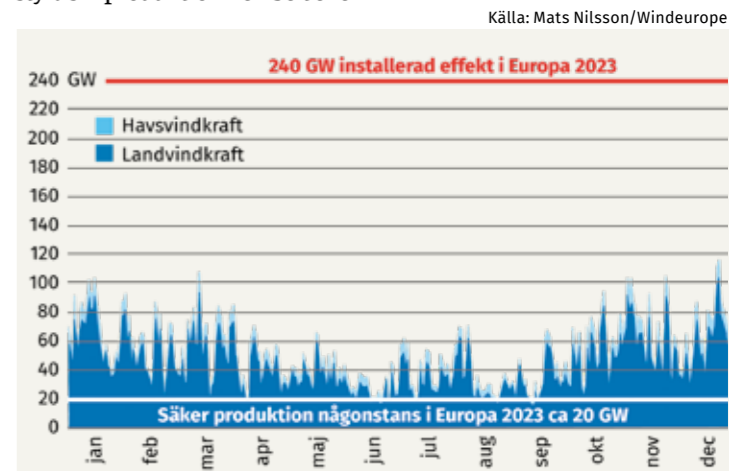
Ny vindkraft i större skala kommer därför knappast att byggas utan leveransavtal med till exempel en ny energiintensiv industri. Denna ska då helst även kunna styra sin produktion flexibelt eller

kunna mellanlagra vätgas (vilket är kostsamt).

Några tecken på signifikant ökad elanvändning syntes inte under 2024. Finland såg visserligen en ökning från 80 till 83 TWh – men för femton år sedan låg elanvändningen på 90 TWh. I Sverige ökade elanvändningen från 137 till 138 TWh – samma nivå som år 1986.

Så även om många projekt för ny storskalig vindkraftsproduktion i dag är förberedda, är dessa att betrakta som hypoteser fram till den punkt då investerare verkligen beslutar att sätta sina pengar på spel.

SVENOLOF KARLSSON

Europas vindkraft. Produktionen av vindkraftsel under 2023 nådde aldrig över 50 procent av den installerade kapaciteten och låg som lägst på 8 procent av den. Genomsnittligt låg produktionen på 15 procents kapacitetsutnyttjande.

Svårt förstå logiken i Tysklands energipolitik

Är Tyskland med sin omställning, Energiewende, inne på den enda rätta vägen? Med den hittillsvarande takten kommer landet inte att vara fossilfritt förrän om 143 år.

Tyska tankesmedjor, som Agora Energiewende, brukar alltid hitta något positivt att säga om den tyska energiomställningen. Till exempel nådde andelen förnybar energi inom elproduktionen under 2024 rekordhöga 55 procent, 6 000 megawatt kolkraft togs ur drift och koldioxidutsläppen minskade med 3 procent jämfört med 2023.

Elen motsvarar emellertid bara en femtedel av Tysklands energianvändning. Utsläppen inom sektorer som värmeproduktionen och trafiken minskar knappt alls. Ännu 2023 var bara 17,5 procent av den faktiskt använda energin förnybar, medan olja, kol och naturgas stod för den övervägande delen av Tysklands energibehov.

Till råga på allt har Tyskland nu helt stängt ner sitt tidigare största utsläppsfria kraftslag, kärnkraften. Vilket fått effekten att landet från att ha varit en stor nettoexportör av el blivit nettoimportör av el. Vändningen skedde symboliskt nog just samma månad som de tre sista reaktorerna togs ur drift (april 2023).

En aning ironiskt kan det också tyckas vara att en stor del av den tyska importerade elen producerades av grannländernas kärnkraftverk.

Frågan är om en omsvängning av energipolitiken kommer efter det tyska förbundsvalet den 23 februari.

Här några huvudlinjer i kritiken av den tyska energiomställningen.

1. Politikerna är ointresserade av att följa sina egna beslut.

De tyska politikerna agerar som om de inte har förstått eller vill tillämpa det system som de själva fattat beslut om, nämligen EU:s handel med utsläppsrätter (ETS). De utsläpp som systemet omfattar regleras kollektivt på unionsnivå. Det spelar för den totala utsläppsnivån ingen roll om utsläppen sker i Tyskland

eller på annat håll i EU.

Bland annat Manuel Frondel, professor i energiekonomi och tillämpad ekonometri vid Ruhruniversitetet i Bochum, har påpekat detta i en kommentar om den tyska lagen från 2020 om utfasning av kolkraft (med det nätta namnet Kohleverstromungsbeendigungsgesetz): "Ett fortsatt användande av kolkraft i Tyskland efter 2030 leder således inte till fler utsläpp inom Europeiska unionen."

Trots detta har de tyska politikerna alltså beslutat om nationella utsläppsminskningar utöver ETS. Vilket i praktiken innebär att andra EU-länder i stället kan öka sina utsläpp, medan tyskarna betalar.

Frondeles slutsats är att politik i hög grad går ut på symbolhandlingar – och att frågorna i sin helhet inte redovisas för väljarna.

2. Politikerna förstår inte konsekvenserna av sina åtgärder.

Ett exempel på detta gäller de allt mer dramatiska prisvariationerna på elen, under 2024 illustrerat av ett rekordantal timmar med negativa elpriser i Tyskland: 457 timmar. (Finland var ännu värre, med Europarekordet 725 timmar negativa elpriser.)

Bayerns ministerpresident Markus Söder och Tjeckiens president Petr Fiala (till höger) har utvecklat ett nära samarbete. Här fotograferade vid den klassiska bratwurstrestaurangen Wurstküchle. Frågan är hur den nya tyska regeringen kommer att förhålla sig till Söders och Fialas kärnkraftsinitiativ.

Det kan kanske verka som ett idealtillstånd för elanvändarna att elpriserna (närmare bestämt den el som säljs på elbörsen) har ett negativt pris. För elproducenterna är saken emellertid fördömande. Ju mer el de producerar, desto större blir deras kostnader. Förr eller senare återfaller detta med nödvändighet på slutkunderna.

Konsekvensen är också, när vinden inte blåser och solen inte skiner (på tyska *Dunkelflaute*), att elpriserna drar i väg uppåt över alla gränser. Och att utsläppen blir enorma, eftersom alternativet kärnkraft är nedsläckt och nästan bara fossila energikällor återstår.

Utöver detta har Tyskland skapat sig ett specialproblem genom en oöverskådlig röra av subventioner för den förnybara elen. En stor del av vindkrafts- och solkraftsanläggningarna fort-

sätter att få subventioner även när elen inte kan användas, utan tvärtom föranleder stora extra kostnader för att elsystemet inte ska kollapsa.

3. Glappet mellan klimatmålen och förmågan att genomföra dem verkar vara kroniskt.

Tyskland har satt som mål att bli fossilfritt (nå nettonollutsläpp) till år 2045 och avveckla kolkraften till 2030 (i kraft av den nämnda kolavvecklingslagen).

Realismen i detta kan bedömas mot bakgrund av att den totala energianvändningen – trots att den från 2004 till 2023 minskat betydligt i volym – fortfarande alltså till över 80 procent är fossil. Med oförändrad förändringstakt kommer Tyskland inte att vara fossilfritt förrän om 143 år, år 2168.

Till detta kommer att stora delar av den tyska industrin i dag är i kris, med de höga energikostnaderna som en viktig orsak. För en tysk hushållskund kostade elen i fjol med alla kostnadsposter inräknade i genomsnitt 41 cent/kWh. Därtill ytterligare 6 cent/kWh för subventioner till förnybar el, vilket togs ut i form av skatt.

Den elintensiva industrin kom genom ett otal skatte- och avgiftsundantag undan med omkring 20 cent/kWh, vilket ändå inte är konkurrenskraftigt till exempel jämfört med Finland.

Tysklands nu avgående regering har trots detta markerat att landet inte kommer att vika från den inslagna vägen: en massiv fortsatt utbyggnad av vind- och solkraft och ännu fler stödåtgärder riktade både till industrin och hushållen.

Detta också trots varningar från chefen för elnätsmyndigheten Bundesnetzagentur Klaus Müller, som alltså har det övergripande ansvaret för säkerheten i elsystemet.

När Müller, tidigare grön politiker, i somras uttalade sig i en utförlig tidningsintervju i Neue Osnabrücker Zeitung, betonade han bland annat att solparker framöver måste kunna stängas av, för att elsystemet inte ska kollapsa: "Det finns inget alternativ till att nya solanläggningar måste göras styrbara. De måste reage-

ra på marknaden och stoppa inmatningen av elen, när ingen vill betala för den."

Vidare har kostnaderna för den nödvändiga nätutbyggnaden underskattats rejält. Müller nämner att investeringsbehovet i det tyska stamnätet fram till 2045 är 320 miljarder euro och för de underliggande näten närmare 200 miljarder euro. Som jämförelse motsvarar detta Finlands statsbudget sex gånger om.

När kommer Tyskland antligen att ha tillräckligt med grön el och få lägre elpriser, frågar intervjuaren.

Klaus Müller svävar på målet: "Ingen vill ge upp klimatmålen. Men vi måste anpassa färdplanen till vad som är möjligt och kostnadsmässigt överkomligt. [...] När vi når målet, det vet bara kristallkulan."

4. Tyskland verkar sitta fast i ett storebrorsperspektiv.

När Sveriges energiminister Ebba Busch i december vid EU-möten lät veta att hon var "vansinnig" på tyskarna, för att de avvecklat kärnkraften och drivit upp de svenska elpriserna, fick saken stor uppmärksamhet också i Tyskland.

Den tyska regeringen förklarade snabbt att den inte tar något ansvar för de svenska elpriserna och uppmanade Sverige att i stället bygga mer överföringskapacitet till Tyskland. Det hör det till saken att Tysklands aptit på billig el från utlandet är omätlig de dagar det inte blåser i landet.

Reaktionen går i linje med en väl inövad tysk retorik om att man med sin Energiewende är inne på den enda rätta vägen. Som det rikaste och mäktigaste landet i Europas mitt menar man sig samtidigt uppenbarligen också ha råd att lyssna selektivt till omvärlden.

Ett givet exempel är att Tyskland konsekvent vägrat dela sitt land i elområden, vilket enligt EU:s regelverk borde ha genomförts för länge sedan. Det säger något om EU-kommissionen att den inte vågat ta en fjant om detta med Tyskland.

En annan motsättning finns inom Tyskland – Bayern i söder med dess tunga industri skulle

Den tyska kärnkraften är helt nedstängd, men kolkraften finns kvar i stor skala, bland annat det enorma kraftverket Jämschwalde.

När Tyskland under Angela Merkels ledning i juni 2011 - mot bakgrund av Fukushima-händelserna - beslöt att all tysk kärnkraft skulle avvecklas, var sjuutton kärnkraftsreaktorer i drift i landet, lokaliserade där kartan visar. Som mest producerade kärnkraften 30 procent av Tysklands el. Fem av reaktorerna fanns i Bayern.

inte stillatigande acceptera högre elpriser än förbundsländerna i norr, vilket skulle bli fallet om elområdesindelningen genomfördes.

Intressant nog har man från bayersk sida nu vänt och driver på för en återstart av kärnkraften. I december signerade Bayerns ministerpresident Markus Söder även ett avsiktsavtal om kärnkraftsamarbete med Petr Fiala, president i grannlandet Tjeckien. Söder hänvisade till hur en utbyggnad av den tjeckiska kärnkraften innebär en stor fördel också för Tyskland, "och särskilt för Bayern".

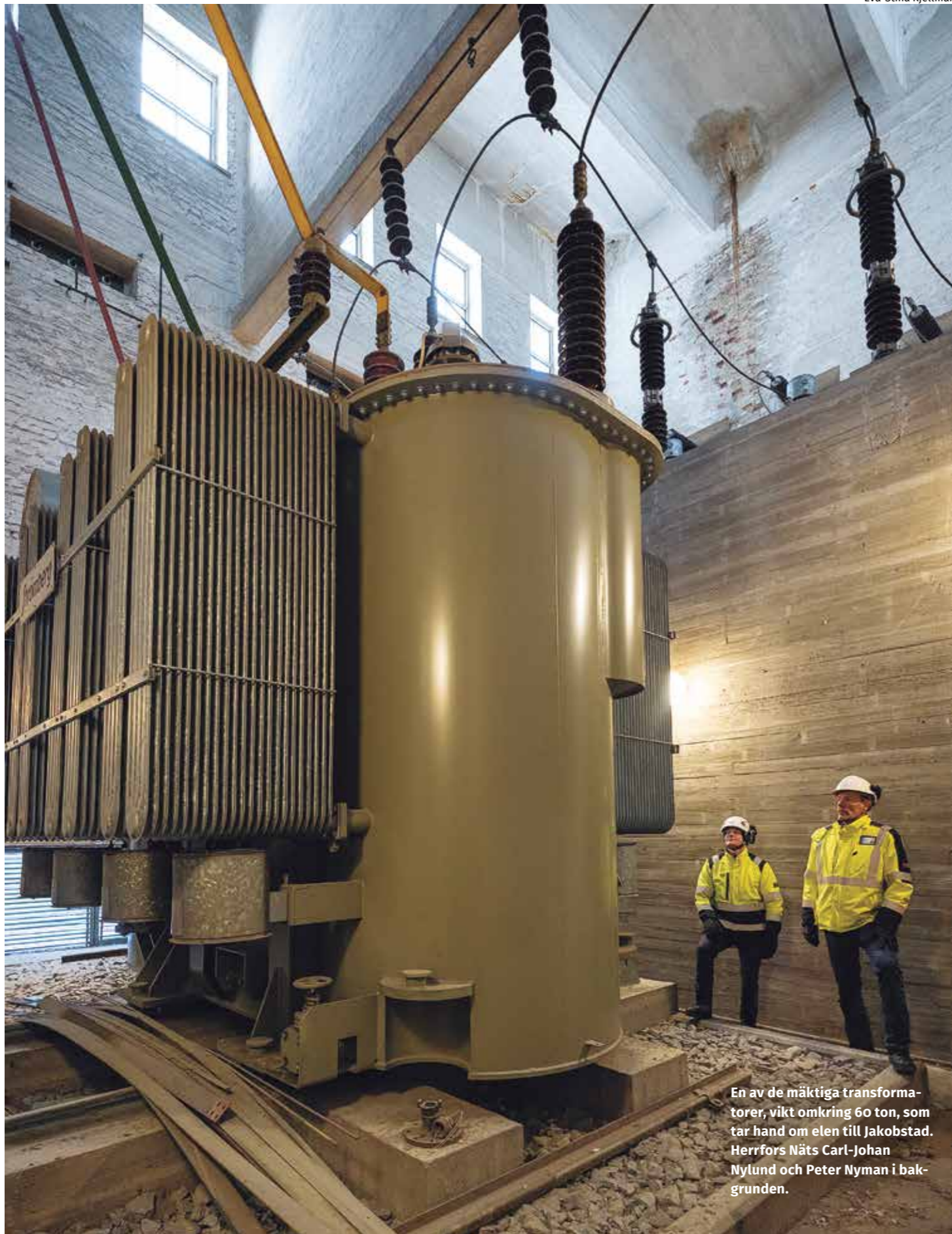
Ett mått på den nuvarande tyska regeringens attityd är att

den konsekvent blockerat alla försök hos EU att stöda ny kärnkraft i unionen, alltså också i alla andra länder.

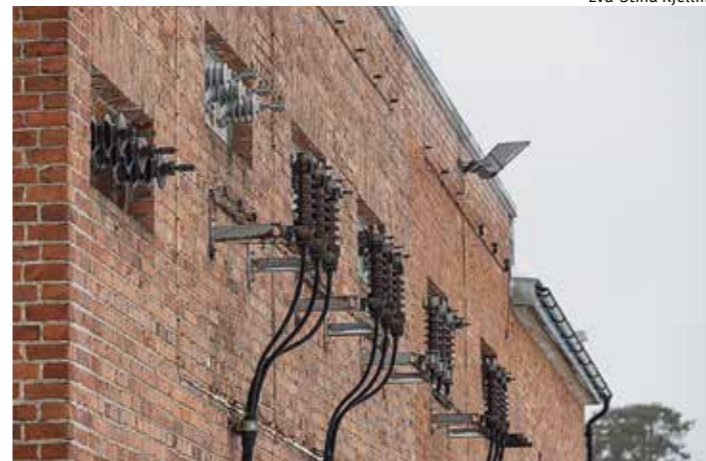
Det återstår att se hur sammansättningen blir på den regering som bildas efter valet. Kommer till exempel den sannolike nye förbundskanslern, CDU:s Friedrich Merz, att i kärnkraftsfrågan klara att köra över ledaren för syskonpartiet CSU, Markus Söder?

Klart är att Tyskland, eftersom landet ligger där det ligger, med sin energipolitik även framöver kommer att ha en stark påverkan också på grannländerna.

SVENOLOF KARLSSON

En av de mäktiga transformatorer, vikt omkring 60 ton, som tar hand om elen till Jakobstad. Herrfors Näts Carl-Johan Nylund och Peter Nyman i bakgrunden.

Den nya elstationen jämfört med den gamla.

Avskedsdags för elklenod

Helt anonymt intill Prismas parkeringsplats ligger centralstationen för Jakobstads elförsörjning. Snart byggs den om totalt.

Den 11 april 1943 var en stor dag i Jakobstad. Äntligen skulle stadens kroniska brist på el vara löst för all framtid. Så uppfattade man i varje fall saken, då en stor del av stadens ledande män stod samlade inför en instrumenttavla:

"Vid det klockslag, då strömmen skulle släppas på, voro allas blickar med spännt intresse riktade mot instrumentavlans olika visare. 'Di lever', sade de talrikt närvarande fackmännen. Inom kort kröpo visarna till högre ska-

lor och sakkunskapen konstaterade, att allt var som sig bör."

Det som hände var att el från det stora vattenkraftverket i Harjavalta nu kopplades till Jakobstad. Ledningar hade i snabb takt byggts norrut med Toby i Korsholm som en mellanstation.

Saken skyndades på av att många fabriker på grund av krigsförhållandena beordrats att lägga om sin produktion för att tillverka vapen och andra krigsförnödenheter.

NÄR STRÖMMEN kopplades på, fick Jakobstad för första gången kontakt också med stamnätet. Inledningsvis togs en effekt på en, senare två, megawatt ut. Det är med dagens mått ytterst beskedligt.

Stationen började benämnas HAVA och har med åren byggts ut till kapaciteten 63 megawatt, fördelat på två transformatorenheter à 31,5 megawatt, vilket i dagslä-

get väl täcker staden Jakobstads behov.

Nu har åldern ändå tagit ut sin rätt. Efter 82 års tjänstgöring ska stationen rivras och få en efterträdare på samma plats. En utmaning i sig, eftersom stadens elförsörjning förstås måste hållas i gång samtidigt.

"Av det här skälet behöver byggprocessen ske under sommarhalvåret, då elbehovet är mindre och vi enklare kan upprätthålla tillfälliga arrangemang", berättar Herrfors Näts nätchef Peter Nyman. I april sätter man i gång det kombinerade riv- och byggprojektet, i oktober behöver allt vara klart.

Tidtabellen är tajt, men å andra sidan är allt väl förberett för det bygge som framöver får namnet Jakobstads elstation.

"Kapaciteten blir den samma som nu, 63 megawatt, vilket med små justeringar går att höja till 80 megawatt och, om vi utvid-

gar med en tredje transformator, teoretiskt ytterligare till 100 megawatt", berättar Carl-Johan Nylund, driftchef för regionnätet.

Huvudleverantörerna i projektet är utsedda: Sätkölandia för elstationen och utefältet, Hitachi Energy för de två huvudtransformatorerna, Omexom för arbetena med 110kV-kraftledningen, Infra Sjöblom för rivningen av den gamla stationsbyggnaden, Asve San för asbetsaneringen, Herrfors Nät för alla 20kV-jordkabelarbeten och Alfen Elkamo för 20kV-parktransformatorkoppen för reservmatning.

"Allt kommer att vara förnyat och moderniserat i den nya stationen, och vi kommer att öka antalet utgångar så att vi klarar Jakobstads framtida energibehov i distributionsnätet", säger Peter Nyman.

SVENOLOF KARLSSON

Snart produceras solet i Hietakangas

I det bländvita snölandskapet står 8 748 solpaneler beredda. Under våren börjar de leverera el.

HIETAKANGAS I KANNUS är för många känt som platsen för det tidigare lokala flygfältet. Nu är platsen täckt av långa rader av paneler med solceller.

Bakom projektet finns bolaget Puhuri, med Herrforsbolagen som storägare och vindkraft som huvudsaklig verksamhet. Totalt producerade de 53 vindmøllor vid de sju vindkraftsparker som Puhuri driver under fjolåret 736 GWh el, motsvarande 4 procent av Finlands vindkraftsel.

Nu står alltså också ett stort antal solcellspaneler på plats i Puhuris regi.

”Läget är idealiskt, och den jämna terrängen har varit väl lämpad

för solkraftparken”, berättar Puhuris vd Tuomas Ylimaula.

Utan komplikationer har detta för bolaget första solkraftsprojekt inte varit, men det positiva är att det gett lärdomar som man framöver ska kunna utnyttja, tillägger han.

Solcellerna täcker omkring fem hektar och den installerade effekten för solcellerna är ungefär fem megawatt. Elen överförs via jordkabel till en elstation som Puhuri via ett dotterbolag äger i Kaukanen. Markområdet har köpts in av ett annat dotterbolag, Kannuksen Hietakangas.

Gun-Marie Wiis

Vill du få tips på hur du kan spara energi och tänka hållbart? Kom med på energifestivalen i Esse i september, hälsar projektgruppen med Sofia Nybacka, Mauritz Ketola, Carita Vik-Hästbacka och Martin Nybacka.

Dags att lära sig mer om energi

Esse – Smart Energiby

Vad: Ett EU-projekt på temat förnybar energi med fokus på ett hållbart Esse.

Målsättning: Att införskaffa den senaste kunskapen gällande förnybar energi och hållbarhet genom studieresor och workshoppar. Kunskapen förmedlas vidare till företag, föreningar och invånare i byn för att förbättra livskraften och främja lokala hållbarhetsaspekter.

Bakgrund: En fortsättning på Aktion Österbottens motsvarande projektet Smart Energiby 3.0 (ripeet.eu) som avslutades i höstas.

Projektägare: Byrådet i Överesse. Finansieras med hjälp av Aktion Österbotten och Europeiska landsbygdsfonden 2023–2027.

Energibranschen är svår att förstå sig på, enligt många uppfattning. Det vill man ändra på i Esse. Ett nytt projekt ska öka intresset och vardagskunskapen.

Förnybar energi. Hållbarhet. Resiliens. Ord som finns överallt just nu. Men vad betyder det här för mig, i vardagen? Det ska projektet Smart Energiby svara på.

”Tanken är att samla ihop så mycket kunskap som möjligt och dela med oss till bybor, föreningar och företag. Energifrågor och hållbarhet berör oss alla”, säger Martin Nybacka.

Han är sedan i höstas anställd som projektkoordinator. Tillsammans med en styrgrupp med representanter både från byrådet och företag funderar han på hur Esse kan bli en föregångare.

Under våren ordnas ett antal

workshoppar, öppna för alla intresserade. Tillika avser projektet att ta fram en lokal hållbarhetsguide.

HUR KOMMER DET sig att just esseborna är så intresserade av just hållbarhetsfrågor?

Byrådets sekreterare Sofia Nybacka tror att det har med bygemenskapen att göra, i kombination med att byn har ett eget energibolag och flera företag verksamma i branschen.

Redan för två år sedan var Esse pilotby för ett motsvarande EU-projekt. Tanken nu är att konkretisera innehållet och flytta fokus från branschexperter till vanliga invånare, så att alla känner att de kan delta i diskussionen.

En företagare som engagerat sig är Mauritz Ketola, som säljer pelletspannor och länge har förespråkade hybridlösningar för uppvärmning av fastigheter. Nu är han inne på ett nytt spår som ett exempel på hur man kan tänka nytt, och som något som kan vara en möjlighet för ett jordbrukssamhälle som Esse, nämligen biokol.

Genom upphettning av organiskt material i en syrefattig miljö alstras värme, medan kolet i stället för att bindas i en koldioxidmolekyl, binds till den fasta återstoden av förbränningsprocessen – biokol. Detta biokol kan användas till exempel som jordförbättring på åkrar.

Mauritz Ketola lyfter in ett begrepp till i diskussionen: beredskap.

”Hållbarhet handlar också om att kunna vara självförsörjande. Det pratas mycket om att ha mat och vatten så att man klarar sig, men vad händer om elen slås ut i ett par veckor under vintern. Hur går det då med alla nybyggda hus som inte har något reservsystem?”

PROJEKTET KULMINERAR i en stor energifestival för allmänheten lördagen den 13 september. Då utlovas en heldag med utställningar, föreläsningar och föreläsningar. Tanken är att man ska bli inspirerad och få svar på frågor.

”Vi vill visa den stora bredd som finns i regionen och öka kun-

skapen om ny teknik och nya lösningar. Vi har redan många idéer. Det lönar sig att reservera datumet i kalendern redan nu”, säger Sofia Nybacka.

Ingvar Kulla, vd för Esse Elektro-Kraft, påminner om att Jeppo Biogas i tiderna kom i gång som ett liknande projekt och att det finns goda möjligheter att även Esse hittar sin grej.

Energibolaget gynnas också av att energifrågor diskuteras på ett bredare plan, medan byn i sin tur kan dra nytta av kunskapen som finns. Martin Nybacka gillar projektarbete som ett sätt att stärka den lokala livskraften, Mauritz Ketola är nyfiken på alternativa förnybara energikällor, medan Carita Vik-Hästbacka drivs av det hon själv kallar idealism:

”Ibland frågar folk mig hur jag orkar hålla på med sopsortering eller bryr mig om att spara energi genom att stänga av elektroniska apparater. Men för mig är det enkelt. Om vi ska kunna förändra något här i världen, måste vi börja med oss själva.”

SONJA FINHOLM

Herrfors kunder visar fortfarande tummen upp. För sjätte året i rad placerar sig bolaget bland topp tre hos de inhemska energibolagen.

EPSI Rating

Vad: Nationell kundundersökning som genomförs en gång per år.

Hur: Den senaste undersökningen omfattade fjorton elbolag och genomfördes under perioden augusti–november 2024. Undersökningen besvarades av 4 300 privatkunder och 1 500 företagskunder runt om i Finland. Kundnöjdheten anges på en skala mellan 0–100, där betyget 85 eller högre anger att kunderna är väldigt nöjda med servicen.

Resultat: 87 procent av Herrfors kunder är nöjda eller mycket nöjda med bolaget överlag, totalbetyget över hela skalan av frågor är 75,2. De svarande uppskattar att det är enkelt att vara kund och att de fått den hjälp de behöver. Herrfors upplevs också som pålitligt och som ett företag som bryr sig om sina kunder.

Källa: Herrfors, Epsi Rating

Herrfors kundservice knep ny pallplats

Herrfors kunder är betydligt nöjdare än genomsnittet i branschen, visar den årliga kundnöjdhetsundersökningen för elförsäljningen. Hela 87 procent säger att de är nöjda eller mycket nöjda.

Intressanta produkter, enkelheten i att vara kund och möjligheten att få hjälp är saker som de svarande lyfter fram. Herrfors upplevs också som ett pålitligt företag som bryr sig om sina kunder.

När kundbetjäningsschef Ida Finne ombeds analysera de goda resultaten, lyfter hon fram framför allt en sak:

”Herrfors är en medelstor regional aktör, vilket innebär att vi är lättillgängliga. Det är enkelt att få tag på oss och vi svarar snabbt.”

Och nu ska det bli ännu enklare. Under detta år kommer Herrfors att lansera en egen web-

baserad kundportal. Tanken är att erbjuda kunderna ett smidigt sätt att sköta ärenden och uppdatera egna kunduppgifter – dygnet runt.

Telefonlinjerna till kundtjänsten är öppna klockan 10–15 varje vardag och vid behov går det också att komma in till kontoret personligen, men statistiken visar att allt fler kunder väljer att utvärta sina ärenden elektroniskt. Framför allt antalet mejlkontakter ökar.

Det här gör att Ida Finne tror på en kundportal:

”Dagens elkunder är pålästa och kunniga. De är också prismedvetna och många av dem som tar kontakt är intresserade av sina egna avtal och förbrukningen, och därför är jag övertygad om att kundportalen blir ännu en viktig kanal vid sidan av de övriga.”

Ida Finne konstaterar att Herrfors placerat sig i topp år efter år, samtidigt som kundnöjdheten

”Många jobbar dagtid, och har tid att fundera på sina elavtal under kvällar och helger. Då är det smidigt med en portal där du kan du logga in när det passar dig. För vår del hoppas vi få ännu mer uppdaterad information om våra kunder, vilket underlättar kommunikationen.”

Ida Finne har lett teamet sedan hösten 2023, och är stolt över sina medarbetare. Många inom kundbetjäningen har jobbat länge på Herrfors och besitter därmed stor erfarenhet och sakkunskap.

”Att få svar direkt och inte bli bollad vidare i organisationen är avgörande för trovärdigheten och transparensen”, säger hon.

Vad är hemligheten bakom de goda resultaten?

Ida Finne konstaterar att Herrfors placerat sig i topp år efter år, samtidigt som kundnöjdheten

Herrfors kundbetjäning leds av Ida Finne, här med kollegorna Mikaela Laihorinne och Ida-Maria Aiononen.

på marknaden överlag har varierat. Förklaringen handlar om långsiktigt arbete.

”Att vi är det enda bolag som år efter år ligger stabilt i toppen måste betyda att vi gör något”, funderar hon.

Med detta sagt är det klart att det finns saker att utveckla och förbättra, framför allt när det gäller de digitala tjänsterna, och på ritbordet finns ständigt nya tekniska lösningar.

För att kunderna ska fortsätta vara nöjda även framöver kommer just kommunikationen att vara avgörande.

”Det handlar om att verkligen lyssna på kunderna och ta tillvara den respons vi får. Och att på riktigt bry sig om våra kunder. Sedan länge sitter det i ryggmärgen hos alla i vårt team.”

SONJA FINHOLM

Säg hej till Herrfors nya medhjälpare!

Hej! Hur kan jag hjälpa dig?

Nästa gång du surfar in på Herrfors eller Herrfors Näts webbplatser kan du säga hej till vår nya chattbot **Elli**.

”**TANKEN MED CHATBOTTEN** är att vi ännu snabbare ska kunna svara på frågor från våra kunder. Elli är ett komplement till vår kundtjänst.”

Det säger marknadsföringskoordinator Sandra Sund. Det är hon som planerat designen och lanseringen, medan Samuel Klemets som systemexpert står för tekniken.

Tjänsten är enkel att använda. När du kommer in på webbplatsen dyker Elli automatiskt upp nere till höger. Om du har en enkel fråga eller till exempel vill kolla något ord på fakturan som du inte förstår, kan botten hjälpa dig. Eller om du har en fråga utanför kontorstid eller bara vill ha hjälp med att navigera. Ifall Elli inte kan svara, hänvisar hon dig vidare till kundtjänsten.

”Elli är en i vårt team, en liten men energisk filur som alltid är på bra humör. Vi ville inte ha en ansiktslös AI-robot, så därför skapade vi henne”, säger Sandra Sund.

Tjänsten är en AI-driven chattbot som bygger på samma teknik som OpenAI:s ChatGPT. När du ställer en fråga, analyserar botten innehållet från Herrfors och Herrfors Näts webbplatser för att ge relevanta och informativa svar. Elli kan förstå och svara på frågor på svenska, finska och engelska.

SONJA FINHOLM

Sandra Sund har designat Herrfors nya chattbot.

Sommarjobb kan sökas

HERRFORS OCH HERRFORS NÄT söker också i år entusiastiska aspiranter till en rad sommarjobb.

”Framför allt har vi arbetsuppgifter att erbjuda till teknikstuderande – gärna inom områdena elnät och kraftverk. Vi behöver också hjälpande händer till våra avdelningar för ekonomi, marknadsföring och kundrådgivning”, berättar Herrfors personalchef Michaela Dahlsten.

Arbetsplatsen kan vara i Jakobstad, Kållby eller Ylivieska. Arbetsförhållandets längd kan vara 1–4 månader, mellan maj och augusti.

Vilka egenskaper efterfrågas?

”En positiv, bra attityd, idérikeedom och ett intresse för energibranschen”, säger Michaela Dahlsten.

Ansökan behöver vara inne senast den 28 februari. Sommarjobben besätts dock omedelbart då en lämplig kandidat hittas, så det kan löna sig att snabbt meddela sitt intresse.

Billig industriel snart historia?

Tom Erixon, vd för Alfa Laval

Mikael Staffas, vd för Boliden

Elbranschens aktörer är sällan så pigga på att offentligt säga vad elen får kosta. Ibland slinker en siffra ändå ut.

DET VÄCKTE uppmärksamhet när Tom Erixon, vd för Alfa Laval, ett av Sveriges riktigt stora industriföretag, under en hearing med Sveriges regering tog bladet från munnen: "Det finns ingen som kan bygga ny produktion av 100 TWh el baserat på 35 öre/kWh. Det kommer inte att hända. Vi kommer inte under 70 öre."

35 öre/kWh (drygt 3 cent/kWh) är alltså det elpris som den energiintensiva industrin i Sverige vant sig vid. Men ny elproduktion går inte att bygga så billigt.

"När Vattenfall eller någon annan kalkylerar ett projekt, om det är ute på Östersjön eller någon annanstans, så går man till industrin och frågar: Är ni beredda att teckna ett tioårigt avtal på 70-80 öre? Då ska vi i våra balansräkningar lyfta in den här typen av avtal. Och sedan ska vi marknadsvärdera detta till 35 öre och så får vi skriva av ett par miljarder i förluster. Alltså funkar inte systemet", förklarade Tom Erixon.

Detta är anledningen till att Alfa Laval tillsammans med numera sexton andra stora industriföretag i Sverige bildat en egen intresseorganisation, Industrikraft, för att bidra till ny storskalig elproduktion, inkluderande ny kärnkraft:

"Vi kommer inte undan att staten måste in i det här [behovet av ny storskalig elproduktion] och att också vi som storförbrukare kommer att behöva ta en del av ansvaret", sade han.

Hur bråttom är det? Tio år, trodde Tom Erixon. "Jag är mest orolig för att vi landar i status quo, ett önsketänkande att vi inte har ett problem. Vi kan inte luta oss tillbaka och säga att ja, de här frågorna får elmarknaden lösa."

EN ANNAN svensk vd i samma tungviktsklass, nämligen Bolidens Mikael Staffas, väckte också han uppmärksamhet när han nyligen kommenterade samma frågeställningar.

"Att vara en free rider och vänta att någon annan ska lösa problemet, det kommer inte att ske. Så på något sätt kommer vi som stora elkonsumenter att behöva vara med i det här på ett mer aktivt sätt."

Att bygga in flexibilitet i verksamheten, för att till exempel parera variationer i elproduktion, är orimligt:

"Att bygga 30 procent extra kapacitet för att kunna köra mer när priset är lågt och köra långsamt när priset är högt, det är väldigt svårt att få en sådan ekonomi att gå ihop. Varje elintensiv industri har i alla tider jobbat för att hålla uppe tillgängligheten och ha precis samma efterfrågan varenda sekund. Det har varit hela trixet för att kunna tjäna pengar. Vi är däremot en väldigt bra modell för en stabil efterfrågan."

Staffas var också tydlig med att om Europa verkligen ska lyckas med sin omställning, så behövs det väldigt mycket mer kraftproduktion.

"Och då ska man inte bygga kraft här för att skicka i väg den i kabel till Tyskland som i någon sorts kolonialekonomi, när man skickar i väg råvaran. Hellre flytta Tysklands smältverk till Sverige än att bygga kablar till Tyskland."

SVENOLOF KARLSSON

Norges nya energinationalism

Norge har tröttnat på att exportera billig el och i gengäld få höga elpriser.

HÅLLER ENERGInationalism på att spräcka EU:s idé om en energionion? Norges agerande kan vara ett tecken på det.

Utgångspunkten är att naturens makter gjort Norge till ett förlovat land. Utöver all olja och gas, som gjort landet förmöget, har Norge också fått de höga berg, som tack vare nästan ständig nederbörd möjliggjort stora mängder vattenkraft.

Samtidigt har Norge inte byggt ut ett eget elnät som skulle klara att överföra all den producerade elen dit där den ska användas. I stället utnyttjas i hög

grad det svenska elnätet. El från norra Norge skickas över gränsen till Sverige och tas sedan i södra Norge tillbaka in från Sverige.

Detta i enlighet med EU:s regler om en gemensam europeisk energimarknad.

Ett annat exempel handlar om att Norge för femton år sedan avbröt en planerad ny elförbindelse med Sydsv sverige (den så kallade Sydvästlänken) för att i stället satsa på elkablar till England och kontinenten. Uppenbart för att de norska elproducenterna där kunde räkna med ett högre pris för elen än i Sverige.

När dessa kablar togs i bruk, fick elproducenterna mycket riktigt bättre betalt. Men elpriserna gick i taket också i Norge.

Så har det hållit på. När Sverige häromåret på grund av flaskhalsar i det egna elnätet tvingades begränsa sin elexport, svarade Norge mot alla EU:s principer med att begränsa den norska elexporten till Sverige.

I höstas gavs det senaste exemplet, när Norge började tala om att två av de fyra stora elkablarna mellan Norge och Danmark, Skagerrak 1 och 2, skulle tas ur bruk i samband med att dessa av åldersskäl skulle behöva förnyas.

Att sälja den norska vattenkraften billigt och i retur få in grannländernas höga elpriser är uppenbart inte en politik som går hem i Norge.

Grannländerna har protesterat. "Det kommer att bli en fullständig katastrof. Det kommer att ge ringeffekter i både Sverige, Danmark, Norge och

andra länder", förklarade till exempel Sveriges energiminister Ebba Busch.

Nyligen sprack den norska regeringen. EU:s energidirektiv minskar landets kontroll över energin, förklarade det ena regeringspartiet Senterpartiet, medan statsminister Jonas Gahr Støre från Arbeiderpartiet ansåg att EU behövs för energisäkerheten. Arbeiderpartiet regerar i dagsläget vidare som en minoritetsregering.

När den europeiska energimarknaden på 1990-talet avreglerades, var Norge drivande. I dag kan Norge beskrivas som bromsklossen. I ett EU-perspektiv är frågan om andra länder nu frestas att följa Norges energinationalistiska exempel.

SVENOLOF KARLSSON

Varm höst

♦ Två av 2024 års månader – januari och april – var kallare än normalt, övriga månader varmare. Sannantaget landade fjolåret i 1,1 grader över långtidsmedelvärdet för åren 1991–2020. Den största avvikelserna gällde Norra Lappland med 1,7 grader över genomsnittet.

September var vid observationsstationerna i landets östra och norra del på sina håll varmare än under de 110 år som man gjort mätningar.

Månadens högsta temperatur, 28,0 grader, uppmättes den 5 september vid Yltöinen i S:t Karins och vid Åbo flygplats. Hela åtta dagar noterades så kallad högsommarvärme någonstans i landet.

Kallast, –9,8 grader, var det i Sodankylä den 23 september. Den första snön – tre centimeter – statistikfördes i Kilpisjärvi den 24 september.

För oktober kan nämnas de ovanligt höga lufttemperaturerna i Finska viken, vilket förklaras av att ytvattnet var omkring 2 grader varmare än genomsnittligt.

Oktoberextremerna, 15,9 grader respektive –15,1 grader, uppmättes vid Kallbådagrund i Borgå och Vuotso i Sodankylä. Mest snö under månaden, 25 centimeter, hade Karesuando.

November var speciell genom två stormar, Lyli och Jari. Vid observationsstationen i Kylmäpohja nådde Lyli orkanivå, med en medelvind på 33,5 meter i sekunden. Jari den 20–21 november förde på många håll med sig mycket snö.

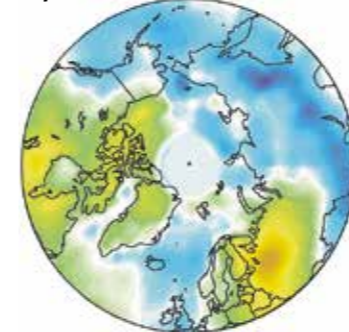
I december noterades den lägsta temperaturen, –38,2 grader, i Savukoski den 15:e.

I Lappland var marken snötäckt under hela december. Under senare delen av månaden hade nästan hela Finland under perioder ett snötäcke, men särskilt längs kusten i landets södra del smälte det till stor del bort. Mest snö hade Enontekis, 98 centimeter.

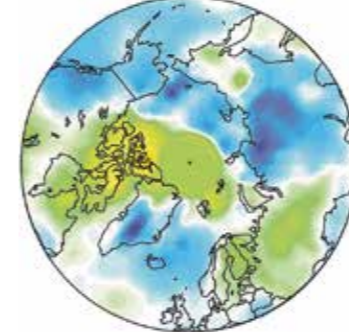
Sett över hela fjolåret var topptemperaturen 31,4 grader, uppmätt den 28 juni i både Savilahti i Kuopio och Asemantaus i Heinola. Kallast, –44,3 grader, var det i Enontekis den 5 januari.

Mest nederbörd under fjolåret fick Tuorila i Sastmola med 921 millimeter, minst Kevo i Utsjoki med 408 millimeter. Största snödjupet, 127 centimeter, hade Puolango den 8 april.

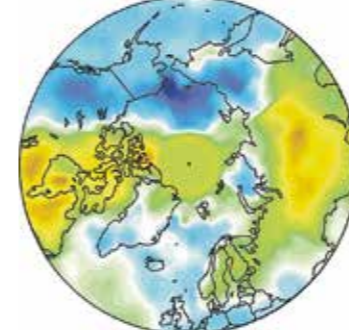
September

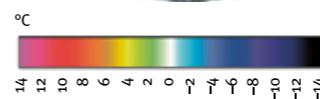
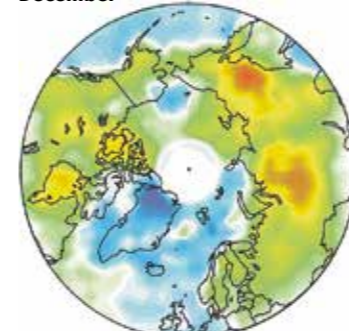
Oktober

November

December

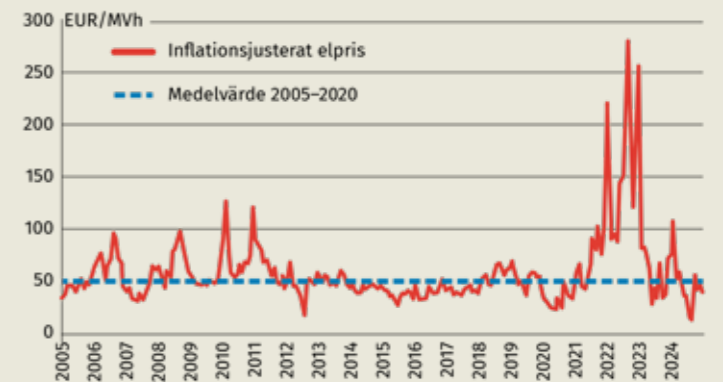
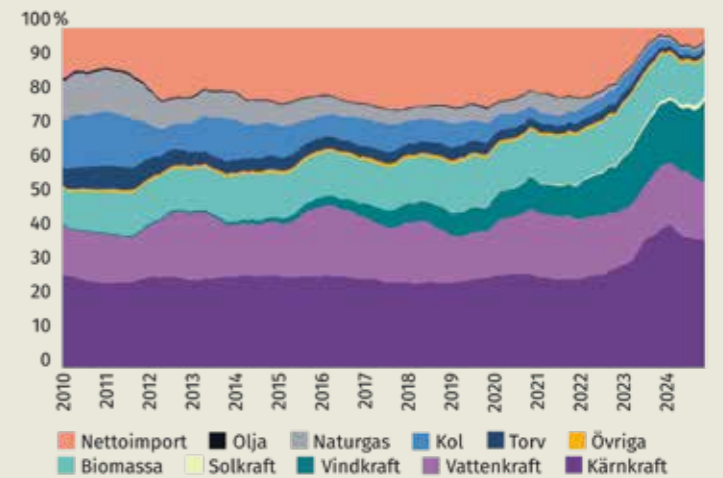

Klotillustrationerna har gjorts av professorn i fysisk geografi Ole Humlum på basis av dataleverantören GISS. Kloten visar månadens medelavvikelse från medeltalet 2014–2023. Meteorologiska institutet i Finland använder referensvärdet för 1991–2020.

gissa kurvan

Allt mindre fossilt

♦ Andelen fossilt bränsle i Finlands elproduktion var 2024 nere på historiskt låga 2,7 procent. Det handlade framför allt om naturgas, kol och torv under kalla dagar togs i bruk vid samtidig värme- och elproduktion. 39 procent av elen producerades med kärnkraft, 25 procent med vindkraft. Den stora minskningen av nettoimporten av el kan helt hänföras till att den tredje kärnreaktorn i Olkiluoto togs i bruk.

Åter lågt elpris

♦ Under 2024 sjönk elpriset i Finland tillbaka så att det till och med understeg medelpriset för perioden 2005–2020. I augusti kostade elen på elbörsen rekordlåga 12,53 euro/MWh. I efterhand syns tydligt hur extremt elpriset var under framför allt 2022 och 2023, långt högre än de tidigare pristopparna de kalla vintrarna 2010 och 2011. Kurvan för elpriset är inflationsjusterad.

Alla vi Sursillar

En tonårsflicka kom över från Umeå till Pedersöre. Det blev, enligt en av Svenska Akademiens ledamöter, upphovet till ett av de märkligaste verken i världshistorien.

Katarina och Henrik, kyrkoherdepar i Pedersöre, som de kan ha sett ut. Autentiska porträtt finns inte.

Pedersöre utgjorde under medeltiden en enorm socken, från Vörå i söder till Kemi i norr, med en kapellförsamling där från 1320-talet. Omkring år 1400, 1477, 1490 och 1536 avskildes Salo (fi. Saloinen), Limingo, Karleby respektive Kalajoki som egna kyrksocknar.

Vid 1500-talets mitt var Knut Fordell och hans söner Hans och Lars de som styrde och ställde i Pedersöre. Knut var så kallad underfogde i Pedersöre, Karleby och Vörå och innehade Pinnonäs gård i nuvarande Jakobstad. Brodern Jöns var socknens kyrkoherde.

Sonen Lars var från 1552 kronans skinnuppköpare i Österbotten och, som det heter, "försedd med rika finansiella tillgångar". Han var under perioder fogde i Limingo och från 1558 på Pinnonäs, som då fått status som kronans avelsgård, "utan tvivel en ståtlig förläning", enligt Jakobstads historieskrivare Alma Söderhjelm. År 1546 hade Lars av kungen fått också Pirilö gård till sin.

En viktig handelskontakt och bundsförvant till Fordellarna var just Gustav Vasa, rikets kung under åren 1523-1560, senare också dennes söner Erik XIV och Johan III. Klanen

Fordell hade alltså täta kontakter till handelseliten i riket, gjorde stora pengar och visste givetvis sitt värde.

Till denna miljö anlände en dag i slutet av 1540-talet en kvinna i adertonårsåldern, Katarina. Inte heller hon var vem som helst, hennes far Erik Ångerman var Umeås ledande handelsman och säkerligen välkänd för Fordellarna. Om modern Dordi finns en anteckning att hon ska ha varit ovanligt bildskön.

Katarina fick anställning som så kallad nyckelpiga, vilket innebar att hon var betrodd att bära nycklarna till förråd, visthus och matbodar och hade en förmansroll i det vidlyftiga hushållet. Enligt en förteckning från denna tid var de anställda tjugosju.

PEDERSÖRES KYRKOHERDE under dessa år hette Henrik Nikolai, nylänning som i Pedersöre antog släktnamnet Westzynthius, efter Vestersundsby. Henrik ska (uppgifterna är osäkra) 1543 ha efterträtt den nämnde Jöns Fordell, som varit en trogen försvarare av den katolska läran.

Det sensationella hände nu, 1550, att Pedersöres kyrkoherde ingick giftermål, nämligen med Katarina Ångerman. Som bekant kunde en katolsk präst inte vara gift och förväntades dessutom leva i celibat. Härfter skulle Sverige emellertid, framdrivet av Gustav Vasa, vara protestantiskt à la Martin Luther, vilken enligt vittnesbörd inte undvek vare sig vin, kvinnor eller sång.

Katarinas och Henriks bröllop sägs ha varit det första för en präst öster om Bottniska viken. Säkert är att snacket gick inom menigheten.

Hur Katarinas liv såg ut efter giftermålet finns det inga specifika besked om, annat än att hon var välbeställd. Ett tecken på det är att Erik XIV i ett kungabrev 1567 nämner hennes man – "Herr Henric" – som en av delägarna i Falu silvergruva.

Hemma i Umeå höll sig familjen Ångerman givetvis underrättad om dotterns öde. Det tog inte länge förrän nästa dotter, Magdalena, på Katarinas uppmaning tog sig över till Pedersöre – där hon snart var gift med församlingens andra präst, Eric Tenalensis (syftar på Tenala), utnämnd till kaplan i Pedersöre 1556 och efter Henrik Nikolais död 1569 dennes efterträdare som kyrkoherde.

Så där höll det sedan på. Även en tredje syster, Margareta, kom över till Österbotten och kom att vara gift med tre välbeställda herrar, den sista i ordningen även han kyrkoherde, i Laihela.

Vidare kom brodern Carl över och skickades finansierad av Katarina till Åbo katedralskola för utbildning till präst, vilket han också blev och småningom tillträdde som kyrkoherde i Karleby. Och inte bara det, även storebror Östens döttrar kom i strid ström över till Pedersöre prästgård och fick av sin faster

Kung Gustav Vasa och handelsmännen Fordell i Pedersöre upprätthöll täta kontakter. Porträtt av den svenska kungen av okänd konstnär. Målningen finns i Versailles.

Katarina uppenbarligen effektiv vägledning framöver i livet.

Enligt släktförteckningar var Östen far till sju döttrar – Katarina, Anna, Kristina, Margareta, Barbro, Brita och Magdalena – och sex av dem ska ha flyttat till Österbotten, bland annat till församlingarna i Kalajoki, Ijo och Limingo. Här gifte de sig, förstås, framför allt med präster.

DEN SOM TILL äventyrs vill försöka följa dessa Erik och Dordi Ångermans ättlingar i spåren står inför en arbetsdryg uppgift. Enligt en bedömning 2006 ligger antalet individer med koppling till släkten nämligen i inter-

vallet 300 000–500 000, om alla de efterföljande numera tjugo generationerna räknas in.

Till detta kommer att de Ångermanska släkträdarna är så intvinnade i varandra att de ofta är närmast omöjliga att reda ut. En anledning är att de österbottniska prästbarren i hög grad gifte sig inom samma prästsläkter. Alla blev med tiden släkt med alla. Till detta bidrog även änkekonservingen, det vill säga att tillträdande nya präster ofta övertog företrädarens änka.

Kulturhistoriskt har detta haft långtgående konsekvenser. Nästan alla finländska så kallade kultursläkter har sin bakgrund i prästståndet. Vid sidan av adelssönerna var det framför allt prästernas söner som skickades i väg för att utbilda sig, i regel i syfte att ta över som en ny generation präster eller för att tillträda statliga tjänster.

Unikt i sammanhanget är att Erik och Dordi Ångermans ättlingar har ägnats en så omfattande släktutredning.

Saken tog sin början med att biskopen i Åbo, Johannes Terserus (1605–1678), planerade en historisk-geografisk skildring av Österbotten. Under långa inspektionsresor samlade han på sig ett genealogiskt källmaterial om prästernas komplicerade släktskapsförhållanden och inkluderade då även kvinnorna.

Förebilden var Johan Bures utforskning av den västerbottniska Bureätten. Terserus material bearbetades och utökades sedan av senare österbottniska präster och publicerades första gången 1850. En ytterligare starkt utvidgad upplaga publicerades av Eero Kojonen 1971, och denna har sedan korrigerats och kompletterats vidare.

Katarina Ångermans egna barn var Johan, som kanske inte övövatat blev kaplan i Pedersöre, död redan som 27-åring, Anna, som gifte sig med prästen i Storkyro, Simon Nurkka, Knut, som blev kyrkoherde i Pedersöre, och

Dordi, som står som make till Olof Grelsson, som inte var präst.

SEDAN DETTA MED Sursill, där historien går så här:

Under krigen 1521–1523 ingick hövitsmannen Lars Olsson Björnram ett kontrakt med handelsmannen Erik Ångerman om leverans av stora mängder mat till armén. I kontraktet påtog han denne att leverera strömming eller sill, som ju de facto är samma fisk.

Erik sände förutom vanlig sill även en del sursill, det vill säga surströmming. Denna norrländska delikatess förstod sig soldaterna inte på och matstrejkkade. Gustav Vasa ska ha blivit vred och låtit sinnet gå ut över Erik Ångerman, som hade handlat i bästa välmening. Erik fick härfter öknamnet "Sursillen".

Öknamn av denna typ var vanliga. I Stockholms stadsböcker från denna tid möter man till exempel också herrar som Lasse Skånsksill och Martin Surlax. När öknamnet var etablerat var det omöjligt att bli med. Vilket Erik Ångerman ska ha hanterat så att han lade Sursill till sitt efternamn.

Katarinas och hennes syskons alla efterkommande har därefter kommit att beskrivas som Sursillättlingar. Enligt historieprofessorn och ledamoten i Svenska Akademien Nils Ahnlund, som specialiserade sig på relationerna mellan Österbotten och Stockholm, är släktboken Genealogia Sursilliana att räkna som "en av de märkligaste uti världslitteraturen".

En betydande del av denna tidnings läsare är, i likhet med artikelförfattaren, helt säkert Sursillättlingar.

SVENOLOF KARLSSON

Ingen vet när Pedersöre kyrkas tornspira byggdes, men det är osannolikt att den fanns på plats 1550.

Ulf-Peter Grano har bistått med släktuppgifterna i artikeln. Hans hobby är att utreda släktskapsförhållanden med hjälp av olika släktdatabaser. Han nås på ulf-peter.grano@live.se.

Exempel på Katarina Ångerman Sursills släktingar

- Kaarlo Juho Ståhlberg**, Finlands första president, var ättling i elfte led till Katarina Ångermans föräldrar.
- Pehr Evind Svinhufvud**, Finlands tredje president, var ättling i elfte led till Katarina och Henrik Westzynthius.
- Carl Gustaf Mannerheim**, Finlands sjätte president, marskalk av Finland, var ättling i elfte led till Katarina Ångermans föräldrar.
- Tarja Halonen**, Finlands elfte president, är ättling i femtonde led till Katarina Ångermans föräldrar.
- Alexander Stubb**, Finlands trettonde president, är ättling i fjortonde led till Katarina Ångermans föräldrar.
- Juha Sipilä**, tidigare statsminister, är ättling i fjortonde led till Katarina Ångermans föräldrar.
- Sanna Marin**, tidigare statsminister, är ättling i femtonde led till Katarina Ångermans föräldrar.
- Viljami Kalliokoski**, riksdagsman och minister, född i Halso, var ättling i fjortonde led till Katarina Ångermans föräldrar.
- Thomas Björk**, stadsdirektör i Nykarleby, är ättling i trettonde led till Katarina och Henrik Westzynthius.
- Kristina Stenman**, tidigare stadsdirektör i Jakobstad, är ättling i femtonde led till Katarina Ångermans föräldrar.

Rådjurets urbanisering

Täta, frodiga och grandominerade tätortsskogar och parker är perfekta livsmiljöer för rådjuren. Men de medför också problem, säger Mattias Kanckos i denna krönika.

En av de större och mest synliga förändringarna i Finlands fauna under senare år är rådjurstammens expansion och rådjurens urbanisering.

Rådjurens förekomst och närvaro är nämligen lätt att märka även för den som annars är helt ointresserad av djur och natur, eftersom rådjuren är ett av de mest dagaktiva däggdjuren

i Finland och gärna betar synligt på åkrar även när det är ljusst.

Rådjurens kraftiga ökning har skett gradvis, som allt annat i naturen, och för den yngre generationen är det lätt att glömma bort att rådjuren är en sentida nykomling i Finlands fauna. Egentligen är rådjuret en helt "ny" art i Finland, att döma av att det inte hittats några fossiler av arten här. På Åland och eventuellt också i södra Finland har rådjuret dock funnits under historisk tid på 1500-, 1600- och 1700-talen, troligtvis inplanterad redan då.

Från Sverige, där rådjuret alltid funnits naturligt, vandrade rådjuren spontant in i Finland på 1950-talet via Torneå och bildade en liten naturlig population. Men den verkliga expansionen började först när människan på 1980-talet började förflytta och inplantera rådjur från

Sverige och Åland på flera orter i södra Finland och i Österbotten.

RÅDJURET HAR blivit något av ett favoritbyte för många jägare, speciellt för yngre och nya jägare. Jakttiden är mycket lång och rådjuren kan jagas på många olika sätt med eller utan hund.

När licenskravet slopades för rådjursjakten år 2005 var det många som förutspådde att jägarna skulle utrota rådjuren på några få år, men det gick precis tvärtom. När ansvaret att förvalta rådjurstammen gavs lokalt åt jägarna själva, började rådjuren öka på allvar.

Enligt viltforskningen finns det i dagsläget närmare 100 000 rådjur i Finland. Stammen är starkt koncentrerad till södra Finland och Österbottens kustområden.

Länge var det enbart jägarna som

begränsade rådjurstammen, men predationen av både varg, järv och lo har ökat så kraftigt under de senaste två till tre åren att rådjuren nu börjat minska i större åker- och skogsområden.

Däremot har rådjuren urbaniserats kraftigt och i tätorterna tycks rådjurstammen fortsätta att öka obehindrat. I de tätortsnära skogarna undviker rådjuren både jägarna och åtminstone tills vidare större rovdjur.

I verkligheten är de täta, äldre, frodiga och ofta grandominerade tätortsskogar och parkerna perfekta livsmiljöer för rådjuren. När man kombinerar detta med att rådjuren hittar lättillgänglig mat också vintertid i trädgårdar och parker, förstår man varför rådjuren flyttat in till städerna.

Tvärtom vad allmänheten ofta

Rådjurens samlas gärna kring utfodringsplatser, men rådjuren klarar sig numera också bra utan att bli utfodrade.

Artikelförfattaren med ett fältt rådjurskid. Rådjurets jakt gav förutom motion, spänning och frisk luft också närproducerat, ekologiskt, hälsosamt och etiskt hållbart viltkött som mättade familjen i flera månader.

Mattias Kanckos

tror är rådjuren alltså inte längre alls beroende av jägarnas eventuella utfodring för sin överlevnad i Österbotten. Däremot kan man nog öka produktiviteten genom rätt typ av stödutfodring under snörika och stränga vintrar.

En rådjursget som kämpar för att överleva en sträng vinter kanske föder bara ett kid till våren, medan en get som stödutfodrats föder två, tre eller till och med fyra kid.

RÅDJURENS urbanisering sker dock inte utan problem. Rådjuren äter mycket gärna upp värdefulla blommor och växter till förtret för trädgårdsägare i tätorterna.

Det största problemet för närvarande är dock det kraftigt ökande antalet trafikolyckor med rådjur. I Pedersörenejden, som jag känner bäst, skedde 69 kollisioner med

rådjur under 2024 och största delen av dessa i tätortsbebyggelse och i utkanten av Jakobstad.

En stark rådjursstam ökar också antalet fästingar, och när rådjuren tar slut i skogsområdena kommer sannolikt rovdjuren att följa efter rådjuren även in till städerna, vilket kommer att skapa nya problematiska konfrontationer med människor.

Jämfört med Åland och Sverige är rådjurstätheterna ännu blygsamma i Österbotten. Det återstår att se om rådjuren fortsätter sitt segertåg, liksom många andra större däggdjur i Finland. Sannolikt fortsätter vårt land att förvildas i snabb takt och faunan att ytterligare urbaniseras.

MATTIAS KANCKOS

Det naturliga urvalet

I **SLUTET AV 2024** var jag en av de jägare som på uppdrag av polisen var med och avlivade en helt utsulten lodjursunge i min hemby. Lodjuret hade dessförinnan uppehållit sig på gårdsplaner ett par dagar och också slagit en tamkatt på trappan utanför ett hus mitt på dagen.

Händelsen är ännu så pass ovanlig att lokaltidningen gjorde en notis om saken, varvid kommentarsfältet på nätet fylldes av sedvanlig hatretorik. Enligt "expertkommentarerna" borde vi givetvis ha fångat lodjuret levande, matat och skött om det för att släppa ut det igen i naturen.

Detta skulle givetvis ha varit praktiskt möjligt, om resurserna hade varit tillräckligt stora. Slutresultatet skulle dock ha blivit det samma för lodjursungen. Svält torde nämligen vara den vanligaste naturliga dödsorsaken bland lodjur, och de som svälter och gallras bort ur populationen är de individer, lik den som vi avlivade, som är sämst anpassade till sin livsmiljö.

Lodjursungen borde ännu i slutet av december ha följt och lärt sig jaga av sin mamma, men eftersom honan inte klarade av att fånga tillräckligt med föda blev ungen övergiven. Ungen var alltså inte tillräckligt gammal eller välanpassad för att klara sig själv.

Att avliva lodjuret var ett sätt att försnabba en naturlig urvalsprocess, förkorta lodjurets lidande och förhindra att den försakade flera tråkigheter innan den svält ihjäl.

ALLA FINLÄNDARE FÅR i dag lära sig om evolutionen och det naturliga urvalet i grundskolan och få torde ifrågasätta teorin kring denna princip. Men när man ser den naturliga urvalsprocessen utspelas konkret i naturen, tar känslorna över och man glömmer bort allt man lärt sig.

Det naturliga urvalet ter sig nämligen ofta mycket grymt och hänsynslöst sett med den moderna människans ögon. Men det är en naturlig process och en grundläggande förutsättning för att arter ska kunna överleva och anpassa sig till nya och förändrade livsbetingelser.

Ett annat exempel är räven, som i naturliga populationer helt utan påverkan av människan har en mycket hög reproduktionstakt, men också en mycket hög dödlighet. En rävalps chanser att överleva till ett års ålder kan var så låg som 20 procent.

Alltså kan under naturliga förhållanden fyra av fem rävalpar dö en långsam och ofta plågsam död under sitt första levnadsår i svält, sjukdom, parasitangrepp eller på grund av rovdjur.

Skulle även svaga och dåligt anpassade individer överleva, med eller utan människans hjälp, skulle det bli en enorm obalans i naturen. På längre sikt skulle detta också direkt hota många arters existens.

Djurskydd är viktigt och bra, men det går inte att tillämpa rakt av på vilda djurpopulationer på det sätt som många nutidsmänniskor föreställer sig.

MATTIAS KANCKOS

Mattias Kanckos arbetar i sitt företag över ett brett spektrum. Naturgudningar kombineras med naturinventeringar, miljöplanering, konsultering och kursverksamhet. Du kan föreslå ämnen för kommande artiklar av honom på naturforetagare@gmail.com.

Just nu pågår röjningsarbete under ledningsgatorna på Vetelin Energias område.

Fria ellinjer och nytt fakturasystem

◆ VETELIN ENERGIA

I Vetil utförs just nu röjningsarbete under ellinjerna. Under våren kommer man att färdigställa röjningen i Riukuaho, Lamasoja, Sillanpää, Kemora och Viiste.

”Förutom röjningen av huvudgatorna tar vi bort träd som riskerar skada linjerna. Virket lämnas kvar i terrängen åt markägaren”, säger driftchef Markus Päivärinta.

Han påminner också om att arbetet kan medföra kortare elavbrott. Och ifall man önskar spara vissa träd eller annan växtlighet, ska man kontakta kontoret.

En annan nyhet som berör alla kunder handlar om faktureringen. Vetelin Energia har utvidgat samarbetet med leverantören Cash-In, som från och med januari även förmedlar bolagets e-fakturer. Man har samtidigt passat på att förnya utseendet.

”Några kunder har hört av sig för att kolla att allt är i sin ordning, vilket visar att folk är uppmärksamma. Det enda som ändrat för kunden är att fakturan nu har ett nytt kontonummer och att betalningen adresseras till Cash-In Laskutus/Vetelin Energia”, säger vd Marko Niemonen.

Ändringen är en del av ett större projekt för att effektivisera processen kring fakturering, reskontra och inkasso.

Säg hej till vår nya linjemontör!

◆ KRONOBY ELVERK

Sedan i höstas har Kronoby Elverk en ny linjemontör – jakobstadsbon Albin Nylund. Med sina 20 år är han yngst i gänget.

Hur ser en arbetsdag ut för en linjemontör?

”Arbetsuppgifterna är väldigt varierande. En dag kan vi riva gamla ledningsnät som tagits ur bruk, medan vi en annan dag gräver ner nya jordkablarna. Jag trivs med att få jobba med olika saker.”

Just nu håller Albin och hans kollega till kring Tallåsvägen i Kronoby där de gräver ner rör för en mellanspänningskabel till en ny transformatorstation. Kommunen sanerar vägen och då passar elverket på att samtidigt lägga ner nya rör.

Albin Nylund har alltid vetat att han vill ha ett praktiskt yrke, och gärna inom elbranschen. Han har en examen från el- och automationslinjen på Optima och när han var klar med sin militärtjänstgöring fanns det en ledig tjänst i Kronoby.

”Jag trivs bra här. Det bästa med mitt jobb är att få vara utomhus hela dagarna, och att det aldrig blir tråkigt.”

Eva-Stina Kjellman

Albin Nylund och hans kollega drar en ny mellanspänningskabel längs Tallåsvägen i Kronoby.

Monica Wenman är ny ekonomichef på Esse Elektro-Kraft.

Monica har koll på ekonomin

◆ ESSE ELEKTRO-KRAFT

I vår blir det byte på ekonomichefstolen vid Esse Elektro-Kraft när Tarja Häll går i pension och ersätts av Monica Wenman. Monica har jobbat på bolaget sedan i höstas och börjar ha koll på siffrorna och rutinerna.

”Jag trivs med att jobba i ett mindre bolag där ekonomichefstjänsten innefattar många olika uppgifter, allt från att ha koll på siffror och kassaflöde till att sköta bokföring och HR-uppgifter. Jag tycker om att ha koll på helheten.” Monica arbetade tidigare med motsvarande uppgifter på Fresh Servant och före det på Mejeriandelslaget Milka. Ekonomidelen har hon alltså koll på, medan branschen nu är ny.

”En rolig grej jag fått lära mig är att här pratar vi om vädret på riktigt. När gänget på ett elbolag funderar på hur mycket det blåser, eller på om sommaren väntas bli extra varm, handlar det inte om vanligt kallprat utan om elpriset.

När hon inte jobbar är det körsång eller trädgårdsjobb hemma i Larsmo som gäller. Monica tycker också om båt- och sjöliv och har nyligen återupptagit en kär hobby – att bygga pussel.

Lorenz håller linjerna fria

◆ NYKARLEBY KRAFTVERK

En avgörande faktor för elsäkerheten och driften är att hålla linjerna fria från träd och buskar. I Nykarleby är det skogsentreprenören Lorenz Enström som är ansvarig linjeröjare längs 20-kilovoltslinjerna, lågspänningsnätet och vägbelysningen. Just nu befinner han sig i området kring Monäs och Storsand tillsammans med praktikanten Anna Törnqvist.

”Det finns ungefär 750 kilometer luftlinjer på Nykarleby Kraftverks område och det tar cirka fem år att röja hela området. Det betyder att de enskilda linjerna röjs med fem års mellanrum. Det här är faktiskt andra gången jag är just här.”

Lorenz och Anna jobbar med röjsåg, motorsåg och kvistsåg. På fem år har en hel del hunnit växa upp. Allt björk- och videsly tas bort, medan mer långsamt växande barrträd sparas till nästa gång. Lorenz är också mån om att inte ta några risker. För att röja under elledningar krävs att man gått en kurs i elsäkerhet.

Vad är det bästa med ditt jobb? ”Att få vara ute i naturen varje dag. Min favoritårstid är mars, april när det blir ljus och vårsolen börjar värma, och när det ännu inte finns några insekter.”

När vi pratar om naturen flyger plötsligt en havsörn förbi ovanför linjen.

”Det är just det här jag menar.”

Eva-Stina Kjellman

Anna Törnqvist och Lorenz Enström röjer sly under ellinjerna i Monäs.

Benjam Wärn är vattenkraftchef på Herrfors och projektchef för renoveringen av vattenkraftverket i Kaitfors.

Renovering förbereds i Kaitfors

◆ HERRFORS

Under andra halvan av 2026 kommer vattenkraftverket i Kaitfors i Nedervetil att genomgå en större renovering. Planeringen är i full gång och projektchef Benjam Wärn säger att en stor del av komponenterna redan är upphandlade.

”Det är fråga om en grundlig genomgång. All automation ska förnyas och både turbinen och generatorn ska totalrenoveras. Även 20kV-ställverket och 110kV-planen förnyas. Samtidigt passar vi på att utföra en del ytrenoveringar i själva fastigheten, bland annat ska fönstren bytas.”

En del mindre arbeten har redan påbörjats. Reservutskovet har till exempel fått nya ställluckor.

”Hittills har reservutskovet aldrig använts, men eftersom det blir allt vanligare med exceptionella flöden ökar också behovet av att använda reservutskovet.”

Vattenkraftverket i Kaitfors i Perho å byggdes 1981 och är med sin effekt på 6 megawatt det största kraftverket som Herrfors driver i egen regi. Den senaste mindre renoveringen gjordes 2003, då bland annat styrhydrauliken förnyades.

”Den här gången satsar vi lite mer. Totalbudgeten för projektet ligger kring åtta miljoner euro, och när detta är klart hoppas vi att kraftverket ska kunna snurra minst 50 år till”, säger Benjam Wärn.

Målsättningen är att köra ner kraftverket i maj 2026 och att allt ska vara klart senast vid årsskiftet.

Med helikopter går röjningen som en dans

◆ HERRFORS NÄT

Att röja träd längs högspänningsledningarna i regionnätet är en delikat uppgift. Det gäller att hålla avståndet till ledningen, samtidigt som man ska kapa trädtopparna och utstickande grenar.

”Det här görs smidigast med helikopter. Under fjolåret lät vi röja ledningsgatorna från Toby i Korsholm, via Jussila till Sorvist i Nykarleby”, säger regionnätchef Johnny Haga.

Toppsågning av kanträden görs med 10-15 års mellanrum, och nu valde man att samarbeta med stamnätsbolaget Fingrid, vars linjer går längs samma gator. Rent praktiskt går det till så att man hissar ner en fjärrstyrd såg från helikoptern och kör längs linjegatan.

”Det finns några områden där helikoptern inte kan köra, som i närheten av pälsfarmer eller häststall eller där träden är för stora eller för nära linjen. Där tar vi i stället ner träden på vanligt sätt.”

Regionnätet består av sammanlagt 410 kilometer 110 kilovolts kraftledningar på området Vasa-Karleby, samt i Ylivieska. Gatorna är cirka 20 meter breda, och ledningarna hänger 12-14 meter ovanför marken. På det här området får det inte finnas växtlighet eller byggkonstruktioner som är högre än två meter.

Ett viktigt budskap från Johnny Haga är att alla konstruktioner och vägdragningar under linjerna måste godkännas av Herrfors Nät.

Herrfors Nät

Kantröjning längs regionnätet görs smidigast med helikopter.

VD Ingvar Kulla

Esse Elektro-Kraft

Levererar el till delar av Pedersöre, Kauhava, Nykarleby (Markby) och Kronoby (Jeussen)
Kunder: 3 700
Årsleverans: 50 GWh
Telefon växel: 020 766 1900
Felanmälingar, utanför kontorstid: 766 2023
Kundtjänst: 020 766 1912, 020 766 1911
Fakturafrågor: 020 766 1912, Johanna Stubb
 www.eekab.fi

VD Roger Holm

Herrfors

Levererar el till Alavieska, Jakobstad, Larsmo, Maxmo, Oravais, delar av Pedersöre, Terjärv och Ylivieska
Kunder: 32 000
Årsleverans: 610 GWh el, 284 GWh värme
Telefon växel: Jakobstad (06) 781 5300, Ylivieska (08) 411 0400
Felanmälan, utanför kontorstid: Jakobstad och Larsmo (06) 723 0079, Oravais, Pedersöre och Terjärv (06) 723 4521, Ylivieska el (08) 426 350, Ylivieska fjärrvärme 044 781 5375
Fakturafrågor: Jakobstad (06) 781 5312, Ylivieska (08) 411 0401
 www.herrfors.fi

VD Fredrik Näse

Kronoby Elverk

Levererar el till delar av Kronoby, Pedersöre och Karleby
Kunder: 3 220
Årsleverans: 45 GWh
Telefon växel: 824 2200
Felanmälan: 824 2200, 0400 126 005
Fakturafrågor: 824 2200
 www.kronobyelverk.fi

VD Tony Eklund

Nykarleby Kraftverk

Levererar el inom staden Nykarleby
Kunder: 5 100
Årsleverans: 110 GWh
Telefon växel: 785 6252
Felanmälan: 722 0050
 Felanmälan utanför kontorstid: 781 0632
Fakturafrågor: 785 6252, 785 6251
 www.nkab.fi

VD Marko Niemonen

Vetelin Energia

Levererar el till Vetil (utom Polso, Kivikangas och Nykänen)
Kunder: omkring 2 300
Årsleverans: 28 GWh
Telefon växel: (06) 866 3600
Felanmälan: 0400 262 261
Fakturafrågor: 040 661 7850
 www.venergia.fi

MIN ENERGI • röster om personliga energikällor

”DET BÄSTA SÄTTET att ladda batterierna är att sätta sig på golvet och leka med barnbarnen Vilda och Ellen. Då behöver man vara hundra procent närvarande och släppa tankarna på allt annat. Vi bygger pussel, spelar spel, läser och klär av och på Barbiedockorna. Flickornas favoritbok är en finsk version av Guldlock och de tre björnarna som jag köpte när vår egen son var liten.

Mitt jobb som klasslärare och rektor bjuder på en hel del utmaningar i vardagen. Utvecklingen som medierna rapporterar om – ett utbrett illamående bland unga, sämre fysisk kondition, svagare läskunskaper och sjun-

kande resultat i matematiken – syns också tydligt hos oss. Under mina 15 år i Nykarleby har det skett en stor förändring.

Balansgången för oss som lärare är också svår, det handlar dels om att omfamna ny teknik, men samtidigt få barnen att lägga undan skärmarna. En ekvation som inte alltid är så enkel. Men det viktigaste i mitt jobb är eleverna, och jag drivs av att få se utvecklingen, att få vara med när de lär sig läsa eller knäcker koden i räknesätten.

Mitt råd till dagens föräldrar är att visa exempel. Visa att du läser, att du tycker

om att vara utomhus och röra på dig. Och jag försöker leva som jag lär. Vi är mycket utomhus med barnbarnen och själv tycker jag om att vandra och vistas ute i naturen. Ett annat andningshål som ger mig energi är våra resor. Då kan jag också koppla av.”

HILKKA NORRGÅRD är rektor för den finskspråkiga Metsäkulman koulu i Nykarleby. Hon bor i Oravais, alldeles på gränsen till Pensala, tillsammans med sin man Dan, men är ursprungligen jakobstadsbo. Till familjen hör förutom Ellen och Vilda ytterligare fyra barnbarn.

Eva-Stina Kjellman